

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
факультет технологій та дизайну
кафедра культурології та методики викладання культурологічних дисциплін

Віталій Дмитренко
Віта Дмитренко

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

*навчально-методичний посібник для підготовки до практичних занять та
самостійної роботи студентів*
Частина 1
(від найдавніших часів до середини XVII століття)

Полтава
2019

УДК 008(477)(091)

I-89

Рецензенти

Волошин Ю. В. – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Петренко І. М. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та суспільних наук ВНЗ Укооспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

I-89 Історія української культури: навчально-методичний посібник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи студентів спеціальності 034 Культурологія освітнього ступеня бакалавр / укладачі В. А. Дмитренко, В. І. Дмитренко. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Ч. 1 (від найдавніших часів до середини XVII століття). 136 с.

Затверджено Вченою радою
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
Протокол №4 від 31.10.2019

© Дмитренко В. А., 2019

© Дмитренко В. І., 2019

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019

ЗМІСТ

Програма навчальної дисципліни	4
Структура навчальної дисципліни	8
Методичні рекомендації до проведення практичних занять та виконання самостійної роботи	10
Вступ до курсу. Поняття «культура», «українська культура» та «історія української культури».....	10
Періодизація історії української культури.....	15
Історіографія історії української культури	18
Первісна культура на території України	20
Кіммерійці	26
Скіфо-сарматська культура.....	29
Греко-римська культура в Україні	37
Культура народів епохи «великого переселення народів» на території України	41
Матеріальна культура та світоглядні уявлення слов'ян	45
Християнство – домінанта культурного розвитку Русі	51
Писемність, освіта, література.....	56
Світоглядні засади державного і правового устрою Русі	67
Культура людей Русі: ораторес, беллаторес, лабораторес	72
Архітектура Русі	75
Книжкова мініатюра (графіка)	81
Монументальний живопис. Іконопис	84
Спадкоємність і новаторство в культурі Галицько-Волинської Русі	88
Література та мистецтво Галицько-Волинської держави	92
Умови розвитку культури України XIV – першої половини XVII ст.	99
Культура українських земель у складі Королівства Польського	104
Культура українських земель у складі Великого князівства Литовського	113
Люблінська та Берестейська унії та їх вплив на розвиток культури	117
Могиллянська доба в українській культурі.....	125
Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів	Помилка! Закладку не визначено.
Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів на екзамені	131
Тести	133

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Частина 1

(від найдавніших часів до середини XVII століття)

Змістовний модуль №1. Поняття «українська культура». Первісна культура на території України

Тема 1. Вступ до курсу. Поняття «культура», «українська культура» та «історія української культури»

Поняття «культура», «української культура» та «культура України». Українська культура в контексті європейської та світової культури. Українська культура між Заходом і Сходом. Українська культура та Європа. Україна і православно-слов'янський культурний світ.

Проблема етногенезу українців. Поняття «етнос», «народ», «народність», «нація». Українська ментальність. Українська ідея.

Основні історико-етнографічні зони та культурні регіони України: Наддніпрянина, Прикарпаття (Галичина), Закарпаття, Волинь, Поділля, Полісся, Полтавщина і Слобожанщина, Південь України (Таврія і Таврида-Крим).

Тема 2. Періодизація історії української культури

Проблема періодизації історії української культури та культури України: визначення критерію. Теорія «культурних хвиль» (культурно-історичних епох) Д.Чижевського. Історична періодизація української культури: основні етапи її історії.

Тема 3. Історіографія історії української культури

Історія української культури в працях М. Грушевського («Історія України-Руси», «Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII віці», «Ілюстрована історія України», «Історія української літератури», «З історії релігійної думки на Україні»), І. Огієнка (митрополит Іларіон) («Наша літературна мова», «Історія українського друкарства», «Дохристиянські вірування українського народу», «Українська церква за час Руїни», «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу»), Д. Антоновича («Скорочений курс історії українського мистецтва», «Нарис історії українського мистецтва»). Узагальнююча праця західноукраїнських учених – «Історія української культури» (1937) за редакцією І. Крип'якевича.

Антропологічний характер досліджень історії української культури другої половини ХХ ст. П. Копнін, В. Шишкарук, С. Кримський, В. Табачковський, І. Бичко, М. Попович, В. Скуратівський, О. Забужко, С. Павличко.

Тема 4. Первісна культура на території України

Перші сліди перебування людини на території України. Пам'ятки культури доби палеоліту. Мізинська культура. Кирилівська стоянка. Культурні досягнення доби мезоліту. Неолітична культура в Україні. Трипільська культура (V-III тис. до н. е.). Проблема походження, матеріальна культура, мистецтво та світоглядні уявлення трипільських племен, індоєвропейська (арійська) проблема.

Культура доби міді (III тис. до н. е.) та доби бронзи (II тис. до н. е.). Перше «велике переселення народів» (кін. III-II тис. до н. е.). Індоевропейці. «Катакомбна» культура.

Змістовний модуль №2. Перші цивілізації на території України

Тема 1. Кіммерійці

Проблема походження, мілітаризація суспільства, війна як основне заняття, соціальна організація, матеріальна та духовна культура.

Тема 2. Скіфо-сарматська культура

Етнічна належність та походження скіфів і сарматів. Культурні досягнення скіфів і сарматів, суспільний розвиток та устрій. Основні скіфські кургани на території України: Солоха, Товста Могила, Чортомлик, Гайманова могила та городища (Більське, Трахтемирівське). «Звіриний стиль» його характерні риси та пам'ятки.

Тема 3. Греко-римська культура в Україні

Виникнення грецьких колоній у Північному Причорномор'ї. Етапи, характер, зони античної колонізації: Південне Побужжя, Подністров'я, Керченський півострів, Південно-Західний берег Криму. Релігійні культури, наукові знання, особливості розвитку мистецтва: архітектури, живопису, скульптури, театру в колоніях.

Тема 4. Культура народів епохи «великого переселення народів» на території України

Матеріальна та духовна культура готів, гунів, аварів, болгар, хозарів.

Тема 5. Матеріальна культура та світоглядні уявлення слов'ян

Проблема походження слов'янських племен. Перші згадки про слов'ян в письмових джерелах. Зарубинецька та черняхівська культури. Формування літописних племен: полян, древлян, уличів, тиверців, білих хорватів, дулібів, сіверян. Їхня матеріальна культура, релігійні вірування. Особливості релігійного культури слов'янських племен. Давньослов'янська міфологія.

Змістовний модуль №3. Культура Русі

Тема 1. Християнство – домінанта культурного розвитку Русі

Аскольдове хрещення полян (860 р.). «Моравська місія» Кирила і Мефодія та її наслідки. Християнство за перших Рюриковичів. Володимирове хрещення Русі. Руська єпархія. Вплив християнізації Русі на розвиток соціально-політичного й культурного життя Київської Русі.

Тема 2. Писемність, освіта, література

Розвиток і поширення писемності на Русі. Графіті. «Софійська абетка». Церковно-слов'янська мова (кирилична писемність) як літературна мова Русі.

Давньоруська література (перекладна і оригінальна). Літературні пам'ятки Київської Русі, їх історичне значення. Перекладна література («Остромирове Євангеліє», «Ізборники» 1073, 1076 рр.). «Ізборник» 1073 р. – перша енциклопедія Давньої Русі. Виникнення оригінальної киеворуської літератури: богословські твори, літописи, патерики (житія), поучення, слова. Зародження філософських знань.

Митрополит Іларіон. «Слово про Закон і Благодать» (1050 р.). Богословсько-філософські погляди Кирила Туровського, Климентія Смолятича, Данила Заточника («Слово», або «Моленіє»). Літописання і давньоруська суспільно-політична думка. Літописні пам'ятки Київської Русі. «Повість временних літ». «Слово о полку Ігоревім». Повчальна («Поученіє дітям» Володимира Мономаха), агіографічна («Житія», Києво-Печерський Патерик») та паломницька («Паломник» Данила Паломника) література. Значення появи писемності й книги в культурі Київської Русі.

Тема 3. Світоглядні засади державного і правового устрою Русі

Розвиток правової культури. Патримонія. «Руська Правда» як звід (зведення) законів. Підвалини, на яких функціонувала Київська Русь: ідея братства усіх представників династії та ідея старшинства князя-батька.

Тема 4. Культура людей Русі: ораторес, беллаторес, лабораторес

Світ людей церкви: організаційна структура, чорне та біле духовенство, монастирі на Русі, діяльність митрополитів. Антоній і Феодосій Печерський. Світ людей війни: бояри та княжа дружина, поняття «честі», дружинний фольклор та релігійні уявлення. Світ людей праці: місто та його жителі, особливості міської культури на Русі, руське село та його духовний і матеріальний світ.

Тема 5. Архітектура Русі

Розквіт архітектури. Виникнення архітектурних шкіл. Архітектурні пам'ятки Київської Русі. Визначні пам'ятки давньоруського (києворуського) церковного зодчества. Софія Київська. Символіка куполів храму Софії Київської. Шедеври сакральної (Десятинна церква, Михайлівський Золотоверхий собор) та світської («Золоті ворота») архітектури середньовічного Києва.

Тема 6. Книжкова мініатюра (графіка)

Найдавніші витвори книжкової графіки: «Остромирове Євангеліє» (1056–1057 рр.), «Ізборник Святослава» (1073 р.), «Трірський псалтир» (або «Кодекс Гертруди» 1078–1087 рр.), «Юр'ївське Євангеліє» (1120–1128 рр.) та «Добрилове Євангеліє» (1164 р.).

Тема 7. Монументальний живопис. Іконопис

Фрески як зразок монументального живопису. Мозаїчний живопис. Іконопис. Початок українського іконопису (Алімпій, Григорій). Київська, Чернігівська та Галицька іконописні школи.

Змістовний модуль №4. Українська культура періоду Галицько-Волинської Русі

Тема 1. Спадкоємність і новаторство в культурі Галицько-Волинської Русі

Галицько-Волинська Русь як культурна спадкоємниця Київської держави. Культурні та політичні зв'язки Галицько-Волинського князівства з іншими давньоруськими землями. Культурні впливи середньовічної Західної Європи. Спроби унії в Галичині. Основні осередки культурного життя – міські центри Галицько-Волинської Русі (Древній Галич, Холм, Володимир-Волинський, Звенигород, Львів).

Тема 2. Література та мистецтво Галицько-Волинської держави

Писемність і освіта. Література. Галицько-Волинський літопис як продовження традицій давньоруського літописання. Живопис: іконописні традиції, книжкова мініатюра. Архітектура (особливості та пам'ятки).

Змістовний модуль №5. Культура України XIV – першої половини XVII ст.

Тема 1. Умови розвитку культури України XIV – першої половини XVII ст.

Культурологічний аналіз змісту складових періодів еволюції української культури у XIV-XVI ст. Умови розвитку національно-культурного і релігійного життя. Політико-державний і суспільний лад. Церква і духовенство. Братства як ремісничі цехові організації (цехові братства) і як православні церковні братства.

Тема 2. Культура українських земель у складі Королівства Польського

Формування нового (ренесансного) типу української культури. Зміни в етнічному складі населення України. Магдебурзьке право та становлення поліетнічної міської (відкритої) культури. Латинська школа та її роль у формуванні нової культури. Ренесансний патріотизм – «gente Ruthenus natione Polonus». Ідеологія «сарматизму». Станіслав Оріховський-Роксолан. Львівський архітектурний Ренесанс: Петро Барбон, Павло Римлянин, Петро Красовський, Амвросій Прихильний. Краківський літературний гурток: С. Кльонович, П. Русин з Тичина. Початки книгодрукування: Франциск Скорина, Швайпольт Фіюль, Іван Федоров.

Тема 3. Культура українських земель у складі Великого князівства Литовського

Особливості розвитку культури. Олельковицький Ренесанс 40-70-х рр. XV ст. (зміст, який вкладається у поняття «Олельковицький Ренесанс»). Перекладна література: причини появи в Києві у другій половині XV ст. перекладної природничої літератури; значення для української культури появи перекладних трактатів арабських вчених. Ідеї раннього гуманізму в українській культурі. Зародження нового світовідчуття і світогляду. Великі Литовські статuti та їх значення для розвитку правової культури на українських землях.

Тема 4. Люблінська та Берестейська унії та їх вплив на розвиток культури

Люблінська унія та об'єднання українських земель у складі однієї держави. Реформаційні ідеї та їх вплив на українську культуру. Острозький вчений гурток: Кирило Лукаріс, Герасим Смотрицький, Мартин Броневський, Дем'ян Наливайко. Острозька Біблія. Полемічна література: Петро Скарга, Христофор Філарет, Іван Вишенський, Мелетій Смотрицький. Берестейська унія та розкол православної церкви і руського суспільства.

Тема 5. Могилянська доба в українській культурі

П. Могила: церковна та культурно-просвітницька діяльність Петра Могили. Школа вищого типу при Києво-Печерській Лаврі (1631 р.). Києво-Могилянська колегія (1632 р.): причини (обумовленість) виникнення Києво-Могилянської колегії; заперечення нею візантійсько-православної традиції Острозької академії та братств (значення латиномовного викладання предметів у Києво-Могилянській колегії). Роль Києво-Могилянської колегії у розвитку освіти й культури в Україні.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Частина 1

(від найдавніших часів до середини XVII століття)

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма				Заочна форма					
	Лекції	Практ./семинар. заняття	Лабор. заняття	Самост. робота	Теми узагальнених лекцій	Лекції	Практ./семинар. заняття	Лабор. заняття	Самост. робота	
Змістовий модуль № 1. Поняття «українська культура». Первісна культура на території України										
Тема 1. Вступ до курсу. Поняття «культура», «українська культура» та «історія української культури»	4	2		7	Поняття «українська культура». Первісна культура на території України	2			14	
Тема 2. Періодизація історії української культури	2	2		8					14	
Тема 3. Історіографія історії української культури	2	2		8					14	
Тема 4. Первісна культура на території України	2	6		7				2		14
Разом за модуль	10	12		30				2	4	
Змістовий модуль № 2. Перші цивілізації на території України										
Тема 1. Кіммерійці	2	2		8	Перші цивілізації на території України	4			14	
Тема 2. Скіфо-сарматська культура	2	2		8				2		14
Тема 3. Греко-римська культура в Україні	2	2		8						14
Тема 4. Культура народів епохи «великого переселення народів» на території України	4	2		8						14
Тема 5. Матеріальна культура та світоглядні уявлення слов'ян	4	4		8						14
Разом за модуль	14	12		40		4	2		70	
Змістовий модуль № 3. Культура Русі										
Тема 1. Християнство – домінанта культурного розвитку Русі	2	2		8	Культура Русі	4			10	
Тема 2. Писемність, освіта, література	2	4		8				2		9
Тема 3. Світоглядні засади	2	2		8						9

державного і правового устрою Русі								
Тема 4. Культура людей Русі: ораторес, беллаторес, лабораторес	4	2		8				9
Тема 5. Архітектура Русі	2	4		8		2		9
Тема 6. Книжкова мініатюра (графіка)	2	2		8				9
Тема 7. Монументальний живопис. Іконопис	4	2		8				9
Разом за модуль	18	18		56		4	4	64
Усього за I семестр	42	42		126		10	10	190
Змістовий модуль № 4. Українська культура періоду Галицько-Волинської Русі								
Тема 1. Спадкоємність і новаторство в культурі Галицько-Волинської Русі	6	2		12	Українська культура періоду Галицько-Волинської Русі	2		31
Тема 2. Література та мистецтво Галицько-Волинської держави	6	4		12	Галицько-Волинської Русі		2	31
Разом за модуль	12	6		24		2	2	62
Змістовий модуль № 5. Культура України XIV – першої половини XVII ст.								
Тема 1. Умови розвитку культури України XIV – першої половини XVII ст.	2	4		14				20
Тема 2. Культура українських земель у складі Королівства Польського	4	6		12	Культура укр. земель у складі Королівства Польського та ВКЛ	2	2	20
Тема 3. Культура українських земель у складі Великого князівства Литовського	4	4		14			2	20
Тема 4. Люблінська та Берестейська унії та їх вплив на розвиток культури	4	4		14		2		20
Тема 5. Могилянська доба в українській культурі	4	6		12		4	2	20
Разом за модуль	18	24		66		8	6	100
Підготовка до екзамену				30				
Усього за II семестр	30	30		120		10	8	162

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Практичне заняття №1

Тема:

Вступ до курсу. Поняття «культура», «українська культура» та «історія української культури»

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в Україні, розгляд української культури в історичному розвитку, в єдності та суперечності різноманітних процесів і тенденцій.

План

1. Основні підходи до визначення понять «культура», «українська культура» та «історія української культури».
2. Співвідношення понять українська та світова культура.
3. Проблема етногенезу українців.
4. Основні історико-етнографічні зони та культурні регіони України.

Методичні вказівки

У першому питанні необхідно з'ясувати основні підходи до понять «культура», «українська культура» та «культура України» (еволюційний, циклічний та дискретний).

При підготовці другого питання слід звернути увагу на трактування української культури як своєрідного мосту між Заходом і Сходом. Розглянути проблему взаємин України і православно-слов'янського культурного світу.

У третьому питанні варто звернути увагу на визначення понять «етнос», «народ», «народність», «нація». Українська ментальність. Українська ідея.

У четвертому питанні необхідно проаналізувати такі регіони України: Наддніпрянщина, Прикарпаття (Галичина), Закарпаття, Волинь, Поділля, Полісся, Полтавщина і Слобожанщина, Південь України (Таврія і Таврида-Крим).

Список рекомендованої літератури:

1. Грушевський М.С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
2. Дмитренко С. Народ-етнос: сутнісні та термінологічні особливості етнополітичного визначення поняття. *Людина і політика*. 2004. № 4. С. 28-33.
3. Історія української культури. У 5 т. / за ред. Ю.С.Асеева. Київ: Наукова думка, 2001. Т. 1. 1135 с.
4. Касьянов Г. В., Толочко О. П. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України. *Український історичний журнал*. 2012. №6. С.4-39.

5. Кириченко Ю. Т. Концепції етногенезу українського народу в історичних інтерпретаціях. *Гілея*. 2016. № 4. С. 125-128.
6. Кузьмук О. С. Псевдонаукові теорії етногенезу українців та їхній вплив на суспільну свідомість. *Стратегічні пріоритети*. 2009. №2. С. 110-116.
7. Лебедєва О. Проблема етногенезу українців в українознавчих дослідженнях кінця ХІХ – початку ХХІ століть. *Українознавство*. 2010. № 1. С. 68-72.
8. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
9. Радей А. С. Етнос і нація. Аналіз дефініцій. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2015. Вип. 1/2. С. 67-76.
10. Телегуз А., Юрченко В. Історіографічний огляд концепцій етногенезу українців в етнології. *Українознавство*. 2012. № 3. С. 141-144.
11. Український етнос у просторі сучасної міжкультурної взаємодії: трансформація традиційності й етнокультурні взаємовпливи. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 6. С. 7-115.
12. Федь В. Основні форми існування етносу в історії української культури ХІV-ХVІІІ століття. *Схід*. 2006. № 3. С. 100-103.
13. Фігурний Ю. Основні версії походження українського етносу: фаховий українознавчий аналіз. *Українознавство*. 2010. № 3. С. 213-219.
14. Шакурова О. Модерні концепції етногенезу українців. *Українознавство*. 2011. № 2. С. 192-194.
15. Шейко В. Становлення та розвиток культурології як науки: історіографічний аспект. *Бібліотечна планета*. 2001. №2. С.32-35.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Еволюціоністська концепція культури.
2. Соціологічна концепція культури.
3. Антропологічна концепція культури.
4. Концепція циклічного розвитку культури.
5. Етнічний підхід до розуміння поняття «українська культура».
6. Національний: підхід до розуміння поняття «українська культура».

Список рекомендованої літератури:

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму; пер. з нім. Київ: Основи, 1994. 261 с.
2. Голубенко П. Хвильовий і Шпенглер. Мюнхен: Сучасність, 1963. 20 с.
3. Корф Г. Критика теорій культури Макса Вебера и Герберта Маркузе: пер. с нем. Москва: Прогресс, 1975. 64 с.
4. Космина В. Г. Історичний метод Освальда Шпенглера. *Український історичний журнал*. 2006. № 6. С. 189-203.
5. Ле Гофф Ж. Другое средневековье: время, труд и культура Запада. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2000. 326 с.
6. Огієнко І. І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Довіра, 1992. 140 с.
7. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
8. Тойнби А. Дж. Постигание истории: Сборник. Москва: Прогресс, 1996. 608 с.

9. Чижевський Д. Культурно-історичні епохи. Авгсбург-Монреаль. 1978. 16 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/846-chizhevskiy-d-kulturno-istorichni-epohi/>.
10. Шейко В. Становлення та розвиток культурології як науки: історіографічний аспект. *Бібліотечна планета*. 2001. №2. С.32-35.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та узагальнення.

Наочний ряд:

Антропологічні реконструкції українців

Українці Центральної України (узагальнюючі портрети)

Українці Правобережного Полісся та Волині (узагальнюючі портрети)

Українці Карпат та Буковини (узагальнюючі портрети)

Українець степової зони (узагальнюючий
портрет)

Сегеда С. Антропологічний склад українського народу:
етногенетичний аспект. Київ: Вид-во ім. О. Теліги,
2001. 255 с.

Практичне заняття №2

Тема:

Періодизація історії української культури.

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в Україні, розгляд української культури в історичному розвитку, в єдності та суперечності різноманітних процесів і тенденцій.

План

1. Періодизація історії України та її культури М. С. Грушевського.
2. Теорія «культурних хвиль» (культурно-історичних епох) Д. Чижевського.
3. Періодизація української культури І. Лисяка-Рудницького.

Методичні вказівки

У першому питанні необхідно з'ясувати погляди М. Грушевського на основні етапи розвитку історії України. Зокрема, звернути увагу на праці «Історія України-Руси» та «Звичайна схема руської історії».

При підготовці другого питання слід звернути увагу на трактування української культури як зміни мистецьких стилів.

У третьому питанні студенти мають зосередитися на трактування української історії як складової європейського історичного процесу.

Список рекомендованої літератури:

1. Білик Б.І. Культурологія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Книга, 2004. 408 с.
2. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Наочний довідник. Історія України. Київ – Харків: VESTA, 2007. 175 с.
3. Грицак Я. Від редакції, або що таке модерна історія України? *Україна модерна*. 1996. №1. С.3.
4. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Київ, 1991. Т. I. 648 с.
5. Дмитренко В. А. Підходи до періодизації розвитку української культури у підручниках з історії української культури. *Імідж сучасного педагога*. 2014. №10. С.31-34.
6. Дорошенко Д. І. Нариси історії України. Львів: Світоч, 1991. 572 с.
7. Історія світової та української культури: підручник / під ред. В. А. Греченко, І. В. Чорного, В. А. Кушнерука, В. А. Режко. Київ: Літера, 2000. 464 с.
8. Історія української культури / за ред. І. Крип'якевича. Київ: Либідь, 2002. 656 с.
9. Історія української культури. У 5 т. / за ред. Ю. С. Асеєва. Київ: Наукова думка, 2001. Т. 1. 1135 с.
10. Історія української культури: кредитно-модульний курс: навчальний посібник для студентів вузів / за ред. О. М. Цапка. Київ: КНТ, 2011. 173 с.
11. Історія української культури: навчальний посібник для студентів вузів / за ред. О. Ю. Павлова. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 344 с.

12. Історія української та зарубіжної культури: Навчальний посібник / за ред. С. М. Клапчука. Київ: Знання-Прес, 2007. 358 с.
13. Калакура Я. Українська історіографія. Київ, 2007.
14. Касьянов Г. В., Толочко О. П. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України. *Український історичний журнал*. 2012. №6. С.4-39.
15. Колесник І. І. Українська культура та історіографія: історія ментальності. *Український історичний журнал*. 2002. №1. С.26-37.
16. Кульчицький С. Періодизація історії України. *Історія України*. 2012. Березень (№9/10). С.3-6.
17. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ: Основи, 1994. Т. I. 554 с.
18. Марцинюк І. Концепція всесвітньої історії М. Грушевського і сучасна українська історіографія. *Вісник національної академії наук України*. 1996. №1/2. С.82-87.
19. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
20. Рибалка І. К. Історія України. Дорадянський період. Київ: Вища школа, 1991. 607 с.
21. Савченко С. Сучасна українська історіографія: спроба характеристики. *Сучасність*. 1999. №11. С.127-131.
22. Субтельний О. Україна: Історія. Київ: Либідь, 1993. 720 с.
23. Українська культура в європейському контексті / за ред. Ю. П. Богуцького. Київ: Знання, 2007. 680 с.
24. Українська культура: історія і сучасність: навчальний посібник для студентів вузів / за ред. С. О. Черепанової. Львів: Світ, 1994. 456 с.
25. Українська культура: Лекції за редакцією Д. Антоновича / упор. С. В. Ульяновська. Київ: Либідь, 1993. 592 с.
26. Шевнюк О. Л. Українська та зарубіжна культура: навчальний посібник. Київ: Знання-Прес, 2002. 277 с.
27. Шейко В. Становлення та розвиток культурології як науки: історіографічний аспект. *Бібліотечна планета*. 2001. №2. С.32-35.
28. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навчальний посібник для студентів вузів. Київ: Кондор, 2011. 259 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Періодизація історії української культури Д. Дорошенка.
2. Періодизація історії української культури О. Субтельного.
3. Періодизація історії української культури І. Огієнка.
4. Періодизація історії української культури А. Козаченка.
5. Періодизація історії української культури Магочія П.-Р.

Список рекомендованої літератури:

1. Дмитренко В. А. Підходи до періодизації розвитку української культури у підручниках з історії української культури. *Імідж сучасного педагога*. 2014. №10. С.31-34
2. Дорошенко Д. І. Нариси історії України. Львів: Світоч, 1991. 572 с.
3. Калакура Я. Українська історіографія. Київ, 2007.
4. Колесник І. І. Українська культура та історіографія: історія ментальності. *Український історичний журнал*. 2002. №1. С.26-37.

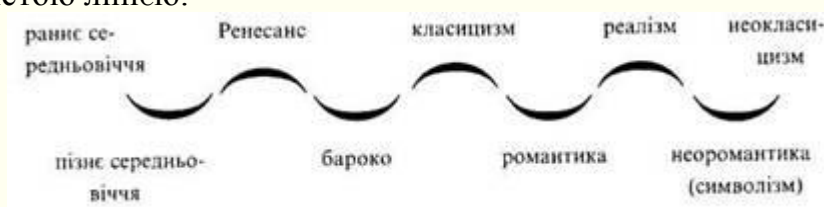
5. Кульчицький С. Періодизація історії України. *Історія України*. 2012. Березень (№9/10). С.3-6.
6. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ: Основи, 1994. Т. I. 554 с.
7. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
8. Савченко С. Сучасна українська історіографія: спроба характеристики. *Сучасність*. 1999. №11. С.127-131.
9. Субтельний О. Україна: Історія. Київ: Либідь, 1993. 720 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

«Таким чином, здається, схема розвитку культурних стилів нагадує хвилі на морі: характер стилів змінюється, «хвилюючись», коливаючись межі двома різними типами, що протистоять один одному. Схему історичного розвитку ніби можна змалювати хвилястою лінією:

Щоправда, ця схема є поки лише досить небезпечна гіпотеза істориків культури, мистецтва (здається, найбільше зроблено для обґрунтування її істориками літератури). Небезпечна – як усяка занадто смілива спроба усхематизувати дійсність».

Чижевський Д. Культурно-історичні епохи. *Український історичний журнал*. 2017. № 2. С.183-203.

***

«То що ж пропоную я замість цих двох схем періодизації, котрі, як виявляється, мають поважні недоліки? Гадаю, немає потреби вигадувати окрему періодизацію української історії, оскільки загальноєвропейську модель цілком можна застосувати до України, зробивши лише невеликі поправки».

Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Київ: Основи, 1994. Том I. С.41-46.

Практичне заняття №3

Тема:

Історіографія історії української культури

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в Україні, розгляд української культури в історичному розвитку, в єдності та суперечності різноманітних процесів і тенденцій.

План

1. Народницька історіографія та її концепція історії української культури.
2. Державницька історіографія та її концепція історії української культури.
3. Історія української культури в радянській історіографії.
4. Сучасні дослідження історії української культури.

Методичні вказівки

При розгляді першого питання студент має звернути увагу на праці М. Костомарова, М. Грушевського, В. Антоновича, О. Єфименко.

Друге питання передбачає знайомство з працями та концепціями І. Крип'якевича, Д. Дорошенка, І. Огієнка, Д. Антоновича, В. Липинського.

Третє і четверте питання присвячені розгляду історії української культури в радянській та сучасній історіографії. Для їх висвітлення необхідно опрацювати праці В. Пархоменка, Д. Яворського, Н. Яковенко, А. Портнова, З. Когути та ін.

Список рекомендованої літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
2. Історія української культури. У 5 т. Київ: Наукова думка, 2001. Т. 1. 1135 с.
3. Калакура Я. Українська історіографія. Київ, 2007.
4. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
5. Кульчицький С. Періодизація історії України. *Історія України*. 2012. Березень (№9/10). С.3-6.
6. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
7. Іванко А. Засновник державницької школи в українській історіографії. *Історія України*. 2003. Листопад (№43). С.1-6.
8. Калакура Я., Лебедева Ю. Джерела з державницького напрямку української історіографії 1920-1930-х років. *Історичний журнал*. 2007. №5. С.74-84.
9. Касьянов Г. В., Толочко О. П. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України. *Український історичний журнал*. 2012. №6. С.4-39.
10. Колесник І. І. Українська культура та історіографія: історія ментальності. *Український історичний журнал*. 2002. №1. С.26-37.
11. Марцинюк І. Концепція всесвітньої історії М. Грушевського і сучасна українська історіографія. *Вісник національної академії наук України*. 1996. №1/2. С.82-87.

12. Пасеченко Г. Народницький напрямок в українській історіографії: становлення, пояснювання предмета історії та категорії «народ». *Історія України*. 1999. №46. С.6-7.
13. Савченко С. Сучасна українська історіографія: спроба характеристики. *Сучасність*. 1999. №11. С.127-131.
14. Шейко В. Становлення та розвиток культурології як науки: історіографічний аспект. *Бібліотечна планета*. 2001. №2. С.32-35.
15. Марченко М. І. Українська історіографія (з давніх часів до середини ХІХ ст.). Київ: Вид-во київського ун-ту, 1959. 256 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Історія української культури у працях М. Поповича.
2. Історія української культури у працях Н. Яковенко.
3. Історія української культури у працях І. Шевченка.
4. Історія української культури у працях О. Толочка.

Список рекомендованої літератури:

1. Калакура Я., Лебедева Ю. Джерела з державницького напрямку української історіографії 1920-1930-х років. *Історичний журнал*. 2007. №5. С.74-84.
2. Касьянов Г. В., Толочко О. П. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України. *Український історичний журнал*. 2012. №6. С.4-39.
3. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
4. Савченко С. Сучасна українська історіографія: спроба характеристики. *Сучасність*. 1999. №11. С.127-131.
5. Толочко А. П. Очерки начальной Руси. Киев; Санкт-Петербург: Лаурис, 2015. 336 с.
6. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси історії культури до початку ХVІІІ століття. Львів, 2001. 250 с.
7. Яковенко Н. Вступ до історії: критика. Київ: Критика, 2007. 376 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Практичне заняття №4-6

Тема:

Первісна культура на території України

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в первісну добу української історії.

План

1. Первісна культура: визначення, періодизація, основні риси.
2. Пам'ятки культури доби палеоліту.
3. Культурні досягнення доби мезоліту.
4. Неолітична культура в Україні.
5. Енеоліт і початок обробітки металів.
6. Трипільська культура (V-III тис. до н. е.).

Методичні вказівки

У першому питанні необхідно дати загальну характеристику первісної культури. Розкрити її періодизацію. Зокрема, археологічну, культурно-цивілізаційну та історичну. Зупинитися на сутності головних ознак первісної культури: привласнювальний тип господарства, синкретизм (нерозчленованість), гомогенність, самодетермінація, образно-чуттєве сприйняття світу, міфологічна свідомість, релігійні уявлення у формі анімізму, тотемізму, фетишизму, магії.

У другому й третьому питанні студент має знати часові рамки та періодизацію кам'яного віку. Найдавніші палеолітичні та мезолітичні поселення на території України. Знаряддя праці та заняття людей. Культурні досягнення населення епохи палеоліту та мезоліту.

У четвертому – шостому питанні потрібно знати сутність поняття неолітична революція. Вміти характеризувати культурно-господарські зони, які формуються в межах України у цей період. Орієнтуватися у проблемі походження, матеріальній культурі, мистецтві та світоглядних уявленнях трипільських племен, індоєвропейській (арійській) проблемі, а також пояснити, чому культуру трипільців називають культурою мальованої кераміки.

Список рекомендованої літератури:

1. Андріяненко В. І. Історія і теорія української і зарубіжної культури: навч. посіб. Луганськ, 2007. 176 с.
2. Балущок В. Чи є українці нащадками трипільців? *Наука і суспільство*. 2005. №5/6. С.26-31.
3. Бурдо Н. Трипільська культура – відкриття і дослідження. *Українська газета*. 1994. №3-4. С.12-13.
4. Бурдо Н. Хронологія і періодизація трипілья. *Археологія*. 1998. №4. С.78-88.

5. Гладких М., Станко В. Мистецтво та світогляд пізньопалеолітичної людини: (за матеріалами України). *Археологія*. 1996. №3. С.39-50.
6. Грушевський М. Духовна Україна: збірка творів. Київ: Либідь, 1994. 560 с.
7. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
8. Залізник Л. Пізній мезоліт України. *Археологія*. 1995. №4. С.3-15.
9. Залізник Л. Ранній мезоліт України. *Археологія*. 1995. №3. С.3-16.
10. Залізник Л. Л. Проблема походження індоєвропейців. *Дивослово*. 2000. №5. С.23-27.
11. Історія світової та української культури: підручник / під ред. В. А. Греченко, І. В. Чорного, В. А. Кушнерука, В. А. Режко. Київ: Літера, 2000. 464 с.
12. Історія української культури. У 5 т. / за ред. Ю. С. Асеєва. Київ: Наукова думка, 2001. Т. 1. 1135 с.
13. Конча С. В. Проблема прабатьківщини індоєвропейців в історіографії. *Археологія*. 1998. №3. С.77-90.
14. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
15. Кротова О. О. Господарсько-побутовий комплекс та проблеми вивчення структури пізньопалеолітичних пам'яток. *Археологія*. 2002. №1. С.24-31.
16. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: навч. посіб. / під ред. А. Яртися та В. Мельника. Львів: Світ, 2005. 568 с.
17. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
18. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2002. 556 с.
19. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / під ред. О. А. Шевченка Київ: Знання – Прес, 2003. 278 с.
20. Хорошун Б. І., Гержод Г. І., Котик Л. Г. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. Київ: Нац. транс. ун-т, 2006. 172 с.
21. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.
22. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.
23. Яковлева Л. Образотворче мистецтво пізнього палеоліту: (образ, композиція, ансамбль). *Археологія*. 1996. №3. С.51-60.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Характерні риси неолітичної революції.
2. Автохтонна концепція походження трипільців.
3. Походження арійців у працях О. Трубочова та Д. Телегіна.
4. Гребениківська мезолітична культура.
5. Зв'язок орнаменту з обробкою каменя у неоліті, енеоліті і в епоху бронзи.
6. Палеолітичні Венери на території України.
7. Буго-Дністровська культура на території України.
8. Кам'яні антропоморфні стели мідного віку.
9. Культура скотарського населення степової зони.

Список рекомендованої літератури:

1. Андрияненко В. І. Історія і теорія української і зарубіжної культури: навч. посіб. Луганськ, 2007. 176 с.
2. Балущок В. Чи є українці нащадками трипільців? *Наука і суспільство*. 2005. №5/6. С.26-31.
3. Бурдо Н. Трипільська культура – відкриття і дослідження. *Українська газета*. 1994. №3-4. С.12-13.
4. Бурдо Н. Хронологія і періодизація трипільля. *Археологія*. 1998. №4. С.78-88.
5. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
6. Толочко П. П., Козак Д. Н., Крижицький С. Д. Давня історія України: У 2 кн. Київ: Либідь, 1994. Кн. 1. 240 с.
7. Залізник А. А. Гребениківська мезолітична культура: походження, хронологія, історична доля. *Археологія*. 2006. №4. С.3-18.
8. Конча С. В. Проблема прабатьківщини індоєвропейців в історіографії. *Археологія*. 1998. №3. С.77-90.
9. Копцюх Б. Зв'язок орнаменту з обробкою каменя у неоліті, енеоліті і в епоху бронзи. *Історія в школі*. 2002. №2. С.37-38.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд:

Мізинський браслет із меандровим орнаментом (пізній палеоліт)

Скульптурки ідоли з бивня мамонта. Мізинська стоянка (пізній палеоліт)

Фігура птаха з бивня мамонта. Мізинська стоянка(пізній палеоліт)

Жіноча фігурка з Костенково (пізній палеоліт)

Житло з кісток мамонта зі стоянки Межиріч (пізній палеоліт)

Зразки трипільської кераміки

Жіноча фігурка з глини (трипільська культура)

Камяні сокири (енеоліт)

Петрогліфи Кам'яної Могили (енеоліт)

Практичне заняття №7

Тема: Кіммерійці

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в давню добу української історії.

План

1. Етнічне походження та суспільний устрій.
2. Матеріальна культура.
3. Світоглядні уявлення.

Методичні вказівки

У першому питанні необхідно дати загальну характеристику етнічному походженню та соціальній структурі кіммерійського суспільства.

Друге питання передбачає аналіз способу життя кіммерійців, їх головних занять, залежно від етнічного походження. Військова культура. Методи та способи металообробки.

У третьому питанні треба розкрити основи релігійних уявлень та культуру кіммерійців. Дослідити особливості поховального обряду. Вміти характеризувати художні вироби.

Список рекомендованої літератури:

1. Андрияненко В. І. Історія і теорія української і зарубіжної культури: навч. посіб. Луганськ, 2007. 176 с.
2. Гарчев П. І. Первісне суспільство і початок державотворення на території України: до розгрому скіфського царства. Сімферополь: Доля, 2001. 176 с.
3. Клочко В. Кіммерійське озброєння. *Військово-історичний альманах*. 2005. № 2. С. 4-15.
4. Корінний М. М., Шевченко В. Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури. Київ: Україна, 2003. 384 с.
5. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
6. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Київ: Либідь, 1992. 376 с.
7. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.
8. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.
9. Ятченко В. Ф. Історія духовної культури українського етносу: навч. посіб. Київ: Міленіум, 2004. Ч. 1. 148 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Геродот про кіммерійців.

2. Страбон про кіммерійців.
3. Війни кіммерійців.

Список рекомендованої літератури:

1. Гарчев П. І. Первісне суспільство і початок державотворення на території України: до розгрому скіфського царства. Сімферополь: Доля, 2001. 176 с.
2. Давня історія України: У 2 кн. / П. П. Толочко, Д. Н. Козак, С. Д. Крижицький. Київ: Либідь, 1994. Кн. 1. 240 с.
3. Клочко В. Кімерійське озброєння. *Військово-історичний альманах*. 2005. № 2. С. 4-15.
4. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Київ: Либідь, 1992. 376 с.
5. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.
6. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та узагальнення.

Наочний ряд та уривки з джерел:

Гомер «Іліада», XIII: 1-6

Зевс, до ахейців наблизивши Гектора з військом троянців,
При кораблях їх лишив, щоб трудились вони ненастанно
В ратному ділі; а сам одвернув яснозорії очі
В даль, озираючи землю фракіян, тих вершників бистрих,
Мідян, бійців рукопашних, славлених кобилодойців
Молокоїдів убогих, над всіх на землі справедливих.

Історія української культури: збірник матеріалів і документів
/ під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук.
Київ: Вища школа, 2000. С. 21.

Гомер «Одісея», XI: 13-19

Тож прибули ми до вод океану глибокотекучих,
Там кіммерійців похмура земля, що покрита одвіку
Вогким туманом і зграями хмар; не являв ніколи
Оку людей там лиця променистого Геліос пишній –
Ані тоді, як з землі на зористе вертається небо,
Ані тоді, як на землю з зористого неба зіходить,
Ніч безпросвітна оточує всіх там з прадавнього-давня.

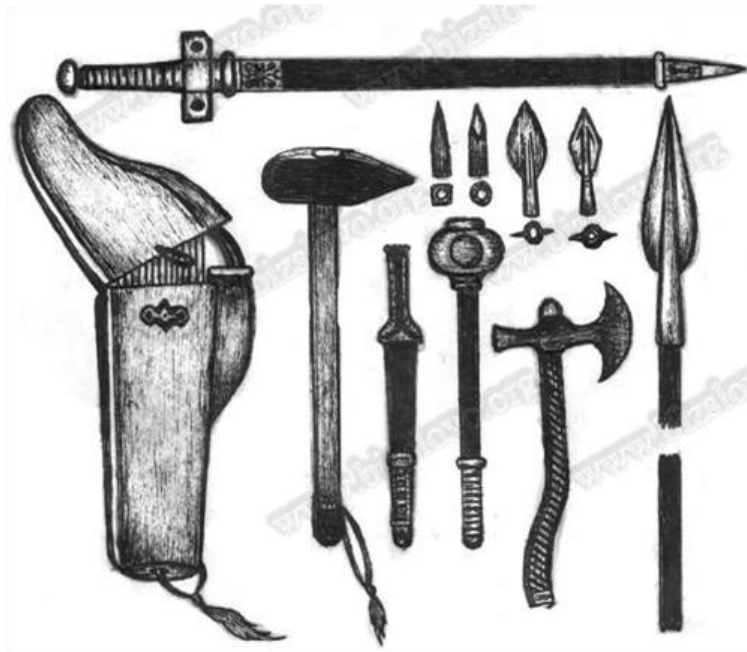
Хрестоматія з історії Української РСР.
З найдавніших часів до кінця 50-х рр. XIX ст.
Посібник для вчителів / упор. О. А. Бевзо, М. М. Лисенко,
Д. І. Мишко, Г. І. Підлуцький; за ред. І. О. Гуржія.
Київ: Радянська школа, 1959. С. 8.

Кіммерійці: зображення на вазі

Кіммерійський кинджал

Зразки кіммерійської зброї

Практичне заняття №8

Тема:

Скіфо-сарматська культура

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в давню добу української історії.

План

1. Велика Скіфія, її географія та населення.
2. Головні заняття населення Великої Скіфії.
3. Зразки скіфського звірино-го стилю.
4. Сарматська культура та її особливості.

Методичні вказівки

У першому питанні студент має орієнтуватися у проблемах етнічної належності та походженні населення Великої Скіфії. Держава скіфів – це величезне поліетнічне утворення від Дунаю до Обі, від Альп до Алтаю з центром в Україні. Попри державне об'єднання, культура скіфів не була однорідною. Її склали племена іранського та угро-фінського походження, що вступали в діалог з балтами, греками, праслов'янами. Аналізуючи скіфську культуру, слід відмітити соціальний устрій, релігійні уявлення скіфів.

Друге питання передбачає характеристику способу життя скіфів, їх головних занять, залежно від етнічного походження.

Самобутнім художнім досягненням скіфської культури вважають звіриний стиль у декоративно-прикладному мистецтві. При висвітленні цього питання необхідно аналізувати основні скіфські кургани на території України: Солоха, Товста Могила, Чортотлик, Гайманова могила та городища (Більське, Трахтемирівське).

У четвертому питанні студент має орієнтуватися у проблемах етнічної належності та походженні сарматів. Знати та характеризувати основні пам'ятки сарматської культури. Характеризувати соціальну структуру сарматського суспільства. Спосіб життя, головні цінності сарматського суспільства.

Список рекомендованої літератури:

1. Гавриш П. Я. Племена скіфського часу в лісостепу дніпровського лівобережжя (за матеріалами Прип'яття). Полтава: Археологія, 2000. 232 с.
2. Історія культури України: навч. посіб. Київ: МАУП, 2001. 256 с.
3. Історія світової та української культури: підручник / під ред. В. А. Греченко, І. В. Чорного, В. А. Кушнерука, В. А. Режко. Київ: Літера, 2000. 464 с.
4. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
5. Корінний М. М., Шевченко В. Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури. Київ: Україна, 2003. 384 с.

6. Мордвинцева В. И. Сарматский звериный стиль и современные проблемы его изучения. *Вестник древней истории*. 2008. №1. С.129-140.
7. Мошкова М. Сарматы. *Родина*. 2003. №3. С.22-27.
8. Симоненко А. В. Некоторые дискуссионные вопросы современного сарматоведения. *Вестник древней истории*. 2002. №1. С.107-122.
9. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Київ: Либідь, 1992. 376 с.
10. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.
11. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.
12. Ятченко В. Ф. Історія духовної культури українського етносу: навч. посіб. Ч. 1: Давня українська культура. Київ: Міленіум, 2004. 148 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Золота пектораль як витвір мистецтва.
2. Скіфський тип зброї.
3. Скіфські царські кургани.
4. Походження назви «сармати».

Список рекомендованої літератури:

1. Історія світової та української культури: підручник / під ред. В. А. Греченко, І. В. Чорного, В. А. Кушнерука, В. А. Режко. Київ: Літера, 2000. 464 с.
2. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
3. Мошкова М. Сарматы. *Родина*. 2003. №3. С.22-27.
4. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
5. Симоненко А. В. Некоторые дискуссионные вопросы современного сарматоведения. *Вестник древней истории*. 2002. №1. С.107-122.
6. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Київ: Либідь, 1992. 376 с.
7. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.
8. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

Геродот «Мельпомена»

59. ... Богів вони шанують лише таких: найбільш за всіх – Гестію, потім Зевса і Гею, яку вважають за дружину Зевса. Після цих – Аполлона, Афродіту, Уранію і Арея. Цих богів шанують усі скіфи, а ті, що називають їх царськими скіфами

приносять жертви ще й Посейдонові. Скіфською мовою Гестія називається Табіті, Зевс, дуже правильно на мою думку, називається Папай, Гея називається Апі, Аполлон – Ойтосір, Афродіта Уранія – Аргімаса, а Посейдон – Тагімасад. Статуї, жертovníків і храмів вони за звичаєм не споруджують, за винятком Арея: для нього вони це роблять.

60. Жертвоприношення всі вони роблять однаково під час усіх свят у такий спосіб. Жертвна тварина стоїть із двома зв'язаними передніми ногами, а жрець стоїть позаду від тварини, тягне за кінець мотузки, перекидаючи тварину, коли та падає. Він звертається до божества, якому приносить жертву, а потім обкручує навколо шиї тварини зашморг, устромляє в нього ціпок, крутить у всі боки і так задушує, не запалюючи вогню, не посипаючи борошном і не роблячи зливань. І коли він вже задушить тварину і обдере шкуру, починає куховарити.

62. Отже, так приносять вони жертви всім богам і всяких таких тварин, але Ареєві вони приносять жертви в інший спосіб. В центрі області кожного народу існує священна споруда для Арея, яку вони роблять ось як: накладають в'язанки хмизу завдовжки і завширшки до трьох стадій, але не дуже високі. На них влаштовують чотирикутну площадку, три сторони якої стрімчасті, а на четверту можна зійти. Щороку вони накладають на цю споруду сто п'ятдесят возів хмизу, бо через непогоду вона постійно осідає. В таку купу хмизу кожен народ встромляє старий залізний меч, який є символом Арея. Цьому мечу вони щороку приносять у жертву овець та коней, крім тих жертв, що вони їх приносять іншим богам. А йому вони приносять ще таку жертву. Із кожної сотні ворогів, узятих у полон живими, вони вибирають одного і приносять його в жертву, але не так, як овець. Спершу вони ллють вино на голови, а потім ріжуть людей над посудиною і відносять кров на вершину тієї купи хмизу і обливають кров'ю меч. Туди наверх вони відносять кров, а внизу біля священної споруди роблять таке. В усіх зарізаних людей вони відрубують разом із плечем правицю і кидають відрубане в повітря і, закінчивши всі обряди, відходять. А рука, куди впаде, там і лежить, а окремо від неї труп зарізаної людини.

64. Щодо їхніх звичаїв на війні, то встановлено таке: першого ворога, якого вб'є скіф, він п'є його кров, а скількох інших він ще вб'є в битві, то приносить до царя їхні відтітати голови. За кожну голову йому дозволяється одержати щось із трофеїв, а якщо не принесе голови, це йому не дозволяється. Ось як скіф здирає шкіру з голови ворога: він надрізує шкіру навколо голови там, де вуха, бере голову, трусить її, щоб відокремити від черепа, потім бере бичаче ребро і розгладжує шкіру. Після цього він використовує її як рушник і для вуздечки свого коня, на якому він їздить, вішає її і пишається нею. Бо той, у кого більше таких рушників, уважається за найвідважнішого воїна. Багато хто з них із шкіри ворогів шиють собі плащі і носять їх як шкіряний одяг. Багато із них із шкіри мертвих ворогів, здертої з правиці з нігтями, роблять собі чохли для сагайдаків. Адже людська шкіра досить щільна і блискуча і мабуть від усіх інших вирізняється своїм блиском і білим кольором. Багато хто здирає шкіру з усієї людини, натягає її на дерев'яну раму і возить її з собою, гарцюючи на коні.

75. Отже, насіння цих конопель беруть скіфи, потім залізають під вовняні тканини і сиплять насіння на розпечене каміння і насіння, падаючи на каміння, горить, димить і дає пару таку густу, що подібної до неї не буває в жодній еллінській паровій лазні. І скіфи, задоволені паровою лазнею, кричать, радіючи. Отака в них лазня, бо вони, звичайно, зовсім не миють свого тіла водою. Їхні жінки змочують шерехатий камінь і на ньому розтирають кипарисову деревину, також кедрову деревину та ладан і потім цією густою рідиною змазують усе тіло та обличчя. І від цього вони, по-перше, приємно пахнуть, а по-друге, коли вони потім знімають шар цієї масті, їхня шкіра стає чистою і блискучою...

Історія української культури: збірник матеріалів і документів
/ під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук.
Київ: Вища школа, 2000. С. 22-27.

Миколай Дамаський «Збирання уривків»

Молокоїди, скіфський народ, не мають будинків, як і величезна більшість скіфів, і живляться тільки кобилячим молоком, яке, роблячи з нього сири, їдять і п'ють, і через це з ними дуже важко боротись, бо вони скрізь мають з собою їжу. ... Вони також дуже справедливі, маючи спільне майно і жінок, так що старших від себе вважають батьками, молодших – синами, а однолітків – братами...

Історія української культури: збірник матеріалів і документів
/ під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук.
Київ: Вища школа, 2000. С. 34.

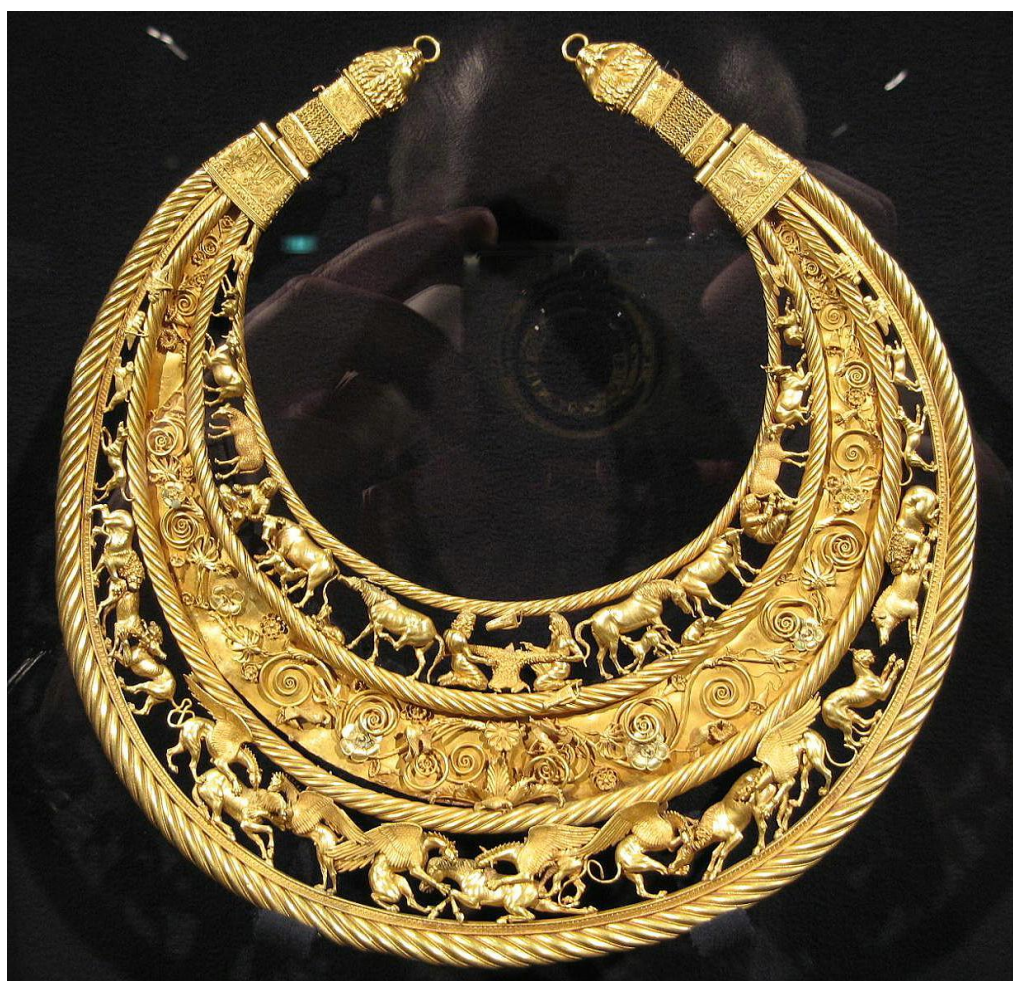

Акінак VII-V ст. до н.е.

Скіфський вершник

Пектораль. Курган Товста Могила

Золотий гребінь

Перстень

Зразки «звіриного» стилю

Зразки «звіриного» стилю

Сармат (зображення на кахлі)

Сарматська прикраса типу пектораль

Золотий браслет

Практичне заняття №9

Тема:

Греко-римська культура в Україні

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в давню добу української історії.

План

1. Географія грецьких міст-поселень у Північному Причорномор'ї.
2. Населення та господарство.
3. Побут.
4. Культурні здобутки.
5. Римські впливи у Північному Причорномор'ї.

Методичні вказівки

Перше питання присвячене виникненню грецьких колоній у Північному Причорномор'ї. Потрібно знати його етапи й характер, зони античної колонізації: Південне Побужжя, Подністров'я, Керченський півострів, Південно-Західний берег Криму.

Друге питання передбачає характеристику господарства населення грецьких колоній, їх головних занять.

У третьому питанні слід проаналізувати особливості благоустрою, одягу, прикрас, предметів меблів, посуду населення грецьких колоній.

У четвертому питанні студент має характеризувати релігійні культури, наукові знання, особливості розвитку мистецтва: архітектури, живопису, скульптури, театру в колоніях.

Аналізуючи римські впливи у Північному Причорномор'ї, студенти повинні показати, як вони змінили релігійні уявлення, вплинули на розвиток літератури, архітектури, живопису у колоніях.

Список рекомендованої літератури:

1. Волянчук Л. М. Античні міста-держави в Північному Причорномор'ї. *Історія та правознавство*. 2008. №9. С.23-28.
2. Зубар В. М., Ліньова Є. А., Сон Н. О. Античний світ Північного Причорномор'я: нариси історичного та соціально-економічного розвитку: навчальний посібник для студентів вузів. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. 318 с.
3. Корінний М. М., Шевченко В. Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури. Київ: Україна, 2003. 384 с.
4. Попович М. В. Нариси історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
5. Ромашко О. В. Скіфські казани з горизонтальними ручками з Північного Причорномор'я. *Археологія*. 2010. №3. С.13-22.

6. Русяєва А. С. Домашні святилища і культури в античних містах Північного Причорномор'я VII-II ст. до н. е. *Археологія*. 2001. №2. С.41-51.
7. Скржинська М. В. Релігійні ритуали в античних державах Північного Причорномор'я. *Український історичний журнал*. 2010. №3. С.127-141.
8. Скржинська М. В. Театр в античних містах Північного Причорномор'я. *Київська старовина*. 2002. №3. С.81-90.
9. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Київ: Либідь, 1992. 376 с.
10. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Поняття «велика грецька колонізація».
2. Причини еллінської міграції.
3. Періоди греко-римської культури України.

Список рекомендованої літератури:

1. Зубар В. М., Ліньова Є. А., Сон Н. О. Античний світ Північного Причорномор'я: нариси історичного та соціально-економічного розвитку: навчальний посібник для студентів вузів. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. 318 с.
2. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
3. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Київ: Либідь, 1992. 376 с.
4. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

Клятва херсонесців

Клянуся Зевсом, Геєю, Геліосом, Дівою, богами й богинями Олімпійськими та героями, котрі володіють містом, областю й укріпленнями херсонеситів:

я буду односторонцем у справі добробуту міста та громадян і не зраджу Херсонес, ні Керкінітиду, ні Прекрасну Гавань, ані інші укріплення, ні інші області, якими херсонесити володіють або володіли, нічого нікому, – ні еллінові, ні варвару, але буду охороняти для народу херсонеситів;

не порушу демократії й тому, хто бажає зрадити або порушити, не дозволю й не приховаю разом з ним, але заявлю деміургам, що правлять у місті;

буду ворогом для тих, хто лихе задумує, хто зраджує чи схиляє до відділення Херсонесу, або Керкінітиди, або Прекрасної Гавані, або укріплень і області херсонеситів;

буду служити деміургам, і членам ради якомога краще і справедливіше для міста і громадян;

я охоронятиму для народу «ΣΑΣΤΗΡΑ» і не передам на словах ні еллінові, ні варвару нічого таємного, що може зашкодити містові;

не дам і не прийму дару на шкоду міста й співгромадян;

не задумаю жодного неправедного діяння проти будь-кого з громадян, що не відійшли, й нікому, хто задумує лихе, не дозволю й не приховаю разом з ним, але заявлю й на суді подам голос за законами;

не вступлю у змову ні проти громади херсонеситів, ні проти кого-небудь із співгромадян, хто не оголошений ворогом народу;

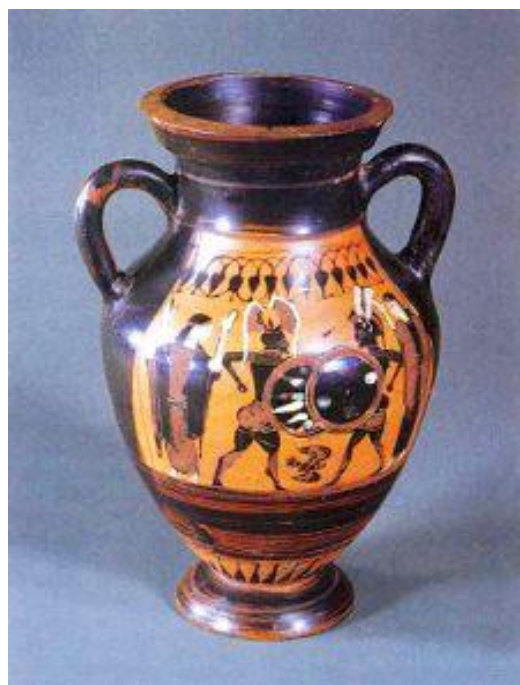
якщо ж я з ким-небудь вступив у змову чи пов'язаний якою-небудь клятвою чи обітницею, то, порушивши, так буде краще і мені і моїм, а тому, хто перебуває – зворотно;

і якщо я дізнаюся про якусь змову, існуючу або замислену, то заявлю деміургам;

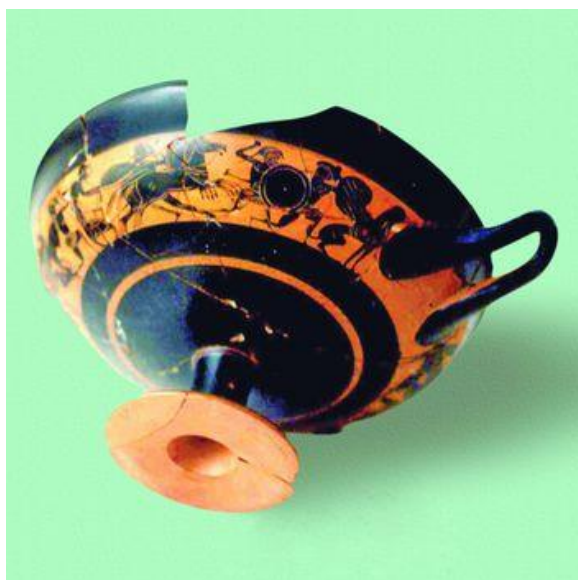
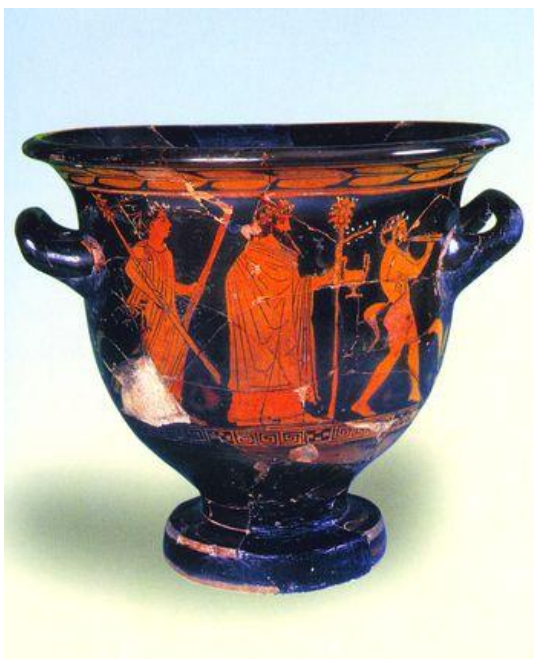
і хліба вивізного з рівнини не буду продавати й вивозити з рівнини в інше місце, але тільки до Херсонесу.

Зевс, Гея, Геліос, Діва й боги Олімпійські, мені, хто триматиметься цього нехай буде благо і самому, і роду, і моїм, а хто не триматиметься – зло і самому, і роду, і моїм, нехай не приносить мені плоду ні земля, ні море, та жінки не народжують прекрасних дітей і нехай не...

https://uk.wikipedia.org/wiki/Присяга_громадян_Херсонесу

Зразки керамічного посуду (чорно- та червонофігурного)

Зразки керамічного посуду (чорно- та червонофігурного)

Практичне заняття №10

Тема:

Культура народів епохи «великого переселення народів» на території України

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Гуни та готи на території України.
2. Болгарські племена на території України.
3. Хозарський каганат.
4. Тюркські племена в степах України.

Методичні вказівки

Практичне заняття присвячене народам, котрі перебували на українській території в епоху «великого переселення народів»: готам, гунам, аварам, болгарам, хозарам, печенігам, половцям. При розгляді усіх питань студент керується наступною логічною схемою:

- етнічне походження;
- поява та ареал поширення на території України;
- суспільна організація;
- господарство;
- духовна культура.

Список рекомендованої літератури:

1. Бірбрауер Ф. Готи в I-VII ст.: територія розселення та просування за археологічними джерелами. *Археологія*. 1995. №2. С.32-52.
2. Вортман Д. Печеніги: стародавні народи на території України. *Історія України*. 1997. №2. С.7.
3. Ибн-даст, Абу-али Ахмед бен Омар. Известия о хозарах, буртасах, болгарях, мадьярах, славянах и руссах. Киев: Аграр медіа груп, 2012. 199 с.
4. Івченко А. В. Поява гунів у Північному Причорномор'ї. *Археологія*. 2003. №2. С.41-47.
5. Історія світової та української культури: підручник / під ред. В. А. Греченко, І. В. Чорного, В. А. Кушнерука, В. А. Режко. Київ: Літера, 2000. 464 с.
6. Комар О. Ранні хозари у Північному Причорномор'ї. *Археологія*. 2000. №1. С.130-142.
7. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
8. Майко В. Хозари у Криму в другій половині X ст. *Археологія*. 1999. №2. С.40-49.
9. Нікітенко М. Загадкова Хозарія. *Людина і світ*. 1999. №6. С.37-42.
10. Отрощенко В. Нові сторінки історії половців. *Чумацький шлях*. 2004. №4. С.21-26.
11. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
12. Ричка В. Хозари і Київська Русь: між ними була не лише ворожнеча. *День*. 1997. 5 квітня. С.6.
13. Толочко П. Хозаро-іудейське заснування Києва: до історії міфу. *Київська старовина*. 2000. №6. С.3-9.
14. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Київ: Либідь, 1992. 376 с.
15. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Культура болгар.
2. Культура готів.
3. Культура угрів.
4. Культура торків.
5. Хозарія і Русь в історичній концепції Михайла Брайчевського.

Список рекомендованої літератури:

1. Бірбрауер Ф. Готи в I-VII ст.: територія розселення та просування за археологічними джерелами. *Археологія*. 1995. №2. С.32-52.
2. Ибн-даст, Абу-али Ахмед бен Омар. Известия о хозарах, бургасах, болгарах, мадьярах, славянах и руссах. Киев: Аграр медіа груп, 2012. 199 с.
3. Історія світової та української культури: підручник / під ред. В. А. Греченко, І. В. Чорного, В. А. Кушнерука, В. А. Режко. Київ: Літера, 2000. 464 с.
4. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
5. Наливайко С. Хозарія і Русь в історичній концепції Михайла Брайчевського. *Українознавство*. 2010. №3. С.69-72.
6. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
7. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Київ: Либідь, 1992. 376 с.
8. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.
9. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

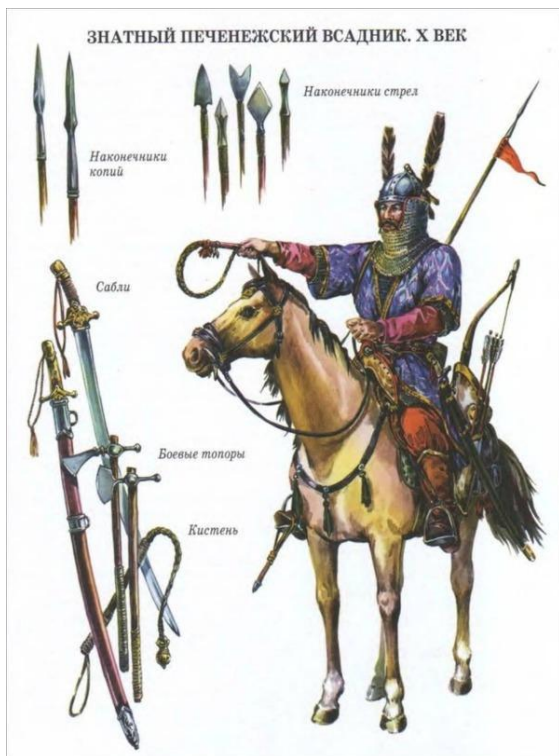
Наочний ряд:

Хозарський вершник

Мистецтво болгар (речі з Перещепинського скарбу)

Печенізький вершник

Половецький шолом

Половецькі кам'яні баби

Практичне заняття №11-12

Тема:

Матеріальна культура та світоглядні уявлення слов'ян

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Проблема слов'янського етногенезу.
2. Літописні слов'янські племена на території України.
3. Соціальний розвиток слов'ян.
4. Основні форми господарської діяльності.
5. Слов'яни і сусідні народи: проблема культурних взаємовідносин.
6. Духовна культура слов'ян.

Методичні вказівки

У першому питанні слід показати етапи формування слов'ян як самостійної етнічної спільноти. Для цього необхідно проаналізувати римські письмові джерела (Корнелій Тацит, Светоній, Пліній Молодший) про слов'янські племена в I-II ст. н.е., готські письмові джерела (Йордан) про слов'янські племена в III-VI ст. Дослідити дані лінгвістики та археології про походження слов'ян. Розкрити основні концепції походження слов'янських народів: Л. Нідерле, О. Трубачов, Б. Рибаків, П. Толочко.

Друге питання присвячене проблемі так званої «Нестерової географії». Студент повинен мати уявлення про формування літописних племен: полян, древлян, уличів, тиверців, білих хорватів, дулібів, сіверян.

Третє питання присвячене соціальній структурі слов'янського суспільства. Необхідно показати його еволюцію упродовж IV – VIII ст.

У наступному питанні слід прослідкувати міжетнічні контакти слов'ян з балтськими племенами, сарматськими, готськими, болгарськими та хозарськими етносами.

Останнє питання практичного заняття зорієнтоване на характеристику традицій духовної культури. Необхідно розкрити релігійні вірування слов'янських племен: пантеон богів. Виокремити особливості давньослов'янської міфології, просторово-часової моделі світу тощо.

Список рекомендованої літератури:

1. Андріяненко В. І. Історія і теорія української і зарубіжної культури: навч. посіб. Луганськ, 2007. 176 с.
2. Баран В. Археологія та лінгвістика про етнокультурний розвиток давніх слов'ян. *Українознавство*. 2005. №4. С.270-273.
3. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. Київ: Наукова

- думка, 1991. 139 с.
4. Горбаненко С. А. Землеробство слов'ян останньої чверті I тис. н.е. *Археологія*. 2006. №3. С.73-79.
  5. Ибн-даст, Абу-али Ахмед бен Омар. Известия о хозарах, буртасах, болгарах, мадьярах, славянах и руссах. Киев: Аграр медіа груп, 2012. 199 с.
  6. Історія світової та української культури: підручник / під ред. В. А. Греченко, І. В. Чорного, В. А. Кушнерука, В. А. Режко. Київ: Літера, 2000. 464 с.
  7. Котенко В. Проблема та напрями досліджень виникнення держави у східних слов'ян. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №3. С.39-43.
  8. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
  9. Сегеда С. Найдавніші історичні витоки слов'янства за даними антропології. *Народна творчість та етнографія*. 2005. №6. С.18-23.
  10. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Київ: Либідь, 1992. 376 с.
  11. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Етногенез слов'ян.
2. Культура венедів.
3. Культура антів.
4. Культура склавинів.
5. Побутова культура слов'ян.

Список рекомендованої літератури:

1. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян. Київ: Наукова думка, 1991. 139 с.
2. Історія світової та української культури: підручник / під ред. В. А. Греченко, І. В. Чорного, В. А. Кушнерука, В. А. Режко. Київ: Літера, 2000. 464 с.
3. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
4. Сегеда С. Найдавніші історичні витоки слов'янства за даними антропології. *Народна творчість та етнографія*. 2005. №6. С.18-23.
5. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Київ: Либідь, 1992. 376 с.
6. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.
7. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

Маврикій «Стратегікон»

Племена слов'ян і антів живуть укупі, і життя їх однакове: вони живуть вільно і не дають нікому поневолити себе або підкорити. Їх дуже багато в їх країні, і вони дуже витривалі, зносять легко і спеку, і холод, і дощ, і наготу тіла, і убожество. До тих, хто приходить до них і користується гостинністю, вони ставляться ласкаво і по-приятельському, привітно зустрічають їх і проводжають потім від місця до місця, охороняючи тих, хто потребує цього. Коли буває гостеві яка-небудь шкода з вини хазяїна, через його недбалство, – той, хто йому довірив гостя, здійсмає проти нього війну і вважає своїм священним обов'язком помститись за гостя. Тих, хто перебуває в них у полоні, вони не держать у рабстві безстроково, подібно до інших народів, а обмежують їх рабство певним строком, після чого відпускають їх, якщо вони хочуть, за деяку винагороду в їх землю, або ж дозволяють їм оселитися з ними, але вже як вільним людям і друзям. Цим вони здобувають їх любов.

Є в них і безліч усяких плодів, складених купами, і найбільше – проса.

Жінки їх розумніші, ніж це властиво людській природі: багато хто з них визнають смерть чоловіків немов кінцем власного життя і самі добровільно дають задушити себе, не вважаючи за життя перебування у вдовстві.

В лісах і на болотах, посеред рік і стоячих озер живуть вони, неприступні стороннім; у житлах своїх улаштовують вони багато виходів, щоб можна було врятуватись у разі небезпеки, а небезпека, як це й природно, їм звідусіль загрожує. Все необхідне їм для життя закопують вони в землю, в потайних місцях, ховаючи від очей усе, що тільки здобувають, і життя ведуть прямо розбійницьке. Ворогів люблять вони підстерегти в лісовій гушавині, в ущелинах і на кручах; користуються в достатній мірі засідками, нападами зненацька і хитрощами, і вночі і вдень винаходячи всякі способи боротьби. Краще за будь-кого вміють вони переправлятися через ріки і можуть довго залишатись у воді. В разі небезпеки вони покидають свої житла і поринають у глибіню води, тримаючи в роті довгі, порожнисті всередині стебла очерету, приготовлені саме для цієї мети; лежачи навзніч у глибині річки, вони виставляють кінці очеретини назовні і дихають крізь них. В такому положенні вони багато годин можуть залишатися у воді, так що ніхто їх там і не помітить. Якщо навіть трапиться, що кінці очерету буде видно зовні, то люди, які не знають, у чому справа, подумують, що то очерет росте в воді. Але хто знає про цей спосіб, тому не трудно догадатися, і тоді він може проткнути їм рот очеретиною або ж висмикнути її з води, так що нічим буде дихати і доведеться вилізати назовні.

Всі чоловіки озброєні в них невеликими дротинками, по два на кожного, а в декого, крім того, чудові щити, тільки занадто важкі, які утруднюють рух. Є в них і дерев'яні луки і стріли, намазані отрутою; ця отрута діє сильно, і врятуватись від неї можна, лише прийнявши вчасно яку-небудь протиотруту або якийсь інший засіб, відомий знаючим лікарям; або ж треба вирізати уражене отрутою місце, щоб вона не поширилась по всьому тілу. В них нема спільної влади, вони завжди ворогують одні з одними і в бою не знають правильного строю, але намагаються битися в бойовому порядку, і так само не люблять показуватися на рівних, відкритих звідусіль місцях.

Коли трапиться їм зважитися на рукопашний бій, вони гуртом здіймають крик і повільно просуваються вперед; якщо противник почне відступати перед їх криком, то наступають сильніше; якщо ж ні, – повертають назад, не намагаючись випробувати силу ворога в рукопашній, і ховаються в лісі, де в них є надійний захист; отак вони примушують ворога битися в тісних місцях. Часто, несучи з собою здобич, вони кидають її при найменшій тривозі і втікають у лісові хащі; потім, коли вороги оточують здобич, вони знов на них нападають і завдають їм шкоди. Так майстерно вони заманюють ворогів.

Вони надзвичайно віроломні і невірні, коли йдеться про додержання договорів, але поступаються більше перед страхом, ніж перед дарами. Часто розходяться в думках і не можуть домовитися до спільного рішення; якщо й вирішають що-небудь спільно, негайно ж порушують ухвалене рішення, бо всі додержуються протилежних думок і ніхто не хоче поступитися іншому.

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.34-36.

Повість временних літ

Поляни, що жили особно, як ото ми сказали, були з роду слов'янського і назвалися полянами, а деревляни теж [пішли] від слов'ян і назвалися древліанами. Радимичі ж і вятичі [походять] од ляхів. Бо було в ляхів два брати – [один] Радим, а другий Вятко. І, прийшовши, сіли вони: Радим на [ріці] Сожу, [од якого] й прозвалися радимичі, а Вятко сів своїм родом по Оці; од нього прозвалися вятичі. І жили в мирі поляни, і древліани, і сіверяни, і радимичі, і вятичі, і хорвати. Дуліби тоді жили по Бугу, де нині волиняни, а уличі [й] тиверці сиділи по [другому] Бугу і по Дніпру; сиділи вони також поблизу Дунаю. І було множество їх, бо сиділи вони по Бугові й по Дніпру аж до моря, і єсть городи їх і до сьогодні. Через те називали їх греки «Велика Скіфія».

[Усі племена] мали ж свої обичаї, і закони предків своїх, і заревіти, кожне – свій норв. Так, поляни мали звичай своїх предків, тихий і лагідний, і поштивість до невісток своїх, і до сестер, і до матерів своїх, а невістки до свекрів своїх і до діверів велику пошану мали. І весільний звичай мали вони: не ходив жених по молоду, а приводили [її] ввечері; а на завтра приносили [для її родини те], що за неї дадуть. А древліани жили подібно до звірів, жили по-скотськи: і вбивали вони один одного, [і] їли все нечисте, і весіль у них не було, а умикали вони дівчат коло води. А радимичі, і вятичі, і сіверяни один обичай мали: жили вони в лісі, як ото всякий звір, їли все нечисте, і срамослів'я [було] в них перед батьками і перед невістками. І весіль не бувало в них, а ігрища межі селами. І сходилися вони на ігрища, на пляси і на всякі бісівські пісні, і тут умикали жінок собі, – з якою ото хто умовився. Мали ж вони по дві і по три жони. А коли хто вмирав – чинили вони тризну над ним, а потім розводили великий вогонь і, поклавши на вогонь мерця, спалювали [його]. А після цього, зібравши кості, вкладали [їх] у невеликий посуд і ставили на придорожньому стовпі, як [це] роблять вятичі й нині.

Сей же обичай держали і кривичі, й інші погани, не відаючи закону божого, бо творили вони самі собі закон.

Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця;
відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. С.7-10.

Зразки фібул (застібки для плаща)

Нагрудний ланцюг, скроньове кільце

Кам'яні ідоли

Практичне заняття №13

Тема:

Християнство – домінанта культурного розвитку Русі

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Початки проникнення християнства на територію України.
2. Аскольдове хрещення.
3. Поширення християнства за перших Рюриковичів.
4. Володимирове хрещення Русі.
5. Структура християнської церкви на Русі.

Методичні вказівки

У першому питанні слід проаналізувати основні джерела часів появи християнства на Русі у VII-VIII ст. Дослідити появу перших церков, організацію церковного життя та взаємодію церкви і світської влади.

Друге та третє питання присвячене проблемі поширення християнства серед перших Рюриковичів. Слід звернути увагу на постать княгині Ольги та її роль у поширенні християнства. Дослідити ставлення Ігоря та Святослава до християнської релігії.

Четверте та п'яте питання присвячене остаточному утвердженню християнства на Русі в часи правління Володимира. Необхідно проаналізувати літописну легенду про вибір віри. Дослідити створення слов'янського пантеону християнських святих. Розкрити взаємодію християнства і язичництва у X-XII ст.

У п'ятому питанні треба розкрити структуру християнської церкви на Русі: кількість єпархій та парафій, поява та розвиток монастирів, взаємовідносини церкви та світської влади, правова регламентація діяльності церков та монастирів.

Список рекомендованої літератури:

1. Борох Ю., Шкіль С. О. Вплив християнства на культуру Київської Русі. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2013. №2. С.115-118.
2. Горський В. С. Святі Київської Русі. Київ: Абрис, 1994. 175 с.
3. Заблуда А. Про полеміку щодо хрещення Києва 988 року: відгук на статтю Петра Кралюка «Культура Київської Русі за часів Володимира Мономаха» («День» від 18 січня 2013 року). *День*. 2013. 17-18 травня. С.13.
4. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. Київ: Укр. центр духовної культури, 1996. Т. 1 : Дохристиянські вірування. Прийняття християнства / за ред. Б. Лобовика. 1996. 384 с.
5. Кралюк П. М. Прийняття і сприйняття християнства в Русі-Україні: монографія. Київ: КНТ, 2015. 134 с.

6. Луцький І. Вплив християнства на правову свідомість українців у досвіді першої української держави (Київська Русь). *Право України*. 2009. № 10. С. 254-260.
7. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.
8. Паламарчук К., Лиса О. І. Свята рівноапостольна княгиня Ольга – перша християнка Київської Русі. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2013. №2. С.146-148.
9. Петрова Т. Культура Київської Русі. *Шкільна бібліотека*. 2006. №4. С.7-11.
10. Піскіжова В. Язичницький пантеон Київської Русі. *Рідні джерела*. 2000. №2. С.27-31.
11. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
12. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Проблема вибору нової віри.
2. Проблема визначення часу хрещення.
3. Значення прийняття християнства на Русі у працях істориків.
4. Створення культу руських святих Бориса і Гліба.
5. Християнство в літературі Київської Русі кінця XII – першій третині XIII століть.

Список рекомендованої літератури:

1. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. Київ: Укр. центр духовної культури, 1996. Т. 1 : Дохристиянські вірування. Прийняття християнства / за ред. Б. Лобовика. 1996. 384 с.
2. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
3. Кралюк П. М. Прийняття і сприйняття християнства в Русі-Україні: монографія. Київ: КНТ, 2015. 134 с.
4. Луцький І. Вплив християнства на правову свідомість українців у досвіді першої української держави (Київська Русь). *Право України*. 2009. № 10. С. 254-260.
5. Мешков В. Християнство та язичництво в літературі Київської Русі кінця XII – першій третині XIII століть. *Філософські обрії*. 2001. №5. С.156-168.
6. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.
7. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.
8. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

Повість временних літ

У РІК 6494 [986]. Прийшли болгари віри магометанської, говорячи: «Ти князь еси мудрий і тямущий, а не знаєш закону. Увіруй-но в закон наш і поклонися

Магомету». Володимир запитав: «Яка є віра ваша?» І вони сказали: «Ми віруємо в бога, а Магомет нас учить, наказуючи робити обрізання, а свинини не їсти, і вина не пити, а по смерті з жінками чинити похіть блудну. Дасть Магомет кожному по сімдесят жінок красивих, і вибере одну красиву, і складе красу всіх на [неї] одну, і та буде йому за жону. Тут же, сказав він, належить чинити всякий блуд. Якщо ж на цьому світі хто буде убогим, то [таким буде] й там. Якщо ж багатим він є тут, то [таким буде] й там». І багато іншої облуди [вони говорили], що про неї й писати не можна соромо ради. Володимир же слухав їх, бо сам любив жінок і многоблудство, і вислухав [це все] з насолодою. Але се було йому не до впадоби: обрізання, і про їду свинячого м'яса, а про пиття – особливо. Він сказав: «Русі веселість – пиття, ми не можемо без цього бути».

А потім прийшли німці з Риму, говорячи: «Прийшли ми, послані папою». І сказали вони йому: «Мовив тобі папа: «Земля твоя [така], як земля наша, а віра ваша не [така], як віра наша. Віра бо наша – світло. Ми поклоняємось богові, який сотворив небо, і землю, і зорі, і місяць, і всяке дихання, а боги ваші – дерево суть». Володимир тоді запитав: «Яка є заповідь ваша?» І вони сказали: «Постити по змозі. «Якщо хто п'є чи їсть - усе во славу божу», – мовив учитель наш апостол Павло». Володимир же сказав німцям: «Ідіть назад, бо предки наші цього не прийняли».

Коли почули це жиди хозарські, [то] прийшли вони, кажучи: «Чували ми, що приходили болгари і християни, навчаючи тебе кожен віри своєї. Християни ж вірують [у того], що його ми розп'яли, а ми віруємо в єдиного бога Авраама, Ісаака, Іакова». І запитав Володимир: «Який є закон ваш?» Вони ж сказали: «Обрізатися, і свинини не їсти, ні заячини, суботи додержувати». Він тоді запитав: «То де єсть земля ваша?» І вони сказали: «В Єрусалимі». Він же спитав: «А чи там вона єсть нині?» І вони сказали: «Розгнівався бог на предків наших, і розточив нас по землях за гріхи наші, і оддана була земля наша християнам». Володимир тоді мовив: «То як ви інших учите, коли самі ви одкинуті богом? Якби бог любив вас, то не були б ви розкидані по чужих землях. Чи ви замишляєте, щоб і нам таке лихо прийняти?»

А потім до Володимира греки прислали філософа [Кирила], говорячи так: «Чували ми, що приходили болгари, навчаючи тебе прийняти віру свою. Але їхня віра оскверняє небо і землю, бо вони прокляті суть більше од усіх людей, уподобившись Содому і Гоморрі, на яких ото напустив бог каміння розжарене, і потопив їх, і потонули вони. Отак і сих жеде день погибелі їх, коли прийде бог судити на землю і погубити всіх, що чинять беззаконня і скверну діють. Ці ж підмивають зади свої, обливавшись водою, і в рот [її] вливають, і по бороді мажуть [нею], згадуючи Магомета. Так же й жінки їхні чинять таку саму скверну та інше, ще гірше: чоловічі [викиди] од злягання вони поїдають».

Коли почув це Володимир, він плюнув на землю, сказавши: «Нечисте се діло».

Сказав тоді філософ: «Чували ми й се, що приходили з Риму німці учити вас віри своєї, їхня ж віра мало од нашої різниться, хоча вони служать на опрісноках, сиріч облатках, але їх бог не заповів, а повелів на хлібі служити. Він поучив апостолів, узявши хліб і сказавши: «Се єсть тіло моє, яке ламаю за вас». Так само і

чашу взявши, він сказав: «Се есть кров моя нового завіту» 3. Сі ж цього не роблять, і не додержали вони правил віри».

Сказав тоді Володимир: «Прийшли до мене жиди, мовлячи: «Німці і греки вірують [у того], що його ми розп'яли». Філософ на це сказав: «Воістину ми в того віруємо, їхні бо пророки передрекли, що родиться бог, а інші – що його розіпнуть і погребуть і що він на третій день воскресне і зійде на небеса. Вони ж тих пророків побивали, а других нищили. Коли ж збулося пророцтво їх – зійшов він на землю і, розп'яття прийнявши, воскрес і на небеса вознісся, – то сих же покаяння ждав він сорок і шість літ, і не покаялися вони. І послав він на них римлян, вони городи їхні розвили, а самих розточили по землях, і пробувають вони в рабстві [по різних] краях».

<http://litopys.org.ua/litop/lit05.htm>

Повість временних літ

І коли [Володимир] прибув, повелів він поскидати кумирів – тих порубати, а других вогню оддати. Перуна ж повелів він прив'язати коневі до хвоста і волочити з Гори по Боричевому [узвозу] на ручай, і дванадцятьох мужів приставив бити [його] палицями. І це [діяли йому] не яко древу, що відчуває, а на знеславлення біса. Коли спокушав він сим образом людей – хай одплату прийме від людей! «Велик ти еси, господи, дивні діла твої!» 10 Учора шанований людьми, а сьогодні знеславлений!

І коли ото волокли його по ручаю до Дніпра, оплакували його невірні люди, бо іще не прийняли вони були хрещення. І, приволікши його, вкинули його в Дніпро. І приставив Володимир [до нього людей], сказавши: «Якщо де пристане він, то ви одпихайте його від берега, допоки пороги пройде. Тоді облиште його». І вони вчинили звелене. Коли пустили [його] і пройшов він крізь пороги, викинув його вітер на рінь, яку й до сьогодні зовуть Перунова рінь.

Потім же Володимир послав посланців своїх по всьому городу, говорячи: «Якщо не з'явиться хто завтра на ріці – багатий, чи убогий, чи старець, чи раб, — то мені той противником буде». І, це почувши, люди з радістю йшли, радуючись, і говорили: «Якби се не добре було, князь і бояри сього б не прийняли». А назавтра вийшов Володимир з попами цесаричиними і корсунськими на Дніпро. І зійшлося людей без ліку, і влізли вони у воду, і стояли – ті до шиї, а другі – до грудей. Діти ж [не відходили] од берега, і а інші немовлят держали. Дорослі ж бродили [у воді], а попи, стоячи, молитви творили.

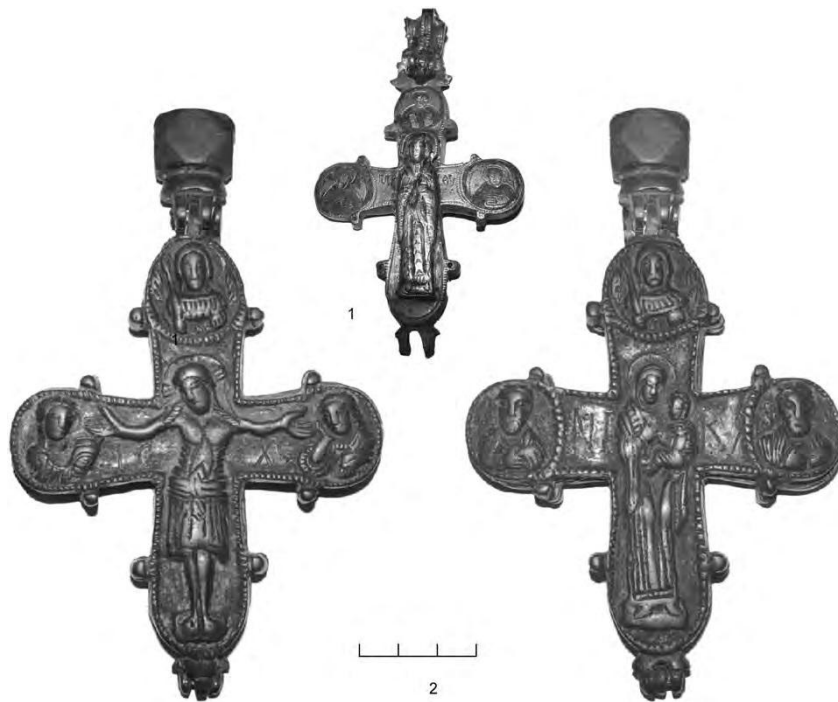
І було видіти радість велику на небі й на землі, що стільки душ спасається, а диявол тужив, говорячи: «Горе мені, бо проганяють мене звідси! Тут бо думав я житво мати, бо тут немає вчення апостольського, не знають [тут люди] бога. І радів я з служіння їх, тому що служили вони мені. І ось побіждає мене невіглас оцей, а не апостол і мученик, і вже не буду я царствувати у землях сих».

Люди ж, охрестившись, ішли кожен у доми свої. А Володимир, рад бувши, що пізнав він бога сам і люди його, і глянувши на небо, сказав: «Боже великий, що

сотворив небо і землю! Поглянь на новії люди свої! Дай же їм, господи, узнати тебе, істинного бога, як ото узнали землі християнськії, і утверди в них віру правдиву і незмінную. [А] мені поможи, господи, проти врага-диявола, щоб, надіючись на тебе і на твою силу, одолів я підступи його».

І, це сказавши, повелів він робити церкви і ставити [їх] на місцях, де ото стояли кумири. І поставив він церкву святого Василя [Великого] на пагорбі, де ото стояли кумири Перун та інші і де жертви приносили князь і люди. І почав він ставити по городах церкви, і попів [настановляти], і людей на хрещення приводити по всіх городах і селах.

Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця;
відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. С.66.

Натільний хрестик (енколпійон)

Панагія

Практичне заняття №14-15

Тема:

Писемність, освіта, література

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Проблема виникнення писемності на Русі:
  - кирилична, глаголична абетки;
  - графіті Софіївського собору;
  - найдавніші пам'ятки писемності.
2. Освіта, її форми та призначення.
3. Література:
  - перекладна література;
  - літописання;
  - художня література;
  - агіографічна література;
  - повчання.

Методичні вказівки

У першому питанні розкривається проблема походження та поширення писемності в слов'ян. Студенти повинні розрізняти кириличну, глаголичну абетки та мати уявлення щодо дискусії про призначення «черт» і «рез» як, імовірно, першого виду письма. Простежити розвиток писемності на Русі (графіті Софіївського собору). Аналізувати найдавніші з відомих пам'яток писемності: Остромирове Євангеліє, Ізборник Святослава, Трірський псалтир (Кодекс Гертруди), Юр'ївське та Добрилове Євангеліє.

Друге питання присвячене характеристиці освіти і науки (наукових знань) в Київській Русі. Необхідно показати роль церкви і держави у розвитку й поширенні освіти. Бібліотеки. Наукові знання: розвиток знань про природу і зародки раціоналістичного світогляду. Медицина (Агапіт).

У третьому питанні необхідно зосередити увагу на зразках перекладної та місцевої літератури Русі. Охарактеризувати літописання як жанр літератури, роль Нестора-літописця. Дослідити Літопис Руський та етапи його формування. Руська агіографія – «Києво-Печерський патерик». «Ізборники» та «Пчели» як зразки руської літератури. Проповіді та повчання: «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона. «Повчання дітям» Володимира Мономаха, «Моління Даниїла Заточника». «Слово о полку Ігоревім» (1187 р.) як шедевр світової літератури.

Список рекомендованої літератури:

1. Білоус Б. Література Київської Русі: постколоніальне прочитання. *Українська мова та література*. 2003. Грудень (№45). С.19-21.
2. Вдовина О. Філософська думка Київської Русі очима українських радянських дослідників. *Філософська думка*. 2013. №1. С.48-56.
3. Висоцький А. А. Літописні зведення Київської Русі. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2005. №26. С.22-23.
4. Горський В. С. Святі Київської Русі. Київ: Абрис, 1994. 175 с.
5. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ: Феміна, 1995. 688 с.
6. Ісіченко І. Молитовний дискурс у літературі Київської Русі. *Слово і час*. 2005. №1. С.5-14.
7. Ісіченко І. Молитовний дискурс у літературі Київської Русі. *Слово і час*. 2005. №2. С.12-22.
8. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / під ред. І. П. Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. 656 с.
9. Кононенко М. Науково-технічний рівень часів Київської Русі та українського козацтва. *Українознавство*. 2008. №1. С.275-280.
10. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
11. Кралюк П. Життєпис літописця Нестора: спроба реконструкції. *Вісник національної академії наук України*. 2000. №7. С.54-66.
12. Кралюк П. Культура Київської Русі за часів Володимира Мономаха. *День*. 2013. 18-19 січня. С.8.
13. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: навч. посіб. / під ред. А. Яртия, В. Мельника. Львів: Світ, 2005. 568 с.
14. Любар О. Школа та педагогічна думка в Київській Русі. *Рідна школа*. 2001. №12. С.68-70.
15. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.
16. Нікольченко Ю. М., Ставніча О. В. Документна традиція Київської Русі: [традиція літописання]. *Шкільна бібліотека*. 2012. №7/8. С.35-38.
17. Петрова Т. Культура Київської Русі. *Шкільна бібліотека*. 2006. №4. С.7-11.
18. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
19. Рудик С. Лікарська освіта Київської Русі. *Ветеринарна газета*. 2008. Грудень (№24). С.6-7.
20. Солонська Н. Бібліотека Ярослава Мудрого і початок розвитку науки в Київській Русі (XI століття). *Історія України*. 2004. Грудень (№47). С.1-4.
21. Толочко О. «Нестор-літописець»: біля джерел однієї історіографічної традиції. *Київська старовина*. 1996. №4/5. С.11-35.
22. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.
23. Толочко П. П. Літописи Київської Русі. Київ: Київська академія євробізнесу, 1994. 86 с.
24. Українська і зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. К. В. Заблоцької. Донецьк: Схід, 2001. 372 с.
25. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ:

- «Знання», 2002. 556 с.
26. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / під ред. О. А. Шевченка. Київ: Знання-Прес, 2003. 278 с.
  27. Філософські ідеї в культурі Київської Русі: давньоруські історико-філософські читання, пам'яті видатного українського філософа Вілена Сергійовича Горського, 10-11 черв. 2008 року у м. Полтаві. Полтава, 2008. 203 с.
  28. Черкасов О. Історіографія освіти Київської Русі наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. *Початкова школа*. 2002. №2. С.55-57.
  29. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.
  30. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Особливості освіти Русі.
2. Повчання В.Мономаха.
3. Перша руська абетка.

Список рекомендованої літератури:

1. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ: Феміна, 1995. 688 с.
2. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / під ред. І. П. Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. 656 с.
3. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
4. Кралюк П. Культура Київської Русі за часів Володимира Мономаха. *День*. 2013. 18-19 січня. С.8.
5. Любар О. Школа та педагогічна думка в Київській Русі. *Рідна школа*. 2001. №12. С.68-70.
6. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.
7. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.
8. Черкасов О. Історіографія освіти Київської Русі наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. *Початкова школа*. 2002. №2. С.55-57.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

Повість временних літ

І, пославши [мужів своїх], став він у знатних людей дітей забирати і оддавати їх на учення книжне. А матері ж дітей своїх оплакували, бо іще не укріпилися вони були вірою і, як померлого, вони оплакували.

Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця;
відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. С.66.

Патерик Києво-Печерський,

[який оповідає] про створення церкви, аби дізналися всі, що самого Господа промислом і волею, і його Пречистої Матері молитвою та бажанням сотворилася і завершена була боголіпна, небу подібна Велика Церква Богородична Печерська, [заснована] архимандритом усєї руської землі, якого є Лавра, святого і великого отця нашого Феодосія.

Благослови, отче.

Патерик Києво-Печерський / Упорядкувала,
адаптувала українською мовою, склала додатки і примітки
Ірина Жиленко / відп. ред. В. М. Колпакова.
Київ, 2001. 348 с.

Пчола

Слово 1. Про життєву доброчесність і злобу

Не сотвори зла, і не прийде до тебе зло (Пр. II, 27).

...

Ідола образ прикрашає, мужа – діяння.

Демонакс сказав. Скільки до доброчесності додаси, стільки віднімеш від насолоди.

Демокрит. Належить закон твердий мати, а справи – світлі. І рівний будеш Богові, як не вчиниш нічого, його не гідного.

Златоуст. Кожен, хто добродійства тримається, не може без багатьох ворогів бути.

...

Людій рече. Належить благочестя зберігати, і з громадянами кращими радитись, і з насолодою керувати; жодних насильств не чинити; людського ворога за свого ворога мати; служок п'яних не карати, а як сам живеш так, то набудеш слави п'янюги.

[*Проконій-ритор*]. Чоловічій добродійності за знак є не початок справ, а завершення.

Слово 12. Про багатство, і про бідність, і про користолюбство

Жахливо – бідувати, та ще гірше – багатство злом здобувати.

...

Демокрит. Коли його спитали, як можна набути багатство, відповідав він: «Як всі бажання відкинути».

Біон. Той говорив, сміючись, про тих, хто жадає збагатитись: багатство талан приносить, але жадобу породжує, помірність губить.

Філон. Хоча багатьма землями володієш за життя свого, помер – трьома ліктями володітимеш.

Слово 13. Про помірність

Не той багатий, хто багато має, а той, хто не потребує того, що вже має.

Ліпше хліб з сіллю у тиші та без печалі, ніж жадання найдків багаточінних з безладдям і з жахом.

Нил рече. Міра наживанню є потреба тілесна, а хто переступить її, то безчинства собі набуде великого.

Климент. Усе надмірне капосне.

Плутарх. Привчай тіло до важкого життя: хто малого потребує, велике найде.

Сократ. Коли його спитали, кого вважати найбагатшим з усіх, сказав: «Хто малим задовольняється».

Слово 14. Про молитву

Перше молись за спільне спасіння, а згодом за своє.

Епікур рече. Якби дослухався Бог молитов усіх людей і сотворив би відповідно молінню їх, то весь рід людський загинув би, бо багато зла одне одному вимолюють.

Слово 15. Про навчання і бесіду

...

Дій так, як кажеш, а не кажи діяння.

Солон. Скільки в бою залізо може, стільки по містах – законне слово, добре написане.

Філон. Ні знань без єства і праці втілити неможливо, ані єство не вдосконалюється без навчання і праці, ані праця не укріплюється, яка не заснована на єстві та навчанні.

...

Слово 16. Про навчання

Демосфен. Коли його спитали, як же може людина сама себе навчати, відповідав: «Що забороняє іншим, те хай і собі заборонить».

Езон. Цей каже: «Кожен з нас два міхи носить: один перед собою, а інший ззаду. У передній кладе чужі гріхи, а в задній – свої».

...

Еврипід. Всі ми майстри навчати, а самі не відаєм, що творим.

Слово 17. Про філософію і навчання дітей

...

Неможливо велике знання набути, мало навчаючись.

Климент. Мудрість простує за діянням, мов за тілом тінь.

Платон. Будь-яка істинна наука, відлучена від правди та іншої благодаті, то не наука, а лукавство.

Сократ. Отак як бджолу бачимо, що по всіх садах і квітах літає та від кожного користь приймає, так і юнаки, навчаючись філософії і на вишину мудрісну воліючи підвестись, звідусіль найцінніше збирають.

Якийсь філософ мав двох учнів, одного тупого, але книголюбця, а іншого кмітливого, але ледащого, то й каже: «Йдіть обидва під землю, бо ти хочеш вчитись, та не можеш, а ти можеш, та не хочеш». Коли спитали його, яку користь отримав він від філософії, відповів: «Як самовільно чинити те, що дехто чинить зі страху перед законом».

Філістіон. Ліпше пізно навчитись, ніж ненавченим бути.

Хлібороб землю м'якшить, а філософ – душу...

Клеанф. Він сказав: «Неосвічений від звірів різниться лише виглядом своїм».

Слово 23. Про вшанування батьків

З Євангелія. Шануй батька свого й матір свою і люби ближнього свого, як себе.

...

Арістотель. Належить синові рабом бути отцю своєму і більше, ніж справжньому рабу: бо еством син уже раб отцю, а раб – за законом.

Слово 30. Про пияцтво

Уживання вина за мірою та потребою – на користь тілу. Софокл. Це у відповідь сказав: «Лоза три паростки родить: перший – солодощів, другий – пияцтва, третій – божевілля».

Слово 68. Про жінок

З Євангелія. І прийшли до Нього учні і дивувались, що Він розмовляє з жінкою (Ін. 4, 27).

Ліпше жити у пустелі з левом і гадюкою, ніж жити з жоною лукавою і язикатою.

Тисяча років української суспільно-політичної думки.

У 9-ти тт. Київ, 2001. Том I. С.553-574.

Митрополит Іларіон «Слово про закон і благодать»

А що перше? Закон (Біблія) чи благодать (сам Христос)? Перше є закон, потім благодать. Найперше подібність, потім істина. Закон бо предтеча є і слуга благодаті й істині; істина ж і благодать слуги майбутньому віку, життю нетлінному. Спершу праця, потім свобода. І як розуміє, то і шанує. Віра бо благодатна по всій землі поширилась і до нашої мови руської дійшла, і природне озеро наповнила, євангельське джерело наводнилося і, всю землю покривши, і до нас пролилося. Це бо вже і ми з усіма християнами славимо Святу Трійцю; всі країни, і міста, і люди шанують і славлять повсякчас їх учителя, який навчив православній вірі. Похвалімо ж і ми, по силі наших, малими похвалами – великі і дивні творіння нашого вчителя і наставника, великого князя нашої землі, Володимира, внука старого Ігоря, сина же славного Святослава, що в свій час владарював, мужністю і хоробрістю відомий в країнах багатьох, і перемогами і силою згадується нині і славиться. Не в поганій бо, і не в невідомій землі володарював, але в руській, яка відома і чується в усіх кінцях землі. [...] Іще дім Божий великий святий Його Премудрості створив на святість і освяту граду твоєму, іще з усякою красою прикрасив, золотом і сріблом і камінням дорогим, і судіннями чесними, а ще церкви дивні і славні всім навколишнім країнам, які лише не вертяться в усій півночі земній, від сходу до заходу, і славне місто твоє Київ величчю, ніби вінком, обклав, віддав людей твоїх і місто святе всеславне, швидко на поміч християнам, святій Богородиці, також і церкву на великих воротах створив в ім'я першого Господнього святого Благовіщення, як же чесноту Архангел дасть дівиці, буде і місту цьому. До неї бо: радуйся, обрадована, Господь з тобою: До міста же: благовірний граде, Господь з тобою. [...]

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.

Київ: Наукова думка, 2013. С.58.

Володимир Мономах «Поученія дітям»

Я [...] дітям моїм у доброчесності домоглись успіхів бажаючи, се пишу поучення вам, улюблені [...] «Не наслідуй лиходіїв, не завидуй тим, що творять беззаконня, бо лиходії винищені будуть, а ті, що надіються на господа, заволодіють землею. Бо іще трохи і не стане нечестивого. Шукатиме він місця свого – і не знайде [його]. А кроткії унаслідують землю [і] радуватимуться у тривалому мирі. [...] [...] [треба мати] душі чисті, непорочні, тіла худі, лагідну бесіду і в міру слово господне; при їді і питті без галасу великого бути, при старих – мовчати, премудрих – слухати, старшим – покорятися, з рівними і меншими – приязнь мати; без лукавства розмовляти, багато розуміти; не лютувати словом, не хулити розмовою, не надміру сміятися, соромитися старших; до жінок недостойних не говорити; долу очі мати, а душу – вгору; уникати, не старатися повчати легковажних; вдасть же – ні за що мати, як [і] од усіх честь. Якщо ж хто [з] вас може іншим допомогти – от бога нагороди нехай той сподівається і вічними благами він пораює. [...] У нікчемному сьому житті научися, віруючий чоловіче, діяти благочестиво, научися, за євангельським словом, «очима управляти», язик здержувати, ум смиряти, тіло упокорювати [...] Усього ж паче – убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі годуйте і подавайте сироті, і за вдовицю вступіть самі, а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте [і] не повелівайте вбити його [...] Паче всього – гордості не майте в серці і в умі [...] Старих шануй, як отця, а молодих – як братів. У домі своїм не лінуйтеся, а за всім дивіться. Не покладайтесь на тивуна, ні на отрока, щоби не посміялися ті, які приходять до вас, ні з дому вашого, ні з обіду вашого. [...] На війну вийшовши, не лінуйтеся [...] Лжі бережися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло. А куди ви ходите в путь [за даниною] по своїх землях, – не дайте отрокам шкоди діяти ні своїм [людям], ні чужим, ні в селах, ні в хлібах, а не то клясти вас начнуть. [...] Жону свою любіте, але не дайте їм, [жінкам], над собою власті. А се вам основа всього: страх божий майте вище над усе.

Якщо забуваєте [се] все, то часто перечитуйте: і мені буде без сорома, і вам буде добре. А коли добре щось умієте – того не забувайте, а чого не вмієте – то того учітесь, так же, як отець мій. Удома сидячи, він зумів знати п'ять мов, – а за се почесьть єсть од інших країв. Лінощі ж – усьому [лихому] мати: що [людина] вміє – те забуде, а чого ж не вміє – то того не вчиться. [...]

Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця;
відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. С.454-458.

Данило Заточеник «Слово Данила Заточеника, що написав він князю своєму Ярославу Володимировичу»

Добре поза горбом коней пасти, отак і з мужнім князем воювати. Часто від безладдя полки гинуть. Видів: великий звір, а голови не має; так і многі полки без коня доброго. Гуслі ж бо настроюють перстами, а тіло кріпиться жилами. Дуб-бо міцний корінням численним, отак і град наш – твоїм урядуванням.

Бо князь щедрий – отець слугам своїм численним: багато хто полишає отця й матір та до нього приходять. Хто доброму господарю служить, здобуде свободу, а злому господарю служитиме, здобуде рабство ще гірше. Бо князь щедрий, мов річка без берегів, що плине крізь діброви, та напуває не лише людей, а й звірів, а князь скнарний, як річка в берегах, а береги кам'яні – ні пити, ані коня напоїти. Боярин щедрий, мов колодязь солодкий при дорозі, – перехожих напуває, а скупий, як колодязь солоний.

Не став собі двір близько двору царського і не держи села біля села княжого, бо тіун його мов вогонь, трепетою розпалений, а рядовичі його наче іскри. Якщо й від вогню встережешся, то від іскор не зможеш уберегтись і одежу спалиш.

Пане мій! Не позбавляй хліба злидаря мудрого, не піднось до хмар багатого нерозумного. Злидар-бо мудрий, мов злато в нечистій посудині, а багатий красивий та безтямний, наче з паволоки подушка, соломою напхана.

Пане мій! Не зри на зовнішність мою, роздивись внутрішність мою. Бо я, пане, хоч одежею вбогий, та розумом багатий, юний вік маю, та розум старий у мене. Думкою б ширяв, мов орел у повітрі.

Тож постав глек глиняний під струмінь крапель язика мого, хай накапають тобі за мед солодші слова вуст моїх. Як Давид [13] казав: «Солодкі слова твої, ліпше від меду вони устам моїм» [Пс. 18, 11]. Ото й Соломон каже: «Слова добрі солодкістю напувають душу, покриває ж печаль [Пр. 12. 25] серце недоумкуватуму».

Мужа мудрого посилай і мало йому кажи, а глупого посилай та сам не лінууйсь за ним іти. Бо хоч очі мудрих жадають блага, а глупого учти в оселі. Ліпше слухати суперечку розумних, ніж настанови безглуздох. Дай премудрому настанову, ще мудріший буде [Пр. 1,5].

Тисяча років української суспільно-політичної думки.
У 9-ти тт. Київ, 2001. Том I. С.343-350.

Слово про похід Ігорів

Почнемо, браття, пісню невеселу
Словами призабутими старими
Про Ігорів згорьований похід.
Почнемо не за вимислом Бояна,
А просто, як насправді все було.
Коли Боян, цей віщий соловейко,
Співав комусь осанну величальну,
То білкою носився по деревах,
Землею – сірим вовком, а в підхмар'ї
Орлом могутнім з клетотом ширяв.

...

Почнемо з Володимира. Й розкажем
Про Ігоря, що вигартував розум
Неміряною силою своєю

І вигострив відвагою, як меч.
 Повідаєм, як, сповнившись завзяття
 І болю за страждальну рідну землю,
 Одчайний князь полки свої хоробрі
 На землю Половецькую водив.

<http://litopys.org.ua/slovo67/sl40.htm>

Кирилиця	Кирилиця	Кирилиця	Кирилиця
А	Б	В	Г
Д	Е	Ж	З
И	К	Л	М
Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф
Х	Ц	Ч	Ш
Щ	Ъ	Ы	Ь
Ю	Я		

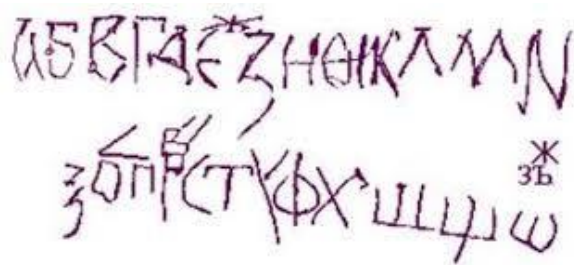

Глаголиця

Софійська абетка

Остромирове Євангеліє

Ізборник Святослава

Трірський псалтир

Юр'ївське Євангеліє

Добрилове Євангеліє

Зразок берестяної грамоти

Писало грифон

Кіновар (мінерал)

Практичне заняття №16

Тема:

Світоглядні засади державного і правового устрою Русі

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Проблема характеру Руської державності.
2. Вплив християнства на структуру держави.
3. Правові засади Русі.

Методичні вказівки

У першому питанні слід розкрити соціально-економічні чинники та історичні умови виникнення держави у східних слов'ян в IX ст. Дослідити плюралізм концептуальних моделей походження держави у східних слов'ян. Русь (Київська Русь) як Куявія – держава Аскольда і Діра. Київська Русь Рюриковичів (з 882 р.). Звернути увагу на різні тлумачення поняття «феодалізм» і «феодальна держава» в історіографії.

У наступному питанні слід зупинитися на таких аспектах: сакралізація князівської влади, поява ідеї старшинства серед князів, виникнення нового прошарку населення – церковнослужителів та їх місце у державній структурі. Звернути увагу на сакральну літературу, в якій обґрунтовано місце Русі у тогочасному світі («Слово про закон і благодать»).

Останнє питання практичного заняття стосується «Руської Правди» як зводу (зведення) законів і першої писемної правничої пам'ятки Русі. Питання про її виникнення, структуру, редакції. Аналіз перепалення язичницьких і християнських цінностей у правничих реаліях Русі. Поява церковного права і сфера його застосування.

Список рекомендованої літератури:

1. Баран В. Етнічні й державотворчі процеси часів утворення Київської Русі. *Історія в школах України*. 2004. №4. С.40-44.
2. Захарченко З. Київська Русь: державний устрій, суспільний лад та основні риси права. *Історія України*. 2002. Лютий. (№7). С.4-6.
3. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.
4. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.
5. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. Культура і побут населення України: навч. посіб. для вузів. Київ: Либідь, 1993. 288 с.
6. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
7. Ричка В. Київська Русь: проблеми, пошуки, інтерпретації. *Український історичний*

журнал. 2001. №2. С.23-33.

8. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.
9. Українська і зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. К. В. Заблоцької. Донецьк: Схід, 2001. 372 с.
10. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: «Знання», 2002. 556 с.
11. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / під ред. О. А. Шевченка. Київ: Знання-Прес, 2003. 278 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Правничо-політична думка Київської Русі.
2. Порівняння державного устрою Русі та однієї з країн Західної Європи на вибір (Королівство Польське, Франція, Священна Римська імперія німецької нації, Болгарське царство).

Список рекомендованої літератури:

1. Баран В. Етнічні й державотворчі процеси часів утворення Київської Русі. *Історія в школах України*. 2004. №4. С.40-44.
2. Захарченко З. Київська Русь: державний устрій, суспільний лад та основні риси права. *Історія України*. 2002. Лютий. (№7). С.4-6.
3. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.
4. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.
5. Павко А., Павко Я. Правничо-політична думка Київської Русі у цивілізаційному вимірі. *Віче*. 2011. №20. С.27-31.
6. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
7. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

ПРАВДА РУСЬКА

1. Коли уб'є муж мужа, то помститися має брат убитого, чи батько або син, або брат старшого сина, або інші брати. Якщо не буде кому звершити кровну помсту, то внести 80 гривень, коли вбитим буде князів муж чи княжого тіуна. Якщо вбитим буде горожанин, чи гридень, чи купець, чи боярський тіун, або мечник, або ізгой, або новгородець – то 40 гривень сплатити за нього.

2. Після Ярослава зібралися сини його: Ізяслав, Святослав, Всеволод і воєводи їхні – Коснячко, Переніг, Никифор і відмінили кровну помсту, а встановили за вбивство кунами відкупатися. А все інше судити, як Ярослав судив. Так сини його встановили.

Про вбивство

3. Якщо уб'ють княжого мужа під час розбою, а вбивцю не шукають, то платити верву 80 гривень тій верві, в якій голова убитого лежить, а коли простолюдин, то 40 гривень.

4. Коли якась верв починає платити дику віру, то кілька років оплачує ту провину, оскільки платять за незнайденого злочинця.

Якщо злочинець із їхньої верві, і в ній було дано волю злочинцеві, то як співучасники мають помагати злочинцю, оплачуючи дику випу. Але сплатити їм в цілому 40 гривень, а за злочинство те самому злочинцю заплатити із 40 гривень свою частку від сплати дружини. Якщо вчинив убивство або в сварці, або на пиру, то тоді йому платити у верві, якщо оплачують злочин у складчину.

Якщо трапиться під час розбою

5. Якщо вчинив розбій без будь-якої сварки, то за розбійника люди не платять, а віддають його з жінкою і дітьми в дику випу і віру, але сам платить.

А це статут про збирання віри

6. Статути про збирання віри після Ярослава: вірникові зібрати 7 відер солоду на тиждень, чи барана, або частину туші, або 2 ногати, а в середу куну чи сир; і в п'ятницю так само, а курей по двоє йому на день, і хлібин по 7 на тиждень, і пшона 7 уборків, і солі 7 головажень, – то все вірникові з отроком; а коням 4-рьом; коням на зворотну дорогу вівса, вірникові 8 гривень і 10 кун прикладних, і метельнику 12 вікші, і в'їзна гривня.

А це про віри

7. Якщо віра в 80 гривень, то вірнику 16 гривень і (10) кун, і 12 вікші, а спершу в'їзна гривня і за чоловіка 3 гривні.

Про княжих отроків

8. А це про княжих отроків, чи про конюха, чи про повара, – то 40 гривень, а за тіуна огнищного [11] 11, і за конюшого – 80 гривень, а за сільського тіуна, княжого чи землевласникового, то 12 гривень; а за рядового 5 гривень, так само і за боярського.

Про ремісників і ремісниць

9. А за ремісника і за ремісницю, то 12 гривень, і за кормилицю, хоч би була й із холопів чи рабів.

Про наклепну віру

10. Якщо буде на кого наклепна віра (звинувачення в убивстві. – В. Я.), то треба мати 7 свідків, які і встановлять віру (провину). А коли варяг, чи хто інший, то 2 [свідки].

11. Верв кісток мертвого не оплакує, бо імені його не відає, і не знає його.

Скасування віри

12. Якщо суд скасує віру, то пошлину отроку в суді сплачує оправданий – одну гривню кун, а хто вчинив наклеп, той має дати другу гривню, а від того, хто виграв справу, «за допомогу» судові, – 9 кун віри.

13. Коли, шукаючи свідка, не знайдуть, а позивач далі буде чоловіка звинувачувати в головництві, тоді правду встановлює розжарене залізо. Так само і в

інших судових справах: і в злодійстві, і в наклепі. Коли позивач не з'явиться в суд, тоді насильно випробувати його залізом, якщо мав сплатити півгривні золотом. Коли мав сплатити до двох гривень [сріблом], то піддати тортурам водою, коли ще менше, то під присягою іти йому по свої куни.

Якщо ударити мечем

14. Якщо хтось вдарить мечем, вийнявши його, або руків'ям, тоді сплачує 12 гривень збитків за кривду.

15. Якщо вийняв меч, але не вдарив, то гривня кун.

16. Якщо хто кого вдарить батоном чи чашею, чи рогом, чи тилеснією [12], то 12 гривень. Хто не стерпить цього і супроти цьому вдарить у відповідь мечем, то вини його в тому нема.

17. Коли вдарить руку і вона відпаде чи усохне, то платить половину віри 20 гривень [князівському суду], а тому, хто постраждав, – 10 гривень.

18. Коли будь-хто вдарить мечем (але не вб'є), платить 3 гривні продажі [13], а потерпілому – гривню.

А це коли прийде закривавлений муж

19. Коли на двір прийде закривавлений муж або з синцями, то свідка йому шукати не треба, але належить заплатити 3 гривні продажі. Коли ж не буде на ньому слідів побиття, то привести йому свідка, щоб слово було проти слова. Той, хто почав бійку, має платити 60 кун. Якщо ж закривавлений прийде, а сам був зачинщиком, і знайдуться свідки, то йому платити тому, хто побив.

20. Якщо вдарить мечем не на смерть, то має заплатити 3 гривні продажі, а потерпілому – гривню за рану, як лікувальне. Коли ж уб'є на смерть, то платити віру.

21. Коли штовхне муж мужа або до себе, або від себе, або ж по обличчю вдарить, і 2 свідки засвідчать, чи коли жердиною вдарить, то платити 3 гривні продажі. Коли буде варяг або колб'яг, то забезпечити повноту свідків (за однією версією – 2 свідки, за іншою – 7 свідків. – В. Я.), які мусять взяти присягу.

Про челядь

22. Коли челядник (холоп) сховається, і на торгу сповістять про його втечу чи пропажу (це означало заборону переховувати холопа чи приймати його, як і крадену річ. – В. Я.) і через три дні його не знайдуть, то після третього дня новий господар вважає його своїм челядником, а попередньому власнику холопа сплачує 3 гривні продажі.

Сідання на чужого коня

23. Якщо хто сяде на чужого коня, не запитавши, то сплачує 3 гривні продажі.

24. Коли хто загубить коня, чи вбрання, чи зброю і про це звіщено на торгу, а потім впізнають їх у своєму місті, то своє власник має забрати в наявності і одержати за кривду 3 гривні.

25. Коли хто впізнає своє, що загубив чи що було у нього вкрадено – чи кінь, чи одяг, чи худоба, то хай не говорить: «це моє», але: «веди на свод [14], де взяв»; встановлять, хто злодій, тоді своє візьме і, що загинуло, винуватець почне сплачувати.

26. Коли буде конокрад, то віддати його князеві на поток; якщо ж виявиться наклеп, то наклепник має сплатити потерпілому 3 гривні (доказ невинуватості).

...

Про крадіжки

28. Коли ж щось крадене купив на торгу, чи коня, чи одяг, чи худобину, то довести невинуватість можуть два вільні мужі або митник, які мають знати, у кого купив, тоді йти за ним тим свідкам під присягою, а позивачу своє наявне забрати, а що вже пропало, то того домагатись повернення через наступні оскарження, а покупцю краденого оскаржити повернення своїх кун, якщо не знає, у кого купив. Коли ж із часом довідається, у кого купив, то цей має сплатити куни покупцеві краденого і за те, що в нього вже пропало, позивачу, і князю – продажі.

...

31. Коли злодія уб'ють в домі під час крадіжки, то уб'ють його як пса, а коли виживе до ранку, то мають привести на княжий двір. Коли ж буде вбитий і будуть люди, що бачили його зв'язаним, то платити за нього 12 гривень.

32. Коли краде в хліві чи в домі, то якщо буде один – платити йому 3 гривні і 30 кун, а буде злодіїв багато, то всім платити по 3 гривні і 30 кун.

33. Коли крадуть худобу на полі, чи вівці, чи кози, чи свині (і будуть зловлені), то сплачують по 60 кун; якщо злодіїв буде багато, то кожен сплачує по 60 кун.

34. Коли обкрадає тік чи збіжжя в ямі, то скільки б не було злодіїв, усім платити по 3 гривні і по 30 кун; коли крадене пропало, то власник може взяти наявне, коли воно (у злодія) буде, а впродовж літа має взяти із злодія по півгривні.

35. Якщо вкрадуть княжого коня і наявного не буде, то платити за нього 3 гривні, а за інших по 2 гривні.

...

<http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>

Князівський з'їзд. Мініатюра з Радзивилівського літопису XV ст.

Практичне заняття №17

Тема:

Культура людей Русі: ораторес, беллаторес, лабораторес

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Структура суспільства Русі.
2. Повсякденна культура князів та боярства.
3. Повсякденне життя монахів на Русі.
4. Міська та сільська культури на Русі.

Методичні вказівки

У першому питанні слід розкрити структуру суспільства Русі, послуговуючись різноманітними історіографічними підходами. Зокрема, необхідно зупинитися на традиційному марксистському поділі суспільства на привілейовані та залежні верстви населення. Слід також пояснити запровадженій у європейських середньовічних джерелах поділ суспільства на людей війни, церкви та праці. Дати відповідь на запитання: чи можемо ми застосовувати його до суспільства Русі?

У другому питанні слід розкрити проблему походження еліти Київської Русі: князів та бояр. Дослідити поширення освіти у їхньому середовищі. Проаналізувати одяг, харчування, способи проведення вільного часу.

У наступному питанні слід зупинитися на таких аспектах: організація Києво-Печерського монастиря, діяльність Антонія та Феодосія Печерських, основні заняття монахів, «Студитський устав» та його використання на Русі.

Останнє питання практичного заняття стосується проблеми існування міського населення на Русі. Студент має знати основні групи міського та сільського населення на Русі. Проаналізувати одяг, харчування, способи проведення вільного часу міщан та селян.

Список рекомендованої літератури:

1. Баран В. Етнічні й державотворчі процеси часів утворення Київської Русі. *Історія в школах України*. 2004. №4. С.40-44.
2. Захарченко З. Київська Русь: державний устрій, суспільний лад та основні риси права. *Історія України*. 2002. Лютий. (№7). С.4-6.
3. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.
4. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.
5. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. Культура і побут населення України: навч. посіб. для вузів. Київ: Либідь, 1993. 288 с.

6. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
7. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.
8. Українська і зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. К.В.Заблоцької. Донецьк: Схід, 2001. 372 с.
9. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2002. 556 с.
10. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / під ред. О. А. Шевченка. Київ: Знання-Прес, 2003. 278 с.
11. Целік Т. Особистісний вимір світської культури доби Київської Русі. *Філософська думка*. 2000. №5. С.109-122.
12. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Побутова культура селян Русі.
2. Військова культура рицарського прошарку руського суспільства.

Список рекомендованої літератури:

1. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.
2. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. Культура і побут населення України: навч. посіб. для вузів. Київ: Либідь, 1993. 288 с.
3. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
4. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.
5. Українська і зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. К. В. Заблоцької. Донецьк: Схід, 2001. 372 с.
6. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2002. 556 с.
7. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / під ред. О. А. Шевченка. Київ: Знання-Прес, 2003. 278 с.
8. Целік Т. Особистісний вимір світської культури доби Київської Русі. *Філософська думка*. 2000. №5. С.109-122.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд:

Одяг знаті на Русі (реконструкція)

<http://www.istmira.com/>

Одяг жителів Русі (реконструкція)

Практичне заняття №18-19

Тема: Архітектура Русі

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Містобудування на Русі:
  - а) град Володимира в Києві;
  - б) град Ярослава в Києві;
  - в) особливості містобудування в Чернігові, Переяславі, Галичі.
2. Сакральна архітектура:
  - а) особливості побудови та матеріалів оздоблення;
  - б) характеристико окремих споруд.

Методичні вказівки

Вивчаючи архітектуру Русі при розгляді усіх питань студент керується наступною логічною схемою:

- час появи (створення);
- авторство;
- архітектурні особливості;
- матеріал;
- сучасний стан.

Розглядаючи сакральну архітектуру Русі, необхідно охарактеризувати такі споруди: Десятинна церква, Софіївський собор, Києво-Печерський монастир, Михайлівський Видубицький монастир, Михайлівський Золотоверхий монастир, церкви Богородиці Пирогощі, Кирилівська, Василівська у Києві, Спасо-Преображенський собор, П'ятницька та Іллінська церкви у Чернігові, Михайлівська «божниця» в Острі, Юр'ївська церква у Каневі, церква Іоанна у Холмі, Успенський собор у Галичі.

Список рекомендованої літератури:

1. Горський В. С. Святі Київської Русі. Київ: Абрис, 1994. 175 с.
2. Домчук Р. Храм Софії у символічному просторі Русі-України: До 1020-ї річниці офіційного запровадження християнської релігії у Київській Русі. Київ, 2008.
3. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / під ред. І. П. Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. 656 с.
4. Кралюк П. Культура Київської Русі за часів Володимира Мономаха. *День*. 2013. 18-19 січня. С.8.
5. Кудрявцев Л. Контрактова площа – найдревніша із часів Київської Русі. *Наука і*

суспільство. 2008. №7/8. С.31-35.

6. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.
7. Петрова Т. Культура Київської Русі. *Шкільна бібліотека*. 2006. №4. С.7-11.
8. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
9. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.
10. Целік Т. Особистісний вимір світської культури доби Київської Русі. *Філософська думка*. 2000. №5. С.109-122.
11. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Будівнича діяльність Ярослава Мудрого.
2. Будівнича діяльність Володимира Мономаха.
3. Будівнича діяльність Мстислава Великого.
4. Будівнича діяльність Ярослава Осмомисла.

Список рекомендованої літератури:

1. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / під ред. І. П. Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. 656 с.
2. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.
3. Петрова Т. Культура Київської Русі. *Шкільна бібліотека*. 2006. №4. С.7-11.
4. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
5. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.
6. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

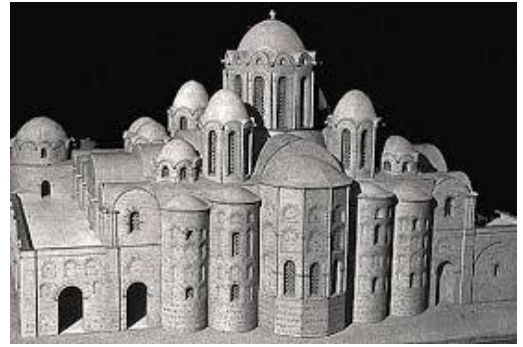
Наочний ряд:

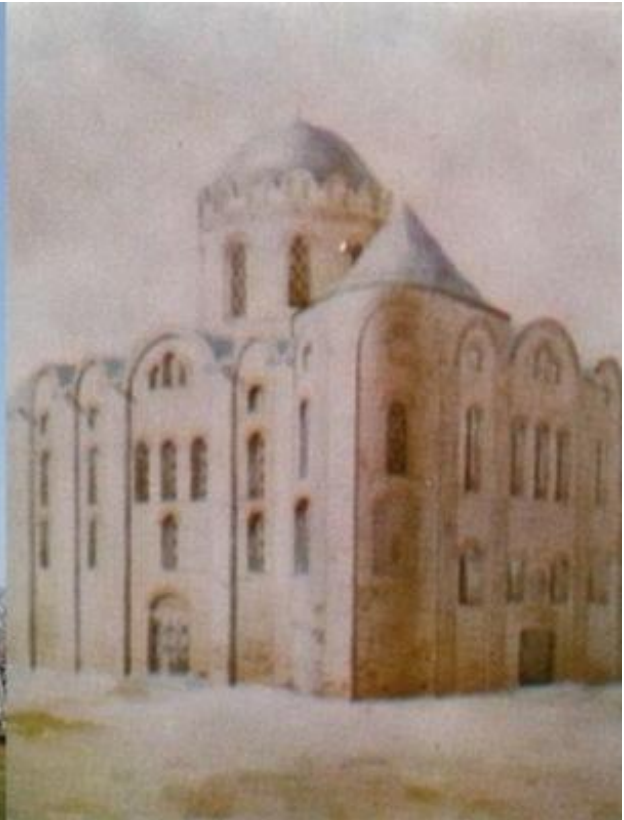
Град Володимира (реконструкція)

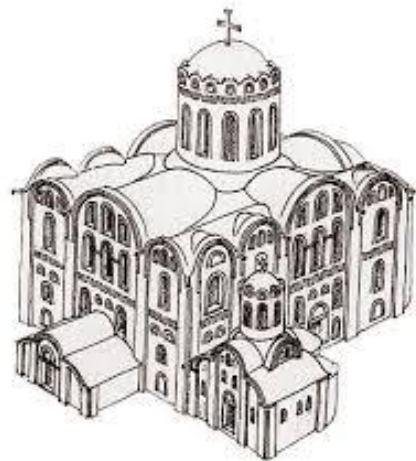
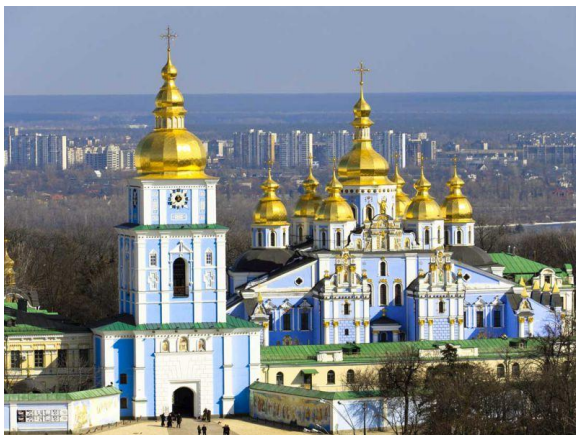
Десятинна церква (реконструкція)

Софіївський собор (реконструкція)

Михайлівський собор Видубицького монастиря

Михайлівський Золотоверхий монастир

Кирилівська церква у Києві

Церква Св. Василя у Києві

Спасо-Преображенський собор у Чернігові Церква Параскеви П'ятниці у Чернігові

Іллінська церква у Чернігові

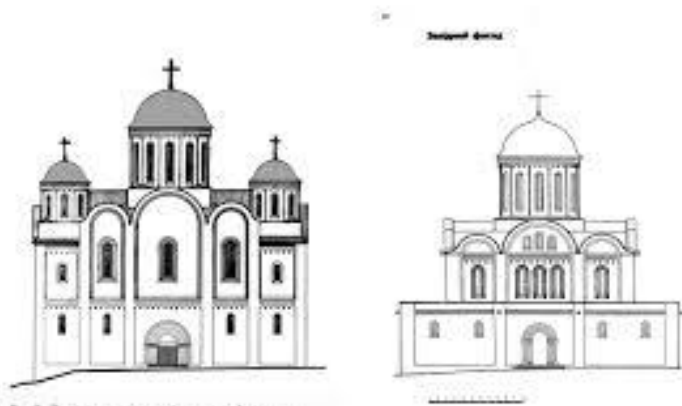
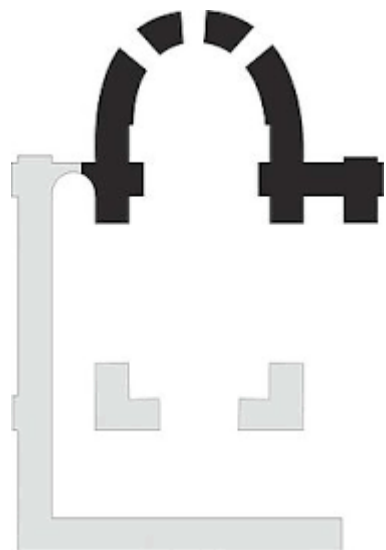

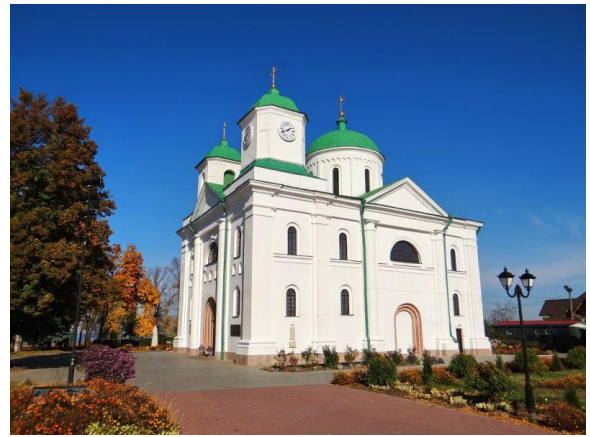
Рис. 2. Варіант реконструкції запланованого фасаду Успенського собору XII ст (рис. В.Петрович)

Успенський собор у Галичі (реконструкція)

Михайлівська «божниця» в Острі

Юр'ївська церква (Успенський собор Св. Георгія) у Каневі

Церква Богородиці Пирогощі у Києві

Практичне заняття №20

Тема:

Книжкова мініатюра (графіка)

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Характеристика книжної графіки Русі:
  - «Остромирове Євангеліє» (1056–1057);
  - «Ізборник Святослава» (1073);
  - «Трірський псалтир» (або «Кодекс Гертруди»; 1078–1087);
  - «Юр'ївське Євангеліє» (1120–1128) та «Добрилове Євангеліє» (1164);
  - «Галицьке Євангеліє» (XIII-XIV ст.);
  - «Київський псалтир» (1397).

Методичні вказівки

Вивчаючи книжкову мініатюру Русі при розгляді усіх питань студент керується наступною логічною схемою:

- час появи (створення);
- авторство;
- матеріал;
- особливості оформлення;
- сучасний стан.

Список рекомендованої літератури

1. Історія українського мистецтва: в 6-ти т. / за ред. М. П. Бажана. Київ: АН УРСР, 1966. Т.1: Мистецтво найдавніших часів та епохи Київської Русі. 455 с.
2. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / під ред. І. П. Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. 656 с.
3. Кралюк П. Культура Київської Русі за часів Володимира Мономаха. *День*. 2013. 18-19 січня. С.8.
4. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: навч. посіб. / під ред. А. Яртися та В. Мельника. Львів: Світ, 2005. 568 с.
5. Митці України: енциклопедичний довідник. Київ: УЕ, 1992. 884 с.
6. Моця О. П., Ричка В. М. Київська Русь: від язичництва до християнства: навчальний посібник. Київ: Глобус, 1996. 221 с.
7. Петрова Т. Культура Київської Русі. *Шкільна бібліотека*. 2006. №4. С.7-11.
8. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
9. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.
10. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2002. 556 с.

11. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.
12. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за темою «Основні сюжети книжкової мініатюри».

Список рекомендованої літератури:

1. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / під ред. І. П. Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. 656 с.
2. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
3. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: навч. посіб. / під ред. А. Яртия, В. Мельника. Львів: Світ, 2005. 568 с.
4. Петрова Т. Культура Київської Русі. *Шкільна бібліотека*. 2006. №4. С.7-11.
5. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
6. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.
7. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2002. 556 с.
8. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / під ред. О. А. Шевченка. Київ: Знання-Прес, 2003. 278 с.
9. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд:

Заставка з Мстиславового Євангелія   Заставка з Остромирового Євангелія

Буквиці з Остромирового Євангелія

Книжкова мініатюра з Остромирового Євангелія

Практичне заняття №21

Тема:

Монументальний живопис. Іконопис

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Монументальний живопис:
  - а) фреска;
  - б) мозаїка.
2. Іконопис.

Методичні вказівки

Вивчаючи монументальний живопис та іконопис Русі при розгляді усіх питань студент керується наступною логічною схемою:

- час появи (створення);
- авторство;
- матеріал;
- особливості оформлення;
- сучасний стан.

Список рекомендованої літератури:

1. Бурковська Л. Особливості іконографічної традиції зображень Св. Миколи Мірлікійського у дрібній пластиці Київської Русі. *Народна творчість та етнографія*. 2008. №3. С.31-41.
2. Горський В. С. Святі Київської Русі. Київ: Абрис, 1994. 175 с.
3. Історія українського мистецтва: в 6-ти т. / за ред. М. П. Бажана. Київ: АН УРСР, 1966. – Т.1: Мистецтво найдавніших часів та епохи Київської Русі. 455 с.
4. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.
5. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
6. Крالیук П. Культура Київської Русі за часів Володимира Мономаха. *День*. 2013. 18-19 січня. С.8.
7. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: навч. посіб. / під ред. А. Яртися, В. Мельника. Львів: Світ, 2005. 568 с.
8. Петрова Т. Культура Київської Русі. *Шкільна бібліотека*. 2006. №4. С.7-11.
9. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
10. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.
11. Українська ікона XI-XVI ст.: комплект репродукцій / під ред. Л. С. Міляєва. Київ: Мистецтво, 1991. 223 с.
12. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2002. 556 с.

13. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Ікони Русі, що дійшли до нашого часу.
2. Іконописні майстерні на Русі.
3. Шиферні плити в оздобленні монастирів.

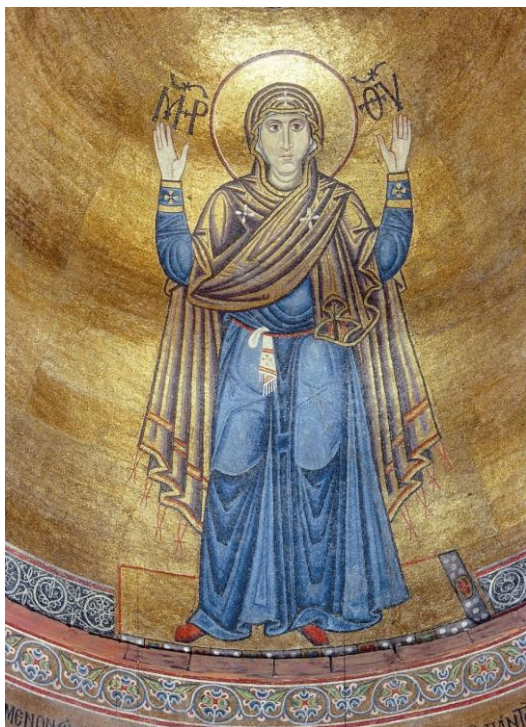
Список рекомендованої літератури:

1. Бурковська Л. Особливості іконографічної традиції зображень Св. Миколи Мірлікійського у дрібній пластиці Київської Русі. *Народна творчість та етнографія*. 2008. №3. С.31-41.
2. Горський В. С. Святі Київської Русі. Київ: Абрис, 1994. 175 с.
3. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.
4. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 359 с.
5. Українська ікона XI-XVI ст.: комплект репродукцій / під ред. Л. С. Міляєва. Київ: Мистецтво, 1991. 223 с.
6. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд:

Богоматір Оранта (мозаїка з собору Київської Софії)

Благовіщення (мозаїка з собору Київської Софії)

Христос Пантократор (мозаїчний образ з собору Київської Софії)

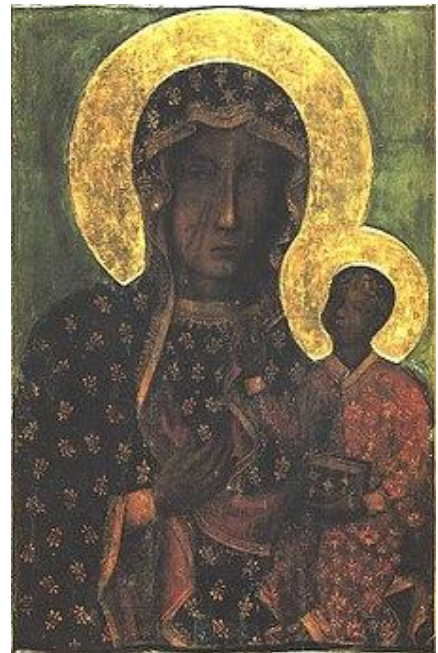
Архангел (мозаїка з собору Київської Софії)

Фрески баптистерію (фреска з собору Київської Софії)

Скоморохи (фреска з собору Київської Софії)   Полювання на ведмедя (фреска з Київської Софії)

Володимирська (Вишгородська) ікона Божої Матері. XII ст. Іконографічний тип Єлеус (Замилування)

Богоматір Велика Панагія (Ярославська Оранта) бл. 1220-1230 рр. Іконографічний тип Оранта (та що молиться)

Ченстоховська ікона Божої Матері. Середина XIII ст. Іконографічний тип Одигітрія (та що вказує шлях)

Практичне заняття №22

Тема:

Спадкоємність і новаторство в культурі Галицько-Волинської Русі

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Утворення Галицько-Волинської держави.
2. Проблема державності на галицько-волинських землях.
3. Культурні впливи середньовічної Європи.
4. Культурні та політичні зв'язки Галицько-Волинського князівства з іншими давньоруськими землями.

Методичні вказівки

У першому питанні слід зупинитися на причинах утворення Галицько-Волинської держави. Необхідно охарактеризувати етапи державного розвитку князівства (I етап – 1199-1205; II етап – 1205-1238; III етап – 1238-1264; IV етап – 1264-1323; V етап – 1323-1340 рр.).

Друге питання практичного заняття передбачає розгляд особливостей державного устрою, ролі боярства в державному житті князівства.

Вивчаючи культурні впливи Середньовічної Європи на Галицько-Волинську державу, необхідно показати зміни в релігійній орієнтації населення, залучення іноземців до політичного та культурного життя, систему міждинастичних шлюбів з європейськими володарями.

У четвертому питанні необхідно проаналізувати культурні та політичні зв'язки Галицько-Волинського князівства з іншими давньоруськими землями – Володимиро-Суздальським, Чернігівським князівствами та Новгородом.

Список рекомендованої літератури

1. Василенко С. Геополітичні традиції Київської Русі і Галицько-Волинської держави. *Людина і політика*. 2002. №5. С.102-111.
2. Дашкевич Я. Проблема державності на галицько-волинських землях: (кінець X – середина XIV ст.). *Історія в школах України*. 2007. №1. С.39-46.
3. Дашкевич Я. Українські землі в часах галицько-волинської державності (кінець X – середина XIV ст.). *Пам'ять століть*. 2002. №4. С.3-21.
4. Загребельна Н., Камбалова Я. Утворення Галицько-Волинської держави за Романа Мстиславича. *Історія в школі*. 2008. №10. С.32-35.
5. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
6. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2002. 556 с.
7. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / під ред. О. А. Шевченка. Київ: Знання-

Прес, 2003. 278 с.

8. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.
9. Яценко В. О. Утворення Галицько-Волинської держави. *Історія та правознавство*. 2009. №12. С.22-24.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Роль Д. Галицького у розвитку культури.
2. Проникнення західноєвропейської культури на українські землі.
3. Культурні зв'язки Галицько-Волинської держави з Пінською землею.
4. Культурні зв'язки Галицько-Волинської держави з Чернігівською землею.
5. Культурні зв'язки Галицько-Волинської держави з Новгородською землею.
6. Культурні зв'язки Галицько-Волинської держави з Суздальською землею.
7. Культурні зв'язки Галицько-Волинської держави з Польщею.
8. Культурні зв'язки Галицько-Волинської держави з Угорщиною.

Список рекомендованої літератури:

1. Галицько-Волинська держава XII-XIV ст. збірник наукових праць: у 2-х кн. / уклад. О. С. Кучерук. Львів: Світ, 2002. Кн. 1. 128 с.
2. Дашкевич Я. Проблема державності на галицько-волинських землях: (кінець X – середина XIV ст.). *Історія в школах України*. 2007. №1. С.39-46.
3. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі: кінець VIII ст. – початок XIV ст.: навчальний посібник для студентів вузів. Київ: Істина, 2007. 124 с.
4. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

З довідки про перебування в Україні в XIII-XIV ст. вірмен та надані їм руськими володарями привілеї

Львів заснований близько 1269 року Левом, сином князя Русі Данила. Цей Данило помер близько 1263 або 1264 року. Таким чином, покликання вірмен відбулося раніше, оскільки вірмени приурочують своє прибуття до згаданого Данила, проте на той час Львова ще не існувало. На підставі цього зовсім точно не підлягає сумніву, що їх покликали не у місто Львів, а на землі Русі [взагалі], для того щоб з Данилом, разом з русинами і татарами, вести війну супроти [Польського] Королівства, що видно з хронік Королівства часів Лешка Чорного. Ті самі вірмени, коли навіть з часом дотримувалися привілеїв Лева, [яких ми їм не визнаємо], як усіх їх, проте [вони] втратили [силу] за законами війни саме тоді, коли захоплена військовим шляхом частина Русі з містом Львовом перейшла до Казимира у 1340 році, так що заснування міста потрібно вже відносити до заходів його [Казимира]

III], а не цих ранніх князів Русі. Це і визнається першим привілеєм Казимира [III], виданим у Сандомирі 1356 року, [і] третім підтвердженням Казимира [IV] 1460 року.

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть.
Львів, 2004. С. 947-948.

Актовий запис із засвідченням зовнішньополітичних зносин галицько-волинських князів Андрія і Лева з Тевтонським орденом (1316 р., серпня 9)

Вельможному панові і улюбленому у Христі братові Карлу з Тревері, великому магістрові ордену шпиталю святої Марії Тевтонського дому в Єрусалимі та іншим братам цього визнання у Пруссії. Андрій і Лев, з Божої ласки князі всієї землі Русі, Галичини та Володимирщини, [шлють] поздоровлення і [бажають] після цього [проведеного] у боротьбі життя торжествувати серед небесних. Оскільки між шанованими мужами, вашими попередниками – магістром і братами пруськими, з одного боку, і нашими найяснішими предками – з другого, процвітали вияви люб'язності та добродійства взаємного сприяння, тому й нам відродно з вами єднатися цим зв'язком прихильності та щирої дружби. Тим паче, що й шановний і побожний муж, наш милий родич Зігхард із Шварцбурга, висловлювався за необхідність відновлення з нами дружби, що в давнину [пов'язувала] наших предків, як це ширше сказано у відповідних документах та угодах. Ми, бажаючи за прикладом наших предків бути з вами у щирій дружбі та прихильності і дружніх союзів від давніх днів поміж нами укладених узагалі нічим не зменшити, радше з Божої волі щедріше примножити. Будемо, врешті, старатися надійно захистити ваші землі від татар і від будь-якого іншого ворожого нападника, як тільки це нам випаде. Крім того, перед вами і всім вашим народом ми є боржниками щодо всякої прихильності, сприяння та доброзичливості. На засвідчення цього ми звеліли написати даний документ, зміцнений силою наших печаток.

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть.
Львів, 2004. С. 151-152.

Практичне заняття №23-24

Тема:

Література та мистецтво Галицько-Волинської держави

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Міста – основні осередки культурного життя Галицько-Волинської Русі.
2. Архітектура.
3. Література.
4. Живопис.
5. Писемність і освіта.
6. Ремесла, декоративне та ужиткове мистецтво.

Методичні вказівки

У першому питанні студенти мають охарактеризувати наступні міста Галицько-Волинської Русі: Древній Галич, Холм, Володимир-Волинський, Звенигород, Львів.

Розглядаючи друге, третє і четверте питання студент керується наступною логічною схемою: час появи (створення) пам'ятки; авторство; матеріал; особливості оформлення; сучасний стан.

У п'ятому питанні слід виокремити особливості галицько-волинської освіти, дати характеристику навчальним закладам князівства. З'ясувати розвиток писемності держави.

Останнє питання практичного заняття присвячене аналізу розвитку ремесел, декоративного та ужиткового мистецтва Галицько-Волинської Русі.

Список рекомендованої літератури:

1. Александрович В. Мистецтво Галицько-Волинського князівства. *Історія в школах України*. 2003. №3. С.41-46.
2. Галицько-волинський літопис: дослідження. Текст. Коментар. Київ: Наукова думка, 2002. 398 с.
3. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / під ред. І. П. Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. 656 с.
4. Кириченко К. В. Галицько-волинський літопис і створення легендарної частини 2-го зводу літописів Великого князівства Литовського. *Український історичний журнал*. 2012. №6. С.111-129.
5. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
6. Митці України: енциклопедичний довідник. Київ: УЕ, 1992. 884 с.
7. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
8. Українська і зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. К. В. Заблоцької. Донецьк: Схід,

2001. 372 с.

9. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2002. 556 с.
10. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.
11. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Центри соціального і культурного життя Галицько-Волинської держави.
2. Галицько-Волинський літопис.
3. Діяльність книжника Тимофія.
4. Церква Св. Пантелеймона у Галичі.
5. Школи у Галицько-Волинській Русі.
6. Ювелірне ремесло у Галицько-Волинській державі.
7. Церква Іоанна Златоуста у м. Холм.

Список рекомендованої літератури:

1. Галицько-Волинська держава XII-XIV ст. збірник наукових праць: у 2-х кн. / уклад. О. С. Кучерук. Львів: Світ, 2002. Кн. 1. 128 с.
2. Галицько-волинський літопис: дослідження. Текст. Коментар. Київ: Наукова думка, 2002. 398 с.
3. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі: кінець VIII ст. – початок XIV ст.: навчальний посібник для студентів вузів. Київ: Істина, 2007. 124 с.
4. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
5. Федорак Н. Поетика Галицько-Волинського Літопису: монографія. Львів: Львівський національний ун-т ім. І. Франка, 2005. 263 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

Літопис руський

Город же Холм так був споруджений, за божим велінням. Коли ото Данило княжив у Володимирі, спорудив він город Угровськ і поставив у ньому єпископа [Іоасафа]. Але [якось], коли він, [Данило], їздив по полю і діяв лови, то побачив він на горі гарне і лісисто місце, оточене навкруги його полем, і запитав тамтешніх жителів: «Як іменується се місце?» І вони сказали: «Холм йому ім'я є». І, уподобавши місце те, надумав він, що поставить на ньому невеликий городок. Він дав обітницю Богу і святому Іоанну Златоусту, що спорудить на честь його церкву. І поставив він невеликий городок, та, побачивши, що Бог помічником йому, а Іоанн підпомагачем йому є, спорудив він інший город, що його татари не змогли взяти, коли Батий всю землю Руську захопив. Тоді й церква святої Трійці запалена була і знову була споруджена. Коли ж побачив се князь Данило, що Бог сприяє місцю тому, став він

прикликати приходнів – німців і русів, іноплемянників і ляхів. Ішли вони день у день. І юнаки, і майстри всякі утікали [сюди] од татар – сидельники, і лучники, і сагайдачники, і ковалі заліза, і міді, і срібла. І настало пожвавлення, і наповнили вони дворами навколо города поле і села. Звів також [Данило] церкву святого Іоанна [Златоустого], красну і гожу. І споруда її була така: склепінь чотири; з кожного вугла – склепіння, і стояли вони на чотирьох головах людських, вирізьблених одним умільцем; троє вікон прикрашені [були] склом римським; при вході в олтар стояли два стовпи з цілого каменя, і на них – склепіння; а верх же вгорі прикрашений [був] зорями золотими на лазурі; внутрішній же поміст її був вилитий з міді і з чистого олова, так що блищав він, як дзеркало. Дверей же її двоє [були] прикрашені каменем тесаним – галицьким білим і зеленим холмським; різьблені одним умільцем Авдієм горорізьби [їх були] всяких барв і золоті; спереду ж їх [на західних дверях] був зроблений Спас, а на північних – святий Іоанн [Златоустий], так що всі, хто дивився [на них], дивувалися. Прикрасив [Данило] камінням дорогим, бісером і золотом також ікони, які він приніс із Києва, і образ Спаса і пресвятої Богородиці, що їх йому сестра Федора дала з [київського] монастиря [святого] Феодора; приніс він також ікону Стрітєння з [города] Вручого од отця його [Мстислава Мстиславича]. Диву подібні [були образи сі], що погоріли в церкві святого Іоанна; один [архангел] Михаїл zostався [з] чудових тих ікон. І дзвони [Данило] приніс із Києва, [а] інші тут вилив. Усе це вогонь спалив. І вежа [стояла] посеред города висока, щоб бити з неї довкола города. Знизу зведена з каменю п'ятнадцять ліктів у висоту, а сама зроблена з тесаного дерева і вибілена, як сир, сяяла вона на всі сторони. Близь неї був студенець, тобто колодязь, що мав тридцять і п'ять сажнів. Храми [були] прекрасні, і мідь від вогню повзла, як смола. Посадив він також сад гарний і спорудив церкву на честь святих безмедників Кузьми [і] Дем'яна; має вона чотири стовпи, витесані з цілого каменя, що держать верх; з таких же [каменів витесані] і другі [стовпи]; а в олтарі перед бічними дверима стоїть також гарний [образ] пресвятого Дмитрія [Солунського], принесений здалеку. За поприще од города [Холма] стоїть також башта кам'яна, і на ній – орел кам'яний вирізьблений; висота ж каменя – десять ліктів, а з верхівками і з підніжжями – дванадцять ліктів. [...] [...] Князь же Володимир за княжіння свого багато городів поставив, після отця свого. Він поставив Берестій, а за Берестієм поставив город на пустому місці, що називається Лосна, і назвав його ім'ям Кам'янець, – тому що [там] була кам'яна земля. Спорудив він також у нім башту кам'яну, заввишки сімнадцять сажнів, гідну подиву всім, хто дивиться на неї, і церкву поставив Благовіщення святої Богородиці, і прикрасив її іконами золотими, і начиння служебне викував срібне, і Євангеліє апракос, оковане сріблом, [і] Апостола апракос, і Паремію, і Соборник отця свого тут ж положив, і хреста воздвижального положив. Так само і в Більську спорядив він церкву іконами і книгами. У Володимирі ж розписав він увесь [храм] святого Дмитрія [Солунського], і начиння служебне срібне викував, і ікону пресвятої Богородиці окував сріблом, з камінням дорогим, і завіси [придбав], золотом шиті, а другі – оксамитні, з дрібним жемчугом, і всяким узороччям оздобив він його. В єпископії ж, у [церкві] святої Богородиці, образ Спаса

великого він окував сріблом, [і] Євангеліє, списавши, він окував сріблом і дав святій Богородиці, і Апостола списав апракос [і] святій Богородиці дав і начиння служебне позолочене з камінням дорогим Богородиці-таки він дав, [і] образ Спаса, окований золотом, з дорогим камінням, поставив він у святій Богородиці на пам'ять про себе. У монастир у свій [святих] Апостолів він дав Євангеліє апракос, і Апостола, сам списавши, тут ж положив, і Соборник великий отця свого, і хреста воздвижального і Молитовника дав. В єпископію перемишльську він дав Євангеліє апракос, оковане сріблом, з жемчугом, яке сам був списав. А до Чернігова послав він у єпископію Євангеліє апракос, золотом розписане, а оковане сріблом, з жемчугом, і посеред нього [на оправі зроблено] Спаса, з емаллю. В луцьку єпископію дав він хреста великого срібного позолоченого, з чесним деревом. Спорудив він також і церков багато. [...] Євангеліє він списав апракос, окував його все золотом, і камінням дорогим із жемчугом [оздобив], і Деїсуса на ньому викувано із золота, образки великі, з емаллю, чудовні на вигляд; а друге Євангеліє, теж апракос, обтягнуто золототканим єдвабом, і образок він положив на нього з емаллю, а на ньому – два святі мученики – Гліб і Борис; Апостола апракос, Пролог списав він [на] дванадцять місяців, [де] викладено життя святих отців і діяння святих мучеників, як вони діставали нагороду за кров свою, [пролиту] за Христа, і Мінеї [на] дванадцять [місяців] списав, і Тріоді, і Октай, і Єрмолай; списав він також і Служебник [церкві] святого Георгія, і молитви вечірні і заутрені списав, окрім Молитовника; Молитовника ж він купив у жони протопопа, і дав за нього вісім гривень кун, і оддав святому Георгію; кадильниці дві – одну срібну, а другу мідяну, і хрест воздвижальний він дав святому Георгію; ікону також він написав на золоті, намісну, святого Георгія, і гривну золоту возложив на неї, з жемчугом; і святу Богородицю написав він, теж на золоті, намісну, і возложив на неї намісто золоте з камінням дорогим; і двері вилив мідяні. Почав він також був розписувати її, і розписав усі три олтарі, і шия вся розписана була, та не скінчена, бо постигла його болість. Вилив він також і дзвони дивного звуку. Таких ото не було в усій землі. [...] І багато інших добрих діянь учинив він за живоття свого, які славляться по всіх землях. [...]

Літопис руський.
Київ, 1989. С. 418-419; 447-448.

Галицько-Волинський літопис

У рік 6709 [1201]. Початок княжіння великого князя Романа, що був державцем всеї Руської землі, князя галицького 1

По смерті ж великого князя Романа, вікопомного самодержця всеї Русі, який одолів усі поганські народи, мудрістю ума додержуючи заповідей божих, [...] Він бо кинувся був на поганих, як той лев, сердитий же був, як та рись, і губив [їх], як той крокодил, і переходив землю їх, як той орел, а хоробрий був, як той тур, бо він ревно наслідував предка свого Мономаха, що погубив поганих ізмаїльтян, тобто половців,

вигнав [хана їхнього] Отрока в Обези за Залізні ворота, а [хан] Сирчан зостався коло Дону, рибою живлячись.

...

У рік 6722 [1214]. Була тиша.

<http://litopys.org.ua/links/galvol.htm>

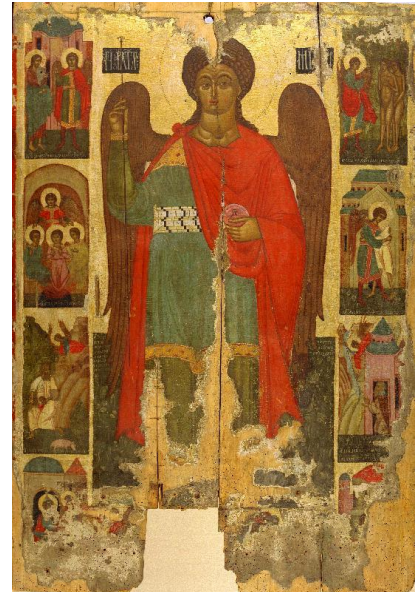
■ Давній Галич. Макет

Волинська Богородиця
(кін. XIII ст.)

Ікона св.Юрія Переможця
зі Станилі
(Дрогобиччина, поч. XIV ст.)

Архистратиг Михаїл з
діяннями (с. Сторонна,
Львівська обл., XIV ст.)

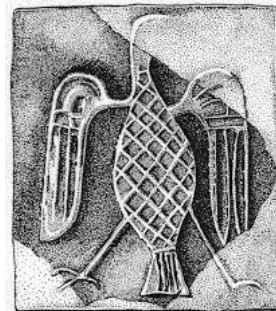
Мініатюри євангелістів з Галицького Євангелія
поч. XIII ст.

Св. Димитрій (шиферний
рельєф XIII ст.)

Рельєф з драконом (Успенська церква у Крилосі)

Зображення орла на керамічній
плитці з Василева

Церква Св. Миколая (Львів, др. пол. XIII ст.)

Церква Св. Пантелеймона.
(с. Шевченкове Івано-Франківська обл.)

Загальний вид Хотинської фортеці

Замок (XIII-XVI ст.)

Башти замку: 1 – Північна, 2 – Комендантська, 3 – Східна ("Смертників"), 4 – Південно-західна, 5 – В'їзна (Надбрамна).
Споруди на території замку: 6 – палац коменданта, 7 – церква святих Костянтина і Олени (XIII ст.), 8 – казарми, 9 – криниця.

Нова фортеця (1712-1718 рр.)

Ворота фортеці: 10 – Бендерські, 11 – Яські, 12 – Руські, 13 – Дністровські (Кам'янецькі), 14 – Подільські (потерна).
Бастіони: 15 – південно-східний, 16 – південний, 17 – південно-західний, 18 – західний, 19 – північно-західний, 20 – північно-східний.
Споруди на території фортеці: 21 – мур над струмком, 22 – руїни мечеті (XVIII ст.), 23 – церква Олександра Невського (1830-1835 рр.), 24 – колишня військова школа (1825 р.), 25 – місток через струмок.
26 – пам'ятник гетьманові Петрові Сагайдачному (1991).

Хотинська фортеця

Практичне заняття №25-26

Тема:

Умови розвитку культури України XIV – першої половини XVII ст.

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну та ранньомодерну добу української історії.

План

1. Українські землі у складі Великого князівства Литовського.
2. Українські землі у складі Корони Польської.
3. Кримський ханат та його місце в українській культурі.

Методичні вказівки

При висвітленні усіх питань практичного заняття студент керується наступною логічною схемою:

- історія входження (експансії);
- особливості політичного устрою;
- правове становище українських земель;
- зміни в соціальному складі;
- релігійне життя;
- економічний розвиток.

Список рекомендованої літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
2. Енциклопедія українознавства. Київ: Вінол, 1995. 536 с.
3. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.
4. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
5. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: навч. посіб. / під ред. А. Яртися, В. Мельника. Львів: Світ, 2005. 568 с.
6. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
7. Пуцько В. Візантійсько-київська спадщина в культурному розвитку Великого князівства Литовського. *Український історичний журнал*. 1998. №5. С.118-122.
8. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2002. 556 с.
9. Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. Київ: Критика, 2002. 416 с.
10. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997. 312 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. «Оксамитове» литовське проникнення у руську культуру.
2. Втрата українськими землями залишків автономії.
3. Запорозька Січ.

Список рекомендованої літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
2. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.
3. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
4. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: навч. посіб. / під ред. А. Яртіся, В. Мельника. Львів: Світ, 2005. 568 с.
5. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
6. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2002. 556 с.
7. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997. 312 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Уривки з джерел:

Длугош Ян «Аннали або хроніки славного Польського Королівства»

А король польський Казимир недовго перебував у Кракові, та й то лише задля того, щоб підготувати війська до походу влітку на Русь. У день Різдва св. Івана Хрестителя веде військо, зібране по всіх землях, на Русь і здобуває та захоплює під своє панування – тим паче, що деякі добровільно піддавалися, – замки і міста в Перемишлі, Галичі, Луцьку, Володимирі, Сяноку, Любачеві, Тереховлі, Тустані та інші фортеці. А оскільки багато хто із шляхти і бояр руських бажав собі його панування, то в один рік, протягом одного літа й одного походу поширює панування своє і Королівства Польського на цілу Руську землю і як окрему частину включає, об'єднує та приєднує назавжди до Королівства Польського. І від того часу ніколи не відмовила вона в підданстві і ослушенстві Королівству Польському. Завжди перебувала в щирій, непорушній і відданій вірності. І хоч деякі з руської шляхти противилися пануванню польського короля Казимира і, зміцнені підтримкою татар, намагалися частими походами чинити опір королю Казимирові, та оскільки, однак, боялися розпочинати вирішальний похід зі страху перед силою короля, по багатьох битвах, зламані, вигинули майже дощенту і були розсіяні, а ціле військо польське після здобуття великої кількості замків і фортець і підкорення Руської землі звияжню і без втрат повернулося додому.

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.110.

Хроніст Ян з Чарнкова про боротьбу між Литвою і Польщею за спадщину Галицько-Волинської держави (середина – друга половина XIV ст.)

[...] Року Божого 1339 померла згадана королева пані Анна, а наступного року, коли Болеслав, син мазовецького князя Тройдена, одностайно обраний русинами князем і паном, був знищений з допомогою отрути, бо прагнув змінити їхнє право на віру, Любарт, син литовського князя Гедиміна, зайняв це Руське князівство, до котрого потім року Божого 1349 король Казимир вступив з потужним військом і цілком опанував ним, разом з усіма містами і замками; Любарту ж він з власної доброї волі відступив тільки єдине місто Луцьк з його повітом. Після повернення [Казимира] з тріумфом до Кракова, де він був прекрасно прийнятий кліром та народом, сталося так, що через підступ диявола якийсь Марцін Баричка, вікарій краківської кафедри, був несправедливо оскаржений перед королем людьми з оточення короля. В день св. Луки його було ув'язнено, а наступної ночі втоплено в річці Віслі без жодної підстави, цілком невинного. З цього моменту всі успіхи покинули короля, котрий раніше щасливо тріумфував над ворогами. З цього моменту литовські князі неодноразово нападали на Руське князівство, на міста Володимир і Львів, гроди і села пустошили, обертаючи в попіл та попелище найукріпленіші замки, особливо Володимир, Белз, Берестя та інші, менші, цілком завоювали, спустошили більшу частину землі луковської, сандомирської, радомської, незлічену кількість християнських людей запровадили до неволі. На жаль! Скільки разів литвини з поляками в якійсь битві сходилися, завжди поляки з допущення Божого були переможені. Після багатьох поразок та спустошень король Казимир, бачачи, що не може опертися литвинам, бо ті постійно уникали генеральної битви з ним і, як жорстокі вовки, по-злодійськи спустошували землю, а потім тікали зі здобиччю, уклав з ними угоду, на підставі якої уступив їм місто і землю володимирські, собі ж залишив правом зверхньої власності Львівську землю з усіма замками, містами і селами. Нарешті, щиро жаліючи і каючись за цей, такий великий злочин, згаданий король послав послів до Римської курії і добився собі розгрішення, а задану покуту покійно виконав. [...] У році 1366 король Казимир, зібравши значну кількість війська, потужно вступив на Русь, де під його владу піддався белзький князь Юрій, але, як пізніше виявилось, нещиро. Король же, завоювавши Володимирську землю, яку тримав Любарт, з усіма її замками, цілком її, за винятком замку Холм, який він віддав князю Юрію, віддав князеві Олександрові, племіннику Ольгерда і Кейстута, найвірнішому з усіх князів. Князь Олександр тримав цю землю аж до смерті короля, вірно йому служачи. Року Божого 1368 литовський князь Кейстут з іншими литвинами пограбував Пултуськ і спалив у ньому замок з великою кількістю людей, котрих не міг взяти до неволі, інших же людей забрав з собою у вічну неволю.

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.112-113.

Гваньїні О. «Хронїка європейської Сарматїї»

Велике князівство Литовське розташоване при руському кордоні, що належить до Великого князівства Московського. Із заходу воно має Підляшшя, Мазовію, Польщу та Пруссію, які на півночі прилягають до Литви та Жмуді, а на півдні – до волинських та подільських країв. Це князівство дуже велике, включає багато князівств, держав та провінцій з різними назвами. За часів великого князя литовського Вітовта його кордони сягали від Чорного моря (Еихупу) і Херсонесу Таврійського аж до заток Балтійського та Курляндського морів, до інфляндських та пруських берегів. Усе це князівство поділяється, як і Польща, на воєводства, повіти та провінції, в котрих шляхта проводить [окремі] партикулярні та земські суди. А ці повіти та воєводства можуть вважатися князівствами, бо колись було багато князів. Кожне воєводство має свій прапор, з яким іде на війну. Цей же герб використовують всі провінції та повіти, котрі знаходяться у цьому воєводстві, тільки власне воєводства мають найбільший прапор з двома кінцями, а повітовий прапор має зазвичай тільки один.

Гваньїні О. Хронїка європейської Сарматїї. Київ, 2007. С. 386.

Броневский Мартин «Описание Татарии»

Татарские хижины. Каким образом татары кочуют в степях.

Эта полоса земли покрыта нивами, лугами и татарскими хижинами, которые обыкновенно варвары называют улусами; оне сделаны из тонких деревьев, обмазаны тиной, грязью или навозом, и покрыты камышем. Пространство этой части земли заключает в себе более 30 миль, до самого Перекопа. Однако летом и осенью татары в хижинах не остаются, ибо в апреле месяце откочевывают с женами, детьми, семьею, рабами и с кибитками.

Эти кибитки круглы и покрыты войлоками; но едва могут вмещать в себе от четырех до пяти человек. Татары укладывают все на двуколесные возы, запряженные одним или двумя верблюдами, иногда волами. Ведя за собою верблюдов, лошадей, скот и бесчисленные стада овец, или оставляя некоторых на хороших пастбищах, татары отправляются в Перекоп, лежащий между Борисфеном и Черным морем; иногда за Перекоп в самую Таврику; иногда насупротив Перекопа в город Осов или Азов (как называют его турки), лежащий при устье Танаиса, или Дона, очень быстрой и большой реки. Говорят, что он был построен древними греками, или генуезцами; в нем есть довольно сильная крепость, и не только сильный гарнизон турецкого Султана, но и комендант крепости; его населяют турки. Далее они переходят к Истму на обширные равнины и наиболее на те, которые лежат между Борисфеном, Меотийским озером и Черным морем, подвигаясь все далее и далее, для отыскания лучших пастбищ. Но в октябре, когда свирепствуют там холодные ветры, идут непрерывные дожди, они опять возвращаются к своим кибиткам. Татары эти очень боятся наших Низовских казаков, так названных от того, что плавают в ладьях вниз по реке; также тех стрелков, которые летом и осенью плавают по Борисфену в больших и малых ладьях, и делают на них нечаянные и сильные нападения. Однако

после уборки хлеба и других произведений, когда Борисфен замерзает, они обыкновенно остаются на зимнее кочевье, с семейством и собственными стадами скота. Птолемей называет этот истм Зеноновым Херсонесом; а Страбон пишет, что этот Херсонес примыкает к большому Херсонесу. Он также пишет, что Роксаны, или Роксоланы, народ, который мы называем Руссами, или Рутенами всегда ищут между Танаисом и Борисфеном мест, удобных для пастбищ; и что они воевали с Тассием, Палаком и Селуром, полководцами Мифридата Евпатора. Народ этот, говорит Страбон, хотя и считается воинственным, однако показал совершенную слабость свою и трусость в деле с Мифридатовым полководцем Диофантом, который предводительствуя пятьюдесятью тысячами войска, разбил на голову 60 тысяч неприятелей. Говорят, что они употребляли шлемы, панцыри и щиты, из сырых воловьих кож; а для нападения имели копья, луки и мечи. Шатры их сотканы из шерсти, на подобие их одежды. Роксоланы проводят жизнь на телегах, питаются от стад, которые пасутся вокруг шатров. Пища их состоит из молока, сыру и мяса. Татары почти таким-же образом ведут жизнь; с тою разницею, что теперь очень многие из них обрабатывают поля и часто собирают сено.

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XVI/Bronevskij/frametext.htm>

Практичне заняття №27-29

Тема:

Культура українських земель у складі Королівства Польського

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Магдебурське і розвиток відкритої міської культури.
2. Латинське шкільництво і його вплив на зміну світогляду.
3. Ідеологія «сарматизму».
4. Ренесансні прояви в архітектурі міст.
5. Вплив Ренесансу на розвиток літератури.
6. Релігійне життя.

Методичні вказівки

При підготовці практичного заняття студент має знати, уміти аналізувати та характеризувати події, явища, процеси, постаті, і орієнтуватися у проблемах перерахованих нижче.

Формування нового (ренесансного) типу української культури. Зміни в етнічному складі населення України. Магдебурзьке право та становлення поліетнічної міської (відкритої) культури. Латинська школа та її роль у формуванні нової культури. Ренесансний патріотизм – «gente Ruthenus natione Polonus». Ідеологія «сарматизму». Станіслав Оріховський-Роксолан. Львівський архітектурний Ренесанс: Петро Барбон, Павло Римлянин, Петро Красовський, Амвросій Прихильний.

Список рекомендованої літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
2. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.
3. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
4. Малоожон О. І. Статути Казимира та їх роль у законодавстві Великого князівства Литовського та Польського королівства. *Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2008. №4. С.94-99.
5. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
6. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2002. 556 с.
7. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси історії культури до початку XVIII століття. Львів, 2001. 250с.
8. Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. Київ: Критика, 2002. 416 с.

9. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997. 312 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Утворення Руського воєводства.
2. Городельська унія і її вплив на українську культуру.
3. Поширення гуманістичних ідей.

Список рекомендованої літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
2. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.
3. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
4. Юрій М. Ф. Історія світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 455 с.
5. Сидор М. Шлях до городельської унії: в світлі польсько-литовсько-українських противорічностей. Мюнхен; Нью-Йорк: [Б. в.], 1951. 156 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

Привілей Владислава III на будівництво у Львові школи при шпиталю біля костелу Св. Духа з правом міської ради обирати ректора (1444 р., липня 16)

[...] Змістом даної [грамоти] повідомляємо всім, кому необхідно, як сучасникам, так і прийдешнім. Прохання, подане нашому маєстату з боку наших славетних і вірних райців, міщан і громади нашого міста Львова, містило, щоб ми вважали за гідне надати можливість, будинок чи школу для навчання дітей науки при шпиталі звести і наново побудувати в межах мурів згаданого міста Львова, біля костелу Св. Духа; причому вихователем школярів чи учителем може стати за їх згодою, скільки разів виникає необхідність і як вони вважатимуть за необхідне, щоб поставити, найняти, призначити, визначити і зняти. Таким чином, нам справедливим бачиться те, що просили ці наші львівські міщани [...] згаданим райцям, міщанам і громаді міста Львова при нараді з нашими досвідченими [дорадниками] такий будинок чи школу при шпиталі звести і наново побудувати в межах мурів згаданого міста Львова, біля костелу Св. Духа, вічно існуючу можливість дали, надали, передали і змістом даної [грамоти] даємо, надаємо й обдаровуємо та милостиво дозволяємо, щоб цей будинок чи школу тільки одні райці, які на той час будуть, і ніхто інший вихователя або учителя школярів могли і мали силу призначати, поставляти, наймати, визначати і знімати, як вимагає необхідність, і щоб синів шляхтичів і зем'ян та нешляхтичів до тієї [школи] вільно могли [приймати] вічними часами. І як в інших школах є звичай, щоб міста нашого Польського королівства

[можна було] відвідувати, приходити, в них залишатися, зупинятися і ретельно займатися [навчанням]. Ту школу, що збудована і будується, ті райці хай покращують, управляють [нею] і підтримують вічними часами, як справжні фундатори і перші ректори. [...]

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.127-128.

Оріховський-Роксолан Станіслав «Напучення королеві польському Сигізмунду-Августу Станіслава Оріховського-Роксолана»

ВСТУП ДО НАПУЧЕНЬ ПОЛЬСЬКОМУ КОРОЛЕВІ АВГУСТУ ЯГЕЛЛОНУ

...

Отож ти король Сарматії з діда-прадіда. Зважаючи на велич роду й імені свого, ти жодної іншої ласки (як не більшої взагалі, так і не гідної короля) від своїх не сподіваєшся, аби лиш упевнитись, що хочуть тебе королем мати і чекають на твою прихильність, а також довідатись про їхні бажання і уподобання. Тут не все тобі дозволено, бо обирали тебе королем поляки, а тому від їхнього імені правиш і їхня справа для тебе є найвищою.

Але одне – доброзичливість твоїх підданих, а інше – королівська доблесть і відзнаки, які набагато визначніші від усіх інших справ, і їх здобути легше тим, що дух мають шляхетний, вільний від гріхів.

Бо як збереже королівське ім'я той, хто сповнений всіляких пороків і ступив туди немов до якоїсь прірви, коли до справ, сповнених сум'яття, тут додасться ще й страх? Хіба зможе розглядати на сеймі заплутані і безнадійні справи розтринькувач і гультай? Раніше все зруйнують і спустошать вкрай, перш ніж король, який цінує королівське ім'я за діадемою, а не за доблестю, принесе їм достаток. Якщо ж треба сюди доказів, – а саме вони і переконують, – то наше нинішнє сумне становище є достатнім свідченням у всіх подібних випадках.

...

Частина I. ПРО КОРОЛЯ

Передусім знай, що не всяка людина здатна бути при владі, а лише та, що за природою своєю прагне до правди і справедливості. Але й цього недостатньо. Треба, щоб вона запалала наукою, яка цю саму людину зробить і правдивою, і справедливою. Людина, що знехтує наукою, нічого не дасть, гідного похвали.

...

ЯК КОРОЛЬ ПОВИНЕН ДОБУВАТИ ПРИХИЛЬНОСТІ У ПІДЛЕГЛИХ?

Ти вже знаєш, з ким слід жити і в якому місці. А тепер, – оскільки все твоє життя не є ні одиничним, ні приватним, а спільним і громадським, – треба тобі від початку найпильніше подбати, щоб привернути прихильність тих людей, серед яких правиш. Вона єдина є захистом королів. Без прихильності підданих немцною і непевною буває влада королів.

І коли вже підпорою твого королівства є шляхта, прихилий її до себе всіма способами. А цього ти досягнеш найкраще двома речами. По-перше, якщо нічого не називатимеш у державі своїм, а лиш одній республіці все приналежним вважатимеш і покажеш, що ти, король, є ніби сторожем держави.

Бо сторож жодну річ з тих, які стереже, не може назвати своєю (хоч насправді він буде не сторожем цих речей, а господарем). Так само не давай підстав запідозрити тебе у пожадливості, навпаки, вселяй у них надію на свою щедрість.

Друга ж річ, яка викликає велику доброзичливість у підданих, коли тих, яких ті правителі зараховують до свого почету, ласкавістю своєю оточиш. Ця порада є вельми справедлива.

http://litopys.org.ua/old14_16/old14_08.htm#or2

Кльонович Себастьян «Роксоланія»

III

Скажемо спершу: ліси неосяжні займає Русь славна,
Ген до литовських угідь землі доходять її,
Тягнуться пущі густі до московських суворих просторів,
Краю немає й кінця руським безмежним лісам.
Скований снігом і льодом міцним океан відділяє
Царство Борея страшне від володінь всіх Русі.
Альпами Бог відділив від Авсонії руську країну,
Понт сам Евксінський – кордон східний, від гетів лихих.
Жодних западин, гористих околиць ніде не побачиш,
Всюди, де оком зирнеш, рівна земля на Русі.

...

VI

Досі оспівував руські ліси я у ритмах простеньких,
Зараз співати настав час і про села, й міста.
Передусім із міст руських здобув собі славу велику
Львів, скрізь відомий, святий, руського роду краса,
Місто спокою мого, я тобі присвятив свою працю!

...

2

Час вже прийшов і Замостя згадати, як виникло місто,
Сам його Бог до життя кличе знаменням своїм.

...

3

Києве славний, могутня столице князів древньоруських,
Безліч ти бачиш іще пам'яток старовини:
Скрізь на левадах тут видно каміння зруйнованих мурів,
Залишки давніх руїн травами вже поросли.

...

4

Про Кам'янець іще скажем. Хто ж оспівати спроможний
Славу, сусідо, твою й мури, цю скелю міцну?
Також в твердому суцільному камені висікли брами,
Міста творець – не рука, тільки природа сама.

...

5

Хто б поминув тебе, Луцьку, що гідний камен геліконських,
В місті обличчя святе бачиш владики свого.

6

Хто замовчав би про Бузьк, що його дві ріки омивають,
Буг наш прекрасний його, води розливши, обняв.

7

Слід тут згадати і Сокаль старовинний, його древню славу,
Хоч не достойний того через поразку сумну.
Славний у місті є храм Богородиці Діви Марії,
Що, непорочна, Христа-Бога на світ привела.

8

В багнах Городно, зарослих довкіл, журавлів тьму виводить,
Безліч годує птахів Стир, хоч холодна ріка.

9

Тут ще згадаємо Белз, що в страшних болотах потопає,
Там воєвода сидить, славний на округ увесь.

10

Я в своїх віршах тебе, Прометееве місто, згадати
Мушу; Перемишель – так звать у народі тебе.
Сяну солодка вода твої мури ласкає надійні,
В тебе єпископських дві катедри завжди було 10.

11

Є на Русі багатючі джерела кухонної солі,
Солі чимало із них тут добувають собі.
Славиться в русів копальнями солі містечко Дрогобич,
Звідси розвозиться сіль всюди по руській землі.

12

Холм ще згадаю, що здалека брилами крейди біліє,
Тут добувають її всюди, куди лиц не глянь.
Холмський єпископ від міста Холма зберіг давній лиш титул,
Крім того титулу, він більше нічого не мав.

<http://litopys.org.ua/suspil/sus10.htm>

Павло Русин із Кросна «Промовляє книга, яку добуто із сховища і якій повернено давній блиск»

Я, що в сховку тім, у сліпій в'язниці,
Під замком була при лихим тирані,
Вся, мов та раба, по руках, по спині
Зв'язана туго.

Я, кого в імлі, в переддвер'ї Орка,
Рвав кривавий пес, чиє тіло біле
Там, де Стікс пливе, батогами краяв
Натовп безумний, –
Ось на світло дня виринаю, рада,
Знов яснію вся в білосніжнім шаті,
Знов у всій красі променисточола
Нині пишаюсь.

Блиском цим Павло мене знов осяяв,
Він мене й зцілив, той, кого Русином
Весь тямущий гурт залюбки йменує,
Словом солодким.

Слав, прошу ж, того, в чії руки йду я,
Ти, що в струни б'єш голосні, пророчі,
Щастя зич йому, хай живе він, скільки
Жив колись Нестор.

http://litopys.org.ua/old14_16/old14_24.htm

Підгорецький замок (1635-1640, Андреа дель Аква)

Костел св. Лаврентія (м. Жовква, 1618, Павло Римлянин, Амвросій Прихильний)

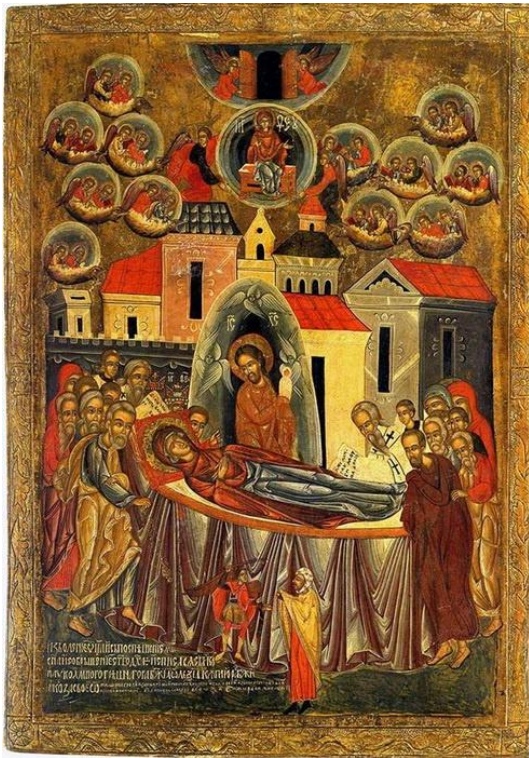
Комплекс Успенської церкви і вежа Корнякта (м. Львів, 1572-1578, Павло Римлянин)

**Каплиця Боїмів (м. Львів, 1609-1615,
Андреас Бемер)**

**Чорна кам'яниця (м. Львів, 1577,
Петро Красовський)**

**Ікона Успіння Богородиці
(О.Горошковича, 1547)**

**Ікона Благовіщення
(Федуско з Самбора, 1579)**

Швайпольт Фиоль «Октоих», 1491

Стефан Баторій, 1576

Тема:

Культура українських земель у складі Великого князівства Литовського

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в середньовічну добу української історії.

План

1. Розвиток культури під патронатом князівських родин.
2. Релігійне життя.
3. Литовські статuti та розвиток правової культури.
4. Олельківський Ренесанс.

Методичні вказівки

У першому питанні студенти мають охарактеризувати культурну діяльність представників аристократичної еліти (князі Острозькі, Заславські, Гольшанські-Дубровицькі, Збараські, Вишневецькі, Корецькі, Чорторийські, Сангушки, Четвертенські).

Друге питання практичного заняття присвячене аналізу релігійного життя українських земель у складі Великого князівства Литовського. Необхідно зупинитися на ролі православної церкви. Студенти мають наголосити на феномені двовір'я та толерантності.

У третьому питанні слід розкрити історію появи, схарактеризувати основні положення Литовських статутів, висвітлити їх роль у політичному та культурному житті Великого князівства Литовського. Необхідно пам'ятати, що як відносно пізня пам'ятка правової думки тогочасної Європи, Статут увібрав у себе низку ренесансних політико-правових ідей. До них можна віднести: поняття однакової відповідальності перед законом підданих, пануючого, і уряду; інститут присяги усіх без винятку службових осіб, починаючи з великого князя; законодавчо регламентовану охорону інтересів приватної особи через запровадження обов'язкової адвокатури, у тому числі безкоштовної; принцип персональної відповідальності перед законом, детальне випрацювання майнових і особистих прав жінки; недиференційоване ставлення до представників різних конфесій та етнічних груп.

Розглядаючи останнє питання практичного заняття, слід наголосити на тому, що роки правління Олельковичів пройшли сприятливо для Києва і Київської землі. Це, передовсім, позначилося на поживленні духовного життя особливо – у Києво-Печерському монастирі, усипальниці княжих родів та поживлення книжності. Зокрема, у Києві в 1460-х роках діяв науково-перекладацький гурток, ініційований князем Олельком.

Список рекомендованої літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
2. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ: Феміна, 1995. 688 с.
3. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.
4. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508 с.
5. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: навч. посіб. / під ред. А. Яртися, В. Мельника. Львів: Світ, 2005. 568 с.
6. Маложон О. І. Статути Казимира та їх роль у законодавстві Великого князівства Литовського та Польського королівства. *Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2008. №4. С.94-99.
7. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
8. Пуцько В. Візантійсько-київська спадщина в культурному розвитку Великого князівства Литовського. *Український історичний журнал*. 1998. №5. С.118-122.
9. Русіна О. В. Проблеми політичної лояльності населення Великого князівства Литовського у XIV – XVI ст. *Український історичний журнал*. 2003. №6. С.3-16.
10. Українська і зарубіжна культура: навч. посіб. / за ред. К. В. Заблоцької. Донецьк: Схід, 2001. 372 с.
11. Українська ікона XI-XVI ст.: комплект репродукцій / під ред. Л. С. Міляєва. Київ: Мистецтво, 1991. 223 с.
12. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / під ред. О. А. Шевченка. Київ: Знання-Прес, 2003. 278 с.
13. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ: Либідь, 1991. 640 с.
14. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.
15. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси історії культури до початку XVIII століття. Львів, 2001. 250 с.
16. Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. Київ: Критика, 2002. 416 с.
17. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997. 312 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Мова у документах Великого князівства Литовського.
2. Фольклор українців.
3. Повсякденна культура.
4. Київська спадщина в писемності Великого князівства Литовського.

Список рекомендованої літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
2. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ: Феміна, 1995. 688 с.
3. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
4. Прискока О. В., Франчук В. Ю. Київська спадщина в писемності Великого князівства Литовського. *Мовознавство*. 2013. №2/3. С.113-127.
5. Русіна О. В. Проблеми політичної лояльності населення Великого князівства Литовського у XIV – XVI ст. *Український історичний журнал*. 2003. №6. С.3-16.

б. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ: Либідь, 1991. 640 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

II Статут Великого князівства Литовського про права жінок (1566 р.)

РОЗДІЛ III АРТИКУЛ 31

Княгинь, пань, дівок, вдів не мають ні за кого силою видавати Теж обіцяємо і наказуємо княгинь, пань, вдів, княжних, панянок, дівок-шляхтянок і всякого іншого стану походження земського, як людей вільних, під вільним пануванням нашим господарським, зберігати їх при вольностях їх і силою ні за кого їх давати не маємо без волі їх, за кого захочуть, за того вільно піти. [...]

РОЗДІЛ V АРТИКУЛ 1

Яким чином батько, видаючи дівку заміж, має обваровати і впевнитись про запис вина від зятя Теж уставуємо, що кожний обиватель цього панства будь-якого стану, видаючи дочку свою заміж і даючи за нею посаг або виправу згідно з доброю волею своєю, перш ніж дівку видати, має від зятя взяти запис під печаткою його і під печаткою людей добрих, яким він від третьої частки майна свого нерухомого цей посаг або виправу подвійно описати має, так само, як нижче описано; а потім цей запис, той же зять на перших сесіях судових земських перед судом земським того повіту, в якому нерухомість має, заявити і в книги земські записати має, такий порядок має бути в кожному разі дотриманий. А якби батько, видаючи дівку заміж, перед виданням її, віна і отпави від зятя свого не одержав, така дівка після смерті мужа свого внесення втрачає, хоча б і велику суму за собою внесла. Проте як шляхтянці, діти або родичі повинні будуть за вінець дати тридцять кіп грошей, якби заміж пішла; а коли б заміж іти не хотіла, тоді між дітьми і родичами в маєтках чоловіка буде рівну частку майна держати аж до смерті своєї; а якби того шляхтича майно тридцять кіп грошей не вартувало, тоді теж, згідно з тим, з цього майна має виділена бути четверта частка, яку буде держати тільки за життя свого, навіть якщо за іншого мужа піде. [...]

АРТИКУЛ 7

Про дівок, які без волі батьків заміж ідуть або мали б піти Коли б яка дівка без волі батьківської і материнської йшла заміж, така втрачає право на посаг і на маєтки батьківські і материнські, а якби одна була у батька, тоді отчизна до родичів переходить мимо такої дівки. [...]

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.148-149.

*Корінець та титульний аркуш III Литовського статуту.
XVI ст.*

Практичне заняття №32-33

Тема:

Люблінська та Берестейська унії та їх вплив на розвиток культури

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в ранньомодерну добу української історії.

План

1. Люблінська унія.
2. Полемічна література.
3. Берестейська унія.
4. Наслідки уній для розвитку української культури.

Методичні вказівки

Розглядаючи перше і третє питання студенту необхідно зупинитися на причинах укладення уній, розкрити суть їхніх основних положень.

У другому питанні необхідно проаналізувати вплив реформаційних та контрреформаційних ідей на інтелектуальне життя цього часу. Розкрити особливості діяльності Острозького вченого гуртка (Кирило Лукаріс, Герасим Смотрицький, Мартин Броневський, Дем'ян Наливайко). Показати причини появи полемічної літератури (Петро Скарга, Христофор Філалет, Іван Вишенський, Мелетій Смотрицький).

В останньому питанні практичного заняття слід показати наслідки двох уній для розвитку українських земель: політичні, соціально-економічні, культурні.

Список рекомендованої літератури:

1. Білоус Н. О. Люблінська унія 1569 р.: історіографічні погляди та інтерпретації: (до 440-річчя Люблінської унії). *Український історичний журнал*. 2010. №1. С.65-83.
2. Історичний контекст, укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління: матеріали перших «берестейських читань» (Львів, Івано-Франківськ, Київ, 1-6 жовтня 1994 р.) / за ред. Б.Гудзяка. Львів: Ін-т історії церкви Львівської богословської академії, 1995. 188 с.
3. Носа В. З історії польсько-українських відносин: люблінський процес 1569 р. *Історія в школі*. 2000. №10. С.6-7.
4. Основні документи Берестейської унії. Львів: Свічадо, 1996. 89 с.
5. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
6. Тимошенко Л. Єзуїти і Берестейська унія. *Київська старовина*. 2001. №4. С.43-55.
7. Тимошенко Л. Михайло Рагоза і Берестейська унія. *Київська старовина*. 2000. №5. С.96-105.
8. Тимошенко Л. Нове дослідження Берестейської унії. *Київська старовина*. 2001. №5. С.166-174.
9. Шевченко В. Кілька документальних свідчень про передумови запровадження

- Берестейської унії. Сучасність. 1996. №12. С.66-77.
10. Шевченко В. Русь-Україна: шлях від унії Ферраро-флорентійської до Берестейської: до 400-річчя Берестейської унії. *Пам'ять століть*. 1997. №3. С.121-134.
  11. Шевченко В. Унійні колізії другої половини 1595 – жовтня 1596 років. Два берестейські собори: тріумф і трагедія. *Визвольний шлях*. 2001. №6. С.97-110.
  12. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси історії культури до початку XVIII століття. Львів, 2001. 250 с.
  13. Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. Київ: Критика, 2002. 416 с.
  14. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997. 312 с.
  15. Яроцький П. Чотири століття Берестейської унії. Віче. 1996. №11. С.102-115.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Польсько-литовський сейм.
2. Єзуїтські навчальні заклади в Україні.
3. З'їзд в Белзі.
4. Кирило Лукаріс.
5. Герасим Смотрицький.
6. Мартин Броневський.
7. Дем'ян Наливайко.

Список рекомендованої літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
2. Історичний контекст укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління: матеріали перших «берестейських читань» (Львів, Івано-Франківськ, Київ, 1-6 жовтня 1994 р.) / за ред. Б.Гудзяка. Львів: Ін-т історії церкви Львівської богословської академії, 1995. 188 с.
3. Носа В. З історії польсько-українських відносин: люблінський процес 1569 р. *Історія в школі*. 2000. №10. С.6-7.
4. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
5. Тимошенко Л. Єзуїти і Берестейська унія. *Київська старовина*. 2001. №4. С.43-55.
6. Шевченко В. Русь-Україна: шлях від унії Ферраро-флорентійської до Берестейської: до 400-річчя Берестейської унії. *Пам'ять століть*. 1997. №3. С.121-134.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Уривки з джерел:

З привілею Сигізмунда Августа українській громаді Львова щодо зрівняння її у політичних та економічних правах з польською громадою (1572 р., травня 30)

[...]

Ми, [...] маючи на увазі гідний похвали акт унії Польського Королівства з Великим князівством Литовським, вже завершений на недавньо відбутому

Люблінському вальному сеймі королівства, після закінчення якого ми включили та зрівняли всіх достойників, сенаторів та урядовців, духовних та світських Великого князівства Литовського та Волині і Підляшшя земель також грецького обряду та руської віри з достойниками Польського Королівства; і якщо між достойниками Польського Королівства і достойниками Великого князівства Литовського та наших володінь вже проведене та довершене зрівняння, то тим більше потрібно, щоб подібна рівність дотримувалась серед людей меншого та нижчого стану. Тому через ці та багато інших слухних і дуже важливих причин, які зворушують наше серце, вважаємо, що тих же львівських українців, [...] сучасним та тим, які потім, у майбутньому будуть, на підставі одностайної постанови та згоди радників нашого королівства та Великого князівства Литовського та земських послів, які зібралися на даному вальному сеймі нашого королівства, вважали дати, надати та наділити нижченаведені вільності та привілеї, які і даємо, надаємо і наділяємо та ласкаво обдаровуємо та призначаємо за посередництвом даного нашого привілею. Найперше хочемо та постановляємо, щоб українці нарівні з іншими міщанами та передміщанами поляками римської віри вживали всіх прав, привілеїв, вільностей, прерогатив та імунітетів, наданих місту Львову з різних нагод і різними способами найяснішими нашими попередниками, найдорожчими королями Польщі, князями Русі та всіма іншими володарями і достойниками, і користувалися ними без будь-яких винятків, щоб і вони [українці] тішились ними так само, як тішаться польські міщани римської віри. Священики їх церкви грецького обряду, які тепер живуть і будуть у майбутньому, повинні бути вільними та звільнені від будь-яких податків, якої б назви вони не були, – як від грошових, так і від будь-яких інших, належних львівській раецькій [колегії]. Ці ж священики грецького обряду не будуть зобов'язані підлягати та підкорятися іншій юрисдикції та зверхності, тільки львівському владиці. Всім згаданим українцям грецького обряду надається львівське міське право [...] Також на уряди бурмістрів, лавників та інші префектури у цьому місті можна та треба нашому теперішньому і майбутньому старості обирати та призначати українців, скільки разів би відбувалися вибори райців; своїх синів [українці] можуть та мають право давати та посилати для навчання вільних мистецтв до початкових шкіл, гімназій та [вищих] шкіл, які існують як у нашому місті, так і будь-де у королівстві та в наших володіннях; вони можуть вивчати будьякі, без винятку, цехові ремесла та у них працювати, навчати товаришів та учнів будь-якого ремесла, засновувати цехи та ремісничі братства і, згідно із звичаєм, бути у них старшими і сеньйорами, а майстри будьяких польських ремесел зобов'язані приймати та допускати українців до цього роду ремесла та цехів. Вільно також їм [українцям] будь-якого роду товарами, як би вони не називалися, у всьому Польському Королівстві, Великому князівстві Литовському та на Волині, в Києві, на Підляшші та в інших наших володіннях продавати на лікті сукно та будь-які інші купецькі та крамарські товари; вільно їм у приватних будинках, так і на будь-яких публічних місцях завжди та у будь-яку пору виставляти на продаж вина, мальмазію, мускателю, угорське, волоське, виготовляти

мед, пиво та будь-які інші напої іншого роду та шинкувати ними в такий спосіб та таким чином, як це роблять польські міщани.

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.153-154.

Лист брацлавської шляхти королю Стефану Баторію про видання королівських указів не польською, а українською мовою (1576 р., липня 7)

Видані листи через дворянина вашої королівської милості пана Оршевського братії нашій, найменшим слугам і підданим вашої королівської милості, письмом польським писані, що викликають нас перед маєстат вашої королівської милості, нашого милостивого пана. Хоч, найясніший милостивий королю, за ухвалою унії листи з канцелярії вашої королівської милості не іншим, а тільки руським письмом мають бути видані, але, найясніший милостивий королю [...], це нам над право і над вольності наші діється, що листи з канцелярії вашої королівської милості до нас письмом польським видають. Про що і наперед вашої королівської милості, нашого милостивого пана покорними нашими просьбами просимо, щоб ваша королівська милість при привілею і свободах наших нас залишити і до нас листи з канцелярії вашої королівської милості руським письмом видавати наказати благоволив. [...] Писаний у Брацлаві, місяця липня 7 дня.

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.154.

Із скарги Львівського Успенського братства на урядовців Львова щодо утисків православної громади міста (1593 р., перша декада січня)

Насамперед змушувала [рада м. Львова] великим насильством нас, осілих міщан, наших дітей і нашу челядь, до послуху папського костьола, до свят нового календаря, мордуючи в'язницями і караючи штрафами. Вранці, в день св. Маргарити, пославши своїх міських слуг, насильно виволокли і вкинули до темної в'язниці у вежі під ратушею Василя, учня сідля166 Розділ III. Українські землі у складі Великого князівства Литовського та Корони Польської ра Юрія Рогатинця, а також челядників, кушніра Юська, кушнірчика Івана та учня Іванка. Майстри і челядники прийшли до пана бурмистра, питаючи, з якої причини їх слуг з дому похапали під час їхньої відсутності. На це пан бурмистр відповів: «Причина та, що ви не святкуєте наших свят, не буваєте на казаннях в нашому костьолі і не слухаете, коли ксьондзи заповідають свята. Отже, ідіть і ви сидіти». Потім, на прохання і вимогу наших братів та своїх сусідів, [арештовані] були випущені. Однак вони [члени ради] обіцяли самі зберегти мир лише при тій умові, якщо ті [звільнені з-під арешту], під страхом сурової урядової кари, не протестуватимуть і не почнуть судової справи. А такого навіть у поганській державі не терпить християнський народ. [...]

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.167.

З настанов київського унійного митрополита Йосифа Велямина Рутського щодо поширення унії в Києві (1618 р.)

Тому, що сам митрополит не може жити в Києві, не маючи там доходу більше тисячі золотих і жодного фільварку, він хоче посвятити суфрагана, яким і він сам був за свого попередника Потія. Його обов'язком було б мешкати в Києві та правити попами-уніатами, які є на території єпископських маєтків та маєтків інших панів-католиків. Щоб дохід цей суфраган отримував сам, щоб спілкувався з тамтешніми людьми, знаходив нагоди для поширення унії, запобігав всьому шкідливому і, будучи на місці, виконував все, що належить до обов'язків пастиря. Для його духовної допомоги з половини того ж доходу мати при монастирі Св. Софії добрих уніатів, людей побожних і вчених, яких з ласки Божої знайти вже не так важко, і чим далі, тим, надіємося, їх буде більше; вони ж повинні мати у себе і школу. Крім головного монастиря, званого Печерським, в Києві є ще три: Миколаївський, Кирилівський і Золотоверхий, які знаходяться у віданні й. м. короля. Ті монастирі без труднощів можуть зайняти згадані ченціуніати, не турбуючи тамтешніх людей: одні – після смерті тамтешніх ігуменів, інші – зараз, а саме Золотоверхий, на який має право митрополит; інші монастирі, хто б не мав на них привілеїв, крім Печерського, повинні бути підпорядковані унії. Деякі [ігумени] і без привілею утримують їх тільки владою печерського архімандрита, який на це не має жодного права, а тільки й. м. король. [...]

Розуміємо, що поки воєводою буде в Києві єретик або схизматик, нічого доброго для слави Божої статися не може. Бо що б йому в тій справі не говорив п. воєвода, він, виказавши показну готовність, потайки робитиме протилежне, як ми вже достатньо пересвідчилися. Великою перешкодою унії в Києві є нове братство, засноване схизматиками три роки тому в Києві без привілею й. м. к., де вони збираються, і радяться. Наслідком цього з самого початку було те, що втопили митрополичого офіціала, а потім викрали слугу з грошима, який збирав подвійний побір, вивели його в дике поле й прикули до гармати; також тепер викрали і невідомо куди діли попа-уніата, який був один на Київ. Якщо те братство не буде зліквідоване, то важко думати про щось добре [...]

**Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії
Ватикану та унії (X – початок XVII ст.): Збірник документів
і матеріалів. Київ, 1988. С. 209-210.**

З промови волинського шляхтича Л.Деревинського на Варшавському сеймі (1620 р.)

[...] Почнемо з Кракова в Короні: чи збільшується прославляння Бога при цій нововигаданій унії? Саме в великих містах церкви запечатані, церковні маєтки зруйновані, в монастирях замість монахів тримають худобу. Перейдемо до князівства Литовського: там у прикордонних з боку Москви 188 Розділ III. Українські землі у складі Великого князівства Литовського та Корони Польської містах робиться те саме. В Могильові і Орші церкви запечатані, попи розігнані. В Пінську зроблено те саме. З монастиря Лещинського зробили корчму [...]

Придивись ще до образ і нечуваного гноблення – хіба не гноблення народу нашого руського те, що, обминаючи інші міста, робиться у Львові? – Хто додержує грецької віри і не перейшов в унію, той не може проживати в місті, міряти ліктем і квартою і бути прийнятим у цех; не дозволяється проводити за церковним обрядом тіло померлого жителям міста і відкрито приходити до хворого з тайнами Божими. Знову ж – хіба не гноблення у Вільні, при тому нечуване: коли хочуть тіло померлого поза замком проводити через замкову браму, через яку проходять і проїжджають євреї й татари, то вони цю браму зачиняють і тіло доводиться проносити через іншу браму, яка служить для вивозу міських нечистот; бідняки не можуть добути води, через це виникають великі позови (pгаа judicium), бо всякій халупі дозволяють мати трубу для води, а велика площа і багато будинків не мають і жодної труби, хоч відомо, що вона була і сліди її є. Крім того, монахів, які не пристали до унії, уніати хапають по Новогрудку і по інших містах, розбивають на вільному шляху і заарештовують. Так само в міські ради не притягаються люди достойні і вчені, які не належать до унії, а простими мужиками неосвіченими до того, що інший не зуміє визначити, що таке є правосуддя, заповнюють ці місця, на сором руського суду. З невинних незаконно стягають грошові суми. Коротко сказати: дуже великі й нечувані утиски терпить наш руський народ як у Короні, так і в Великому князівстві Литовському.

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.188-189.

**З листа полоцького архієпископа Мелетія Смотрицького з повідомленням про
пропозицію об'єднання православної церкви з унійною
(1623 р., грудня 6/листопада 26)**

[...] І пан Іван Дубович сам від нас небагато втіхи вимагав, бо нас своїм посольством утішив, якщо воне є правдиве і його послали від чистого серця. Дав би то Господь Бог, аби це до своєї первісної слави [?] прийшло. Що за тим проклятим, Богу і людям бридким відступництвом, їм би було вийшло, якщо нещиро йдуть, самі побачать; якщо ж щиро, то поможи йому і нам, Господи Боже; ми раді були йому самому, але з ним і всім його старшим незрівняно більш раді; котрих [приянь] він нам обіцяв словом і серцем. Що я, Господу Богу доручивши, як подателю усього доброго, прошу, аби він [Бог] не дозволив застати моїх очей землею матері моєї раніше, ніж успішно натішаться почутим нині, дивлячись на те, як наді мною, грішним, одними устами і єдиним серцем, далекі тепер, а на той час близькі, ставши, і два, як один, руські митрополити заспівали: «Останні привітання віддаємо брату померлому». І я [своєю] душею у Бога мого в тому нужденному гробі моїм порадувався б. Однак хто легко вірить, той легко обманюється. [...]

Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.191.

Смотрицький Герасим «Ключ царства небесного»

Отож треба вашій княжій милості мати постійне пильне бачення на чесний стан і на новий вік свій, в якому не тільки довгого чого, але й дня, й години однієї шкода стратити дармо й безпотрібно. А відтак тілесні сили, а також душевні умисли що далі, то більше ростуть у такому юнацькому віці, множаться і догори виступають.

І як хто в таких літах управить і скерує ту, з виші запряжену, колісницю свою, яка ніколи не стоїть, але до призначеного кордону мчить, на якій і сам Бог радо пробуває, і чинить, і виїжджає до вічних прибутків, що їх око, вухо й серце людське знати не може. Цього дістати й вашій княжій милості Господи сподоби! А від хитання у вірі не встановленого чи перемінення – Господи збережи, бо з Богом жартувати, у вірі щодо нього міняючись, зле, а ще гірше подавати звабу іншим, особливо слабким, але в чому хто через світле хрещення позваний від нього і від батьків правовірних вибраний, у тому нехай, за апостолом, і перебуває, тощо.

<http://litopys.org.ua/suspil/sus11.htm>

Смотрицький Мелетій «Тренос»

...

РОЗДІЛ I, в якому міститься плач, або нарікання церкви святої Східної на злочинних синів

Горе мені, злиденній, ой леле, нещасній, звідусіль в добрах моїх обідраній, ой леле, на ганьбу тіла мого перед світом із шат роздягнених! Біда мені, незносними ладунками обтяженій! Руки в оковах, ярмо на шії, пута на ногах, ланцюг на стегнах, меч над головою двосічний, вода під ногами глибока, огонь з боків негасимий, звідусіль волання, звідусіль страх, звідусіль переслідування. Біда в містах і в селах, біда в полях і дібровах, біда в горах і в земних безоднях. Немає жодного місця спокійного ані житла безпечного. День у болістях і ранах, ніч у стогнанні й зітханні. Влітку спека до млости, взимку мороз до смерті: бо ж гола-голісінька і аж на смерть гнана буваю. Колись гарна й багата, тепер споганіла й убога. Колись королева, всьому світові люба, тепер усіма зневажена і спечалена.

Приступіть до мене, усі живі, всі народи, всі жителі землі! Послухайте голосіння мого і дізнайтесь, якою я була колись, і подивуйтеся.

...

Церква Східна од власних синів своїх терпить

Діток народила і зростила, а вони зреклися мене, стали мені посміховиськом і глуфом. Бо роздягли мене з шат моїх і головою з дому мого вигнали: одняли оздобу тіла мого і голови моєї окрасу забрали. Що більше! Вдень і вночі зазіхають на бідну душу мою і про згубу мою постійно мислять.

<http://litopys.org.ua/human/hum38.htm>

Скарга Петро «Про єдність Церкви Божої»

...На Русі занепала наука, а попи схлопіли і тому (духовні) вівці не можуть мати з них такої потіхи, якої треба. До того, дуже тебе ошукали Греки, Руський народе, бо

даючи тобі святу віру, не дали своєї грецької мови, тільки звеліли задовольнитися тією слов'янською, щоб ти ніколи не дійшов до правдивого зрозуміння і науки. Є бо тільки дві мови: грецька і латинська, в яких може ширитися наука між народами. Інші простонародні мови не мають ще усталених граматик, безупинно змінюються і вони не надаються до того, щоб у них викладати філософію чи богословіє чи інші предмети навчання. Із слов'янської мови ніхто не може бути вчений, бо її ніхто не розуміє, і немає на світі такої нації, що говорила б тою слов'янською мовою, що є в (церковних) книгах. Не має вона ні граматики, ні словарів для викладу. Тому попи мусять вдаватися до польських перекладів, щоб зрозуміти те, що написано в слов'янських книгах. А тому, що Русини не мають шкіл, то і їхні провідники є сліпі і не можуть бути гідними провідниками для своїх овечок...

Соловій Мелетій М. Мелетій Смотрицький як письменник.
Рим-Торонто, 1977. Ч. I. С.55.

Вишенський І. «Послання до Єпископів»

... оті архієреї, котрі Христа убили, подібні до вас – чи не на єпископських місцях вони сиділи так, як і ви, але Христові хлопи ліпші за них були та й нині є; ті архієреї чи не так само череву накладали, як і ви, але Христові хлопи, що прагнуть правди, ліпші од них були, як і нині є; ті архієреї свої трупи чи не так само м'яко й коштовно прибирали, як і ви, але Христові простаки, одноризні, ліпші од них були й нині є; ті архієреї чи не так само були оточені підлеглими, як і ви, але Христові хлопи, самослужні собі, ліпші од них були й нині є; тих архієреїв Пілати й Іроди чи не так само шанували і перед ними укліякали, як і перед вами, але Христові хлопи, гонені й обпльовані, обезчещені, піддані нарузі, осміяні, биті й убиті – ліпші й цнотливіші й славніші од них були і нині є. Так само і ви, панове біскупи, сидите на єпископських місцях, але на достоїнстві й чесності не сидите; селами володієте, але вашими душами диявол володіє; пастирями називаєтеся, але є вовками, священиками зветесь, але є прокляті; єпископами іменуєтеся, але є мучителями; духовними себе вважаєте, але є поганці і язичники; хвалитеся, Павловим словом боронячись, перед попами благочестивими і кажете: ви попи, а ми єпископи, і це не до попів, кажете, було мовлено, а до єпископів: «Пильнуйте себе та всієї отари, в якій Святий Дух вас поставив єпископами, щоб пасти церкву Божу».

<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=429&page=6>

Практичне заняття №34-36

Тема:

Могилянська доба в українській культурі

Мета практичного заняття: формування системи знань про особливості культурного процесу в ранньомодерну добу української історії.

План

1. Діяльність П. Могили з реформування православної церкви.
2. Освітнянські реформи П. Могили.
3. Розвиток книгодрукування за часів П. Могили.
4. Вчений гурток при Києво-Печерській Лаврі.
5. Реставраційні роботи під патронатом П. Могили.

Методичні вказівки

У першому питанні слід проаналізувати діяльність П. Могили з реформування православної церкви:

- запровадження православної ієрархії;
- дисциплінування священнослужителів та мирян;
- видання практичної богослужебної літератури.

Друге питання практичного заняття присвячене створенню, структурі та діяльності Києво-Могилянського колегіуму.

У третьому питанні слід розкрити історію організації Лаврської друкарні, розглянути перелік літератури, яка в ній видавалася.

Четверте питання присвячене функціонуванню Вченого гуртка Києво-Печерської Лаври та діяльності його представників: Єлисея Плетенецького, Захарія Копистенського, Памво Беринди.

У п'ятому питанні необхідно охарактеризувати реставраційні роботи під патронатом П. Могили. Зокрема, вказати на особливості реставрації Десятинної церкви, Софіївського собору, Михайлівської церкви Видубицького монастиря, Михайлівського золотоверхого собору.

Список рекомендованої літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
2. Денисенко В. Феномен Петра Могили як фундатора Києво-Могилянської академії. *Пам'ять століть*. 2006. №2. С.36-42.
3. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ: Феміна, 1995. 688 с.
4. Запаско Я. Мистецтво книги на Україні в XVI-XVII ст. Київ, 1983.
5. Історія української культури: збірник матеріалів і документів / під ред. Б. І. Білик, С. М. Клапчук. Київ: Вища школа, 2000. 606 с.
6. Історія української культури: Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика / під ред.

- І. П. Крип'якевича. Київ: Либідь, 1994. 656 с.
7. Митці України: енциклопедичний довідник. Київ: УЕ, 1992. 884 с.
  8. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
  9. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія в XVII – XVIII ст. Київ: Києво-Могилянська академія, 2012. 223 с.
  10. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ: Либідь, 1995. 288 с.
  11. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси історії культури до початку XVIII століття. Львів, 2001. 250 с.
  12. Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. Київ: Критика, 2002. 416 с.
  13. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997. 312 с.

Самостійна робота:

Завдання: Підготуйте повідомлення/презентацію за обраною тематикою:

1. Захарій Копистенський.
2. «Палінодія».
3. Єлисей Плетенецький.
4. Памво Беринда.

Список рекомендованої літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Київ: Наукова думка, 1994. 235 с.
2. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 2001. 728 с.
3. Шалашна Н.М. Ідея суверенітету українського народу в «Палінодії» Захарія Копистенського. Гілея. 2017. № 8. С. 109-113.
4. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 258 с.

Критерії оцінювання: За виконане завдання студент отримує максимум 1 бал.

- **1 бал** – тема повідомлення/презентації розкрита, студент зробив висновки та запропонував власну точку зору з обраної проблематики.

Наочний ряд та уривки з джерел:

Лист гетьмана Івана Петрижицького і Війська Запорозького про доцільність об'єднання Лаврської і Братської шкіл у колегіум (1632 р.)

Ми, Іван Петрижицький – гетьман, осавули, полковники і все військо його королівської милості запорозьке, бачачи, що їх милості панове отці і пастирі наші, все духовенство православне разом із старшим і зверхнішим своїм його милістю паном отцем митрополитом кір Ісаєм Копинським, а також їх милості панове шляхта, громадяни воєводства Київського і всі інші, вписані до братства Київського православного, що підлягає святійшому архієпископові константинопольському патріархові вселенському, при церкві святого Богоявлення в Києві уфундованого, однодушно і одностайно просили превелебного його милість пана отця кір Петра Могилу, воєводича земель Молдавських, що в цей час є архімандритом Печерського Київського [монастиря], щоб школи, які його милість у монастирі Печерському

Київському на підтримку всього православ'я східного заснував, і вчителів, що в них є, а також братію цього монастиря Печерського Київського перемістити зволив до Києва на місце при церкві святого Богоявлення братській Київській і там їх разом з учителями навіки уфундувати, як при ставропігії святійшого архієпископа константинопольського патріарха вселенського, і як на місці, більш придатному для виховання учнів, визнали також і ми, все вищеназване його королівської милості військо запорозьке, що це була б святолюбива справа і для всієї церкви православної дуже потрібна і корисна; якби відповідно до прохання вищеназваних їх милостей обох станів людей школи ті на місці вищеназаному при церкві братській Київській були засновані.

Історія України: Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин.
Київ: Наукова думка, 2013. С.194-195.

Копистенський Захарія «ПАЛНОДІЯ»

...О ПРЕСВІТЛОМ І ПРЕСЛАВНОМ ВАСИЛІЇ, КНЯЖАТІ ОСТРОЗЬКОМ, ВОЄВОДІ КИЇВСЬКОМ [Часті IV, розділу II, артикул 3]

Тут, гди ми о пресвітлом і православном Василії Костянтиновичу Острозьком, воєводі Київськом приходить писати, з ласки божеї познаваю в собі, же не кроткословним, але з достопохвальним пристойть ми показати словом.

Солодкая бовім завжди того зацного княжати маєт бути у нас пам'ять! І то, що о Іосії, царі ізраїльським, написано, безпечне і ми о том преславутом княжати мовити можемо: «Пам'ять Василія, православного княжати Острозького, як приправа вонности, сотворенное миро од аптикаря, в устіх кожного, яко мед, осолодієт пам'ятка його, і як музика при бесіді вина!»

Солодкая, правдива, пам'ять і вдячная вонность зо всіх сторон! І вшеляко рожай той виславляти прислушаєт, як Давид мовить: «Род праведних благословиться».

Княжа Острозькоє, Василій Костянтинович, рожай свой з благословенного яфето-роського покоління провадить: пресловутого Володимира, в святом крещенні Василія, монархи великого, і Даніїла, княжат роських, власний потомок, син пресвітлого Костянтина, княжати Острозького а великого гетьмана Великого Княжства Литовського, воєводи Троцького, в обоєм висоце преславний в дільності і правовірїї, первий межі княжати роськими, великий заступ і потіха всього народу роського, мур желізний на украйнах, страх і трепет татаром, слава і свіча яносвітлая королевства Польського, оздоба і окраса сеймовая, всіх публічних з'їздов око і сила потужная; притомность двору і люду його наповняла дороги і міста: многополчний бовім світлий і стройний поїзд одправувати був звикл; урода Гекторова, красота лица і особи Іосифа Прекрасного, постава вспанялая; муж обичаїв царських, ласкавості і цнот побожних повний.

http://litopys.org.ua/old17/old17_03.htm

Быаю: Ставаюся.

Бысть: былъ, либо сталося.

Быстръ, скоръ: Быстрый.

Быстръ: Прѣдкость вода.

Быстропѣтый, Быстропрѣклонный: Прѣдкъбѣжачѣй.

Бытѣ: Бытностью:

Бѣ: Быль, была, было. То

речѣнѣ ѡ нашѣмъ ѡузо глѣмо

бѣтѣвъ, прошѣдше время

знаменѣтѣ намъ, и се ѡкончано:

ѣгдаже ѡ бѣтѣ, прѣвѣнностѣ и

прѣносѣще намъ глѣмѣтѣ.

Злѣу: [с]: бѣ: г.

Бѣство, Оутѣкѣнѣ,

Бѣтѣнѣ: Болоцѣга. нѣхѣ, кѣ.

Бѣдѣ: Оупадѣ, небезпечѣнѣво,

нѣщѣстѣ, напѣтѣ, нѣнда.

Бѣдѣ: ѡбогѣ, жалѣсны, мѣзѣрны.

Бѣдѣнѣ, молѣнѣ: рѣченѣй.

Бѣдѣнѣ: Оутѣрапѣный, Стрѣднѣй.

Бѣднѣй, Недолѣгѣй, зломнѣй,

нѣндазнѣй. Срогѣнѣ, и ты потѣжнѣй,

и довтѣпнѣй ѣмовѣ.

Бѣднѣ: Щѣзѣрнѣ.

Бѣднѣнѣшнѣй: Щѣзѣрнѣнѣшнѣй.

Бѣдѣво: мѣзѣрѣа, лѣо срогѣстѣ,

и тыж потѣжнѣстѣ ѣмовѣ.

Бѣдѣшнѣ: рѣчѣшнѣ: ѣсловоѣшнѣ.

Бѣждѣхѣса: Прѣмагѣлѣса,

сварѣлѣса.

Бѣжѣнѣ: Прѣмѣшѣе. Курѣрѣгѣи.

Бѣжѣ: Прѣшѣ пѣлно, рѣчѣ, мѣю.

Бѣжелѣ: Бѣглѣцѣ, бѣгѣнѣ, зѣтѣ.

Бѣжѣнѣнѣ: Бѣлѣхѣрѣ.

Бѣжѣнѣнѣца: Бѣлѣхѣрна, либо

Прѣчка.

Бѣжѣновѣнѣ, Нѣнѣстѣовѣство:

зѣверѣнѣе головь, шѣлѣнѣво,

шѣврѣнѣе.

Бѣжѣрѣгѣнѣ: Почкѣ, Нѣъркѣ.

Бѣжѣшнѣй: Грѣдѣшнѣй, холѣшнѣй

бѣтнѣ: прѣндѣшнѣй, шѣо мѣстѣ

бѣтнѣ.

Б

Бѣждѣнѣ: зѣорѣнѣе, цѣдѣ.

шѣглѣголѣнѣе, бѣ: а: н: лѣдѣ.

Бѣждѣ на тѣа: ѡскарѣжѣю тѣбѣ.

На бѣждѣ: порѣкѣ: Пѣбѣрѣ, шѣ

скарѣжѣ.

Бѣрѣнѣ: Бѣрнѣво, потѣрѣва, бѣтѣе.

Бѣрѣ: Знѣнѣ, горѣчѣо слѣчнѣа.

Бѣрѣю: Чѣскѣю, шѣжнѣдѣнѣ. шѣ сѣгѣ

и прѣдварѣю, попѣрѣжѣю.

Бѣрѣжѣю.

Бѣснѣ: хрѣпѣ, мнѣнѣе снѣтѣ,

бѣчѣ, вѣнѣ, нѣмѣль, нѣганѣ.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

I семестр

Порядок накопичення балів

Поточний контроль та самостійна робота																		Сума	
Змістовий модуль №1					Змістовий модуль № 2					Змістовий модуль 3									
T1	T2	T3	T4	МКР	T1	T2	T3	T4	T5	МКР	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	МКР	100
4	4	4	10	7	4	4	4	4	7	7	4	7	4	4	7	4	4	7	

T1, T2 ... T10 – теми, включені до змістових модулів.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів

За відповідь на практичному занятті студент отримує максимум 3 бали (**21 практичне заняття (у межах 16 тем) x 3 = 63 бали**), за модульні контрольні роботи – 21 бал (**7+7+7= 21 бал**), за самостійну роботу – 16 балів (**16 x 1 = 16 балів**). **63 бали (практичні заняття) + 21 бал (модульні контрольні роботи) + 16 балів (самостійна робота).**

- **1 бал** – студент з допомогою відтворює основний навчальний матеріал, здатен з помилками й неточностями дати визначення понять, вміє на елементарному рівні аналізувати історико-культурні процеси.
- **2 бали** – студент правильно відтворює навчальний матеріал, знає основоположні теорії і факти, вміє наводити приклади на підтвердження певних думок. Знання студента є достатніми. Відповідь логічна.
- **3 бали** ставиться за умови, що студент має повні, глибокі знання, здатен використовувати їх у практичній діяльності, робити висновки, узагальнення, вміє знаходити інформацію та аналізувати її, самостійно користуватися різними джерелами інформації, ставити і розв'язувати проблемні завдання, дискутувати, відстоювати власну думку.

II семестр
Порядок накопичення балів

Поточний контроль та самостійна робота									Екзамен	Сума
Змістовий модуль 4			Змістовий модуль 5							
T1	T2	МКР	T1	T2	T3	T4	T5	МКР	40	100
4	7	4	7	10	7	7	10	4		

T1, T2 ... T10 – теми, включені до змістових модулів..

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів

За відповідь на практичному занятті студент отримує максимум 3 бали (**15 практичних занять (у межах 7 тем) x 3 = 45 балів**), за модульні контрольні роботи – 8 балів (**4+4= 8 балів**), за самостійну роботу – 14 балів (**7 x 1 = 7 балів**). **45 балів (практичні заняття) + 8 балів (модульні контрольні роботи) + 7 балів (самостійна робота) + 40 балів (екзамен).**

- **1 бал** – студент з допомогою відтворює основний навчальний матеріал, здатен з помилками й неточностями дати визначення понять, вміє на елементарному рівні аналізувати історико-культурні процеси.
- **2 бали** – студент правильно відтворює навчальний матеріал, знає основоположні теорії і факти, вміє наводити приклади на підтвердження певних думок. Знання студента є достатніми. Відповідь логічна.
- **3 балів** ставиться за умови, що студент має повні, глибокі знання, здатен використовувати їх у практичній діяльності, робити висновки, узагальнення, вміє знаходити інформацію та аналізувати її, самостійно користуватися різними джерелами інформації, ставити і розв'язувати проблемні завдання, дискутувати, відстоювати власну думку.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ НА ЕКЗАМЕНІ

Сума балів, накопичених студентом на екзамені	Критерії оцінювання
Значення оцінки – «відмінно» 40-30 балів	Відповідь на питання вичерпна. Студент: 1. Демонструє високі знання термінології з історії української культури. 2. Встановлює найбільш важливі явища в історико-культурному процесі. 3. Аналізує художні стилі та шедеври української культури на високому рівні. 4. Виявляє специфіку різних видів мистецтв в українській культурі. 5. Аналізує основні періоди розвитку української культури. 6. Орієнтується у сучасних тенденціях розвитку культури і мистецтва на високому рівні. 7. Описує світові тенденції розвитку культури, а також пов'язане з ними розуміння взаємовідносин між соціокультурними напрямками. 8. Ілюструє прикладами предметну область. Відповідь вирізняється точністю використаних термінів. Матеріал викладається послідовно й логічно. У розумінні та викладі навчального матеріалу студент виявляє науковий підхід і творчі здібності. Після завершення доповіді відповідає на більшість питань викладача.
Значення оцінки – «добре» 29-15 балів	Студент відповідає на питання на достатньому рівні: 1. Демонструє знання з термінології з історії української культури на достатньому рівні. 2. Встановлює найбільш важливі явища в історико-культурному процесі на достатньому рівні. 3. Аналізує художні стилі та шедеври української культури на достатньому рівні. 4. Виявляє специфіку різних видів мистецтв в українській культурі на достатньому рівні. 5. Аналізує основні періоди розвитку української культури на достатньому рівні. 6. Орієнтується у сучасних тенденціях розвитку культури і мистецтва на достатньому рівні. 7. Описує світові тенденції розвитку культури, а також пов'язане з ними розуміння взаємовідносин між соціокультурними напрямками на достатньому рівні. 8. Ілюструє прикладами предметну область на достатньому рівні.

Значення оцінки – «задовільно» 14-1	Студент відповідає на питання на мінімально-достатньому рівні: 1. Знає основні терміни з історії української культури. 2. Розпізнає окремі явища в історико-культурному процесі. 3. Орієнтується в художніх стилях та шедеврах української культури. 4. Має уявлення про специфіку різних видів мистецтв в українській культурі. 5. Називає основні періоди розвитку української культури. 6. Ілюструє прикладами предметну область на мінімально-достатньому рівні. Не повно розкриває проблему. Відповідає на поставлені питання з помилками, однак спроможний з допомогою викладача виправляти їх.
Значення оцінки – «незадовільно» 0 балів	Відповідь на питання не розкрита.

12. Які явища характерні для життя населення українського Степу за доби раннього заліза?

- а) Поява зрошувального землеробства
- б) Зародження релігійних уявлень та вірувань
- в) Панування кочового господарства
- г) Винайдення кераміки.

13. «...Ці племена... не підлягають одній людині, а з давніх-давен живуть у демократії, тому про все, що для них корисне чи шкідливе, вони міркують спільно» (Прокопій Кесарійський). Про який народ іде мова.

- а) скіфи   б) кіммерійці   в) склавини   г) сармати

14. Де й коли Швайпольт Фіоль надрукував перші книжки кирилицею церковнослов'янською мовою?

- а) Майнц, 1450 р.   б) Прага, 1478 р   в) Рим, 1483 р.   г) Краків, 1491 р.

15. Яке місто прикрашають зображені пам'ятки архітектури?

- а) Київ   б) Галич   в) Переяслав   г) Чернігів

16. Доповніть твердження. Люди часів неоліту навчилися...

- а) збиральництва та полювання;
- б) добувати вогонь та почали користуватися одягом;
- в) землеробства та скотарства;
- г) виготовляти знаряддя праці оббиванням каменів.

17. Яка з зображених речей належить носіям трипільської культури?

А

Б

В

18. «...Гробниці їхніх царів містяться в Геррах, до яких Борисфен ще судноплавний. У Геррах тіло ховали у просторій гробниці разом з дружиною, найближчими слугами, кіньми... Над гробницями насипали величезні кургани, – що знатніший був цар, то вищий курган...». Який народ описаний у джерелі?

- а) скіфи   б) кіммерійці   в) склавини   г) сармати

19. Розставте назви періодів давньої історії згідно з археологічною періодизацією

- а) мезоліт   б) енеоліт   в) палеоліт   г) залізний вік

20. У якому місті була знайдена камяна стела, що містила викарбувану клятву його громадян

- а) Ольвія   б) Херсонес   в) Кіркінітіда   г) Тіра

21. Яка з зображених монет належить скіфам?

А

Б

В

22. Про церкву Зішестя Святого Духа в Потеличі відомо, що вона...

- а) втілює найяскравіші риси ренесансної архітектури доби
- б) збудована коштом Львівського Успенського братства та князя В. К. Острозького
- в) спроектована архітектором-італійцем Петром Барбоном 1580 р.
- г) одна з небагатьох дерев'яних церков, що збереглася від 16 ст. до нашого часу

23. Митрополит, висвячення якого в 1620 р. означало відновлення вищої православної ієрархії в Києві.

- а) Петро Могила
- б) Йов Борецький
- в) Іпатій Потій
- г) Йосиф Вельямін Рутський

24. Співвіднесіть твір і його автора

- а) «Послання до єпископів»
- б) «Тренос, тобто Плач...»
- в) «Ключ царства небесного...»
- г) «Про єдність Божої Церкви...»

1. Іван Вишенський, 2 Петро Скарга, 3. Герасим Смотрицький, 4. Мелетій Смотрицький.

25. Що з нижченаведеного характеризує Галицько-Волинський літопис

- а) його перша частина є життєписом Лева Даниловича та його сина Юрія I
- б) створено його як цілісну оповідь без дотримання суворої хронологічної послідовності
- в) його писали сучасники подій – ченці Києво-Печерського монастиря
- г) попри світський характер, він містить багато мініатюр із зображенням Ісуса Христа.

26. Встановіть відповідність між тлумаченнями та поняттями.

1. Зображення Ісуса Христа, Богоматері, святих, подій святого Письма, створення яких відбувалося за певними правилами – канонами, які не можна було змінювати.

2. Техніка прикрашення підлоги та стін, за якою на цементну основу у визначеному порядку викладають невеликі кольорові шматочки каменя або скла – смальти.

3. Картина, намальована спеціальними фарбами на сирому тиньку.

4. Написи та малюнки, видряпані на стінах давніх будівель, посудинах та інших предметах.

- а) ікони
- б) фреска
- в) мозаїка
- г) графіті

Навчально-методичне видання

*Віталій Дмитренко
Віта Дмитренко*

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ:
*навчально-методичний посібник для підготовки до практичних занять
та самостійної роботи студентів спеціальності
034 Культурологія освітнього ступеня бакалавр
Частина 1
(від найдавніших часів до середини XVII століття)*

*Використані в посібнику цитати, уривки з джерел, ілюстрації отримані з мережі
Інтернет й опублікованих творів.*

Формат: 60x84/24
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 6,2
Наклад 50 примірників

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
Реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №3817 від 01.07.2010 р.

© Дмитренко В. А., 2019
© Дмитренко В. І., 2019
© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019